

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

JUDITA ŠLAPELYTĖ

KREDITŲ PRIVAČIAM SEKTORIUI RINKOS
POKYČIŲ TENDENCIJOS
Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
doc. dr. R. Dužinskas

VILNIUS, 2012

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

**KREDITŲ PRIVAČIAM SEKTORIUI RINKOS
POKYČIŲ TENDENCIJOS**

**Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621N30005**

**Vadovas
doc. dr. R. Dužinskas
2012 12**

Recenzentas

2012 12

**Atliko
FVmns1-01 gr. stud.
J. Šlapelytė
2012 12 18**

VILNIUS, 2012

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. TEORINIAI KREDITO IR KREDITŲ ĮSTAIGŲ TEORINIAI ASPEKTAI.....	10
1.1. Kredito sąvoka ir kreditinių santykių reglamentavimas.....	10
1.2. Kredito funkcionavimo reikšmė ekonominiams procesams	14
1.3. Lietuvos banko įtaka kreditų rinkos reguliavimui ir kredito įstaigų infrastruktūros plėtra	18
1.4. Kreditų klasifikavimo modeliavimas	25
2. KREDITŲ PRIVAČIAM SEKTORIUI RINKOS ANALIZĖ.....	33
2.1. Kreditų privačiam sektoriui rinkos Lietuvoje analizė.....	33
2.1.1. Kreditų namų ūkiams rinkos pokyčių analizė.....	38
2.1.2. Kreditų nefinansinėms korporacijoms rinkos pokyčių analizė	43
2.2. Makroekonominės situacijos Lietuvoje analizė	48
3. KREDITŲ PRIVAČIAM SEKTORIUI RINKOS POKYČIŲ IR BRUOŽŲ TYRIMO METODOLOGIJA	52
3.1. Lietuvos privataus išskolinimą įtakojusių makroekonominių veiksnių tyrimo metodologija	52
3.2. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamikos eilučių analizės metodologija.....	54
3.3. Namų ūkių skolinimosi ypatumų analizės tyrimo metodologija.....	57
4. KREDITŲ PRIVAČIAM SEKTORIUI RINKOS POKYČIŲ IR BRUOŽŲ TYRIMO ANALIZĖ.....	59
4.1. Kreditų privačiam sektoriui priklausomybės nuo makroekonominių veiksnių analizė	59
4.2. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamikos duomenų analizė ir prognozė	63
4.3. Išskolinusių namų ūkių anketinės apklausos analizė	66
IŠVADOS	75
REKOMENDACIJOS	77
LITERATŪRA	78
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	82
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	83
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	85
PRIEDAI	87

PRIEDAI

1 Priedas. Lietuvos kredito įstaigų sistema, 2012 m.....	88
2 Priedas. Kredito klasifikavimo kriterijai ir rūšys.....	89
3 Priedas. Palūkanų normai įtaką darantys veiksniai.....	90
4 Priedas. Kreditinės institucijos pasirinkimo kriterijai.....	91
5 Priedas. Nefinansinių korporacijų paskolų portfelio pokyčiai pagal ekonomines veiklos rūšis.....	92
6 Priedas. Anketa. Skolinimosi ypatumai, sąlygos ir sunkumai Lietuvoje.....	93
7 Priedas. Slenkamasis vidurkis dvejų metų pagrindu.....	96

LENTELĖS

1 lentelė. Pagrindiniai Lietuvos makroekonominiai rodikliai 2002 – 2011 m.....	53
2 lentelė. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamika 2002 - 2011 m., mln. Lt.....	55
3 lentelė. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamika 2002 - 2011 m., mln. Lt.....	56
4 lentelė. Kreditų privačiam sektoriui ir makroekonominių veiksnių priklausomybės rezultatai.....	60
5 lentelė. Koreliacijos koeficiento (r reikšmės) vertinimas.....	60
6 lentelė. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamikos rodikliai 2002 - 2011 m.....	63

PAVEIKSLAI

1 pav. Linijinis ir anuitetinis paskolos grąžinimo būdas.....	27
2 pav. Lietuvos paskolų rinkos pasiskirstymas pagal skolininkus 2002 – 2011 m., mln. Lt.....	30
3 pav. Paskolų privačiam sektoriui klasifikavimas.....	31
4 pav. Paskolų privačiam sektoriui pasiskirstymas pagal skolininkus 2002 – 2011 m., proc.....	32
5 pav. Baltijos valstybių privataus sektoriaus paskolų portfelio santykio su BVP pokyčiai, proc.....	35
6 pav. Paskolų privačiam sektoriui metiniai pokyčiai, proc.....	36
7 pav. Privataus sektoriaus paskolų ir indėlių pokyčiai, mln. Lt.....	37
8 pav. Paskolų namų ūkiams metiniai pokyčiai, mln. Lt.....	38
9 pav. Paskolų namų ūkiams metiniai pokyčiai pagal trukmę, mln. Lt.....	39
10 pav. Vidutiniai paskolų namų ūkiams palūkanų normos svyravimai, proc.....	40
11 pav. Tarpbankinių palūkanų normų (6 mėn. laikotarpio) pokyčiai, proc.....	41
12 pav. Paskolų namų ūkiams portfelio pagal valiutą pokyčiai, mln. Lt.....	42
13 pav. Paskolų nefinansinėms korporacijoms metiniai pokyčiai, mln. Lt.....	43
14 pav. Paskolų nefinansinėms korporacijoms pokyčiai pagal trukmę, mln. Lt.....	44
15 pav. Paskolų nefinansinėms korporacijoms vidutinių palūkanų normų pokyčiai, proc.....	45
16 pav. Paskolų nefinansinėms korporacijoms portfelio pokyčiai pagal valiutą, mln. Lt.....	46
17 pav. Paskolų namų ūkiams, tiesioginių užsienio investicijų ir BVP rodiklių kaita, mln. Lt.....	49
18 pav. Darbo užmokesčio kaita, Lt.....	49
19 pav. Nedarbo lygio ir infliacijos rodiklių kaita, proc.....	50
20 pav. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamika 2002 - 2011 m., mln. Lt.....	57
21 pav. Kreditų privačiam sektoriui ir darbo užmokesčio priklausomybė 2002-2011 m.....	61
22 pav. Kreditų privačiam sektoriui ir BVP priklausomybė 2002-2011 m.....	61
23 pav. Kreditų privačiam sektoriui ir tiesioginių užsienio investicijų priklausomybė 2002-2011 m.....	61
24 pav. Kreditų privačiam sektoriui ir vidutinės palūkanų normos priklausomybė 2002-2011 m.....	62
25 pav. Kreditų privačiam sektoriui ir infliacijos priklausomybė 2002-2011 m.....	62
26 pav. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamika 2002 - 2011 m., mln. Lt.....	64
27 pav. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamikos 2002 - 2011 m., mln. Lt, grafikų palyginimas..	64
28 pav. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamikos 2002 - 2011 m., mln. Lt grafikų palyginimas..	65
29 pav. Populiariausių paskolų rūšys, proc.....	67
30 pav. Namų ūkių turimos paskolos pagal trukmę, proc.....	68
31 pav. Paskolų pasiskirstymas, proc.....	69
32 pav. Paskolos grąžinimą užtikrinančios priemonės, proc.....	70
33 pav. Populiariausios kredito įstaigos, proc.....	71
34 pav. Populiariausi kriterijai renkantis kredito įstaigą paskolai gauti, proc.....	72
35 pav. Fizininių asmenų bankroto įstatymo reikalingumas.....	73

ĮVADAS

Iki 2007 m. šalies ekonomikos plėtrą labiausiai skatino vidaus paklausos pokyčiai. Dėl mažų palūkanų normų didėjo vartojimo išlaidos, kilo investicijos, o didėjanti paklausa lėmė ir didesnes žemės, būsto ir nekilnojamojo turto kainas. Tačiau 2007 metais JAV finansų sektoriuje pasireiškę nestabilumai lėmė ekonominį sąstingį visame pasaulyje.

Lietuvoje – kaip ir JAV – paskolos nekilnojamam turtui įsigyti buvo dalijamos labai intensyviai, o jų palūkanos – mažos. Į JAV bankų sistemą pinigai plūdo pasaulio finansų rinkose pardavus anksčiau išduotų paskolų vertybinius popierius, o Lietuvoje šį pinigų srautą laidavo motininių bankų paskolos čia veikiantiems bankams. Tačiau esminis šių procesų bruožas – didelė naujų kredito išteklių pasiūla ir nevaldomas privataus sektoriaus skolos augimas, kuris ženkliai viršijo tvarios ekonominės plėtros tempus. Centriniai bankai toleravo tokį pinigų antplūdį ir didelius skolinimo tempus, o valdžia visokeriopai skatino skolinimą net menkas pajamas gaunantiems gyventojams.

Lietuvoje didžiąją dalį visų finansinių institucijų išduodamų kreditų sudaro paskolos privačiam sektoriui. Lietuvoje privatus sektorius, kurį galima apibrėžti kaip namų ūkių ir nefinansinių korporacijų visumą, aktyviai kredituoti buvo pradėtas maždaug nuo 2002 metų. Tai sąlygojo įvairūs veiksniai, bet svarbiausi iš jų – Lietuvos bankų sistemos privatizavimo proceso užbaigimas ir su tuo susijusios palankios kredito įstaigų sistemos plėtros galimybės, liberalesnė kreditavimo politika, o taip pat teigiami gyventojų lūkesčiai dėl ateities perspektyvų, kuriuos iš dalies sąlygojo narystė Europos Sąjungoje.

Iš pradžių spartus paskolų privačiam sektoriui augimas buvo siejamas su šalies ūkio raida ir ekonominio potencialo didėjimu. Tačiau kreditu skatinamas ūkio augimas daugiausiai lėmė vidaus paklausos pokyčius, o tai sąlygojo ekonominį disbalansą: šalyje pasireiškė infliacija, mažėjo ūkio konkurencingumas ir aktyvumas, o gyventojai ir verslo subjektai susidūrė su išpareigojimų vykdymo problema. Tai skatino kredito įstaigas mažinti išduodamų paskolų srautus. Atsižvelgiant į tai, kad šalies ūkio struktūra yra itin priklausoma nuo išorinių finansavimo šaltinių, paskolų normavimas sąlygojo neigiamas ekonomikos augimo perspektyvas.

Paskolų portfelio pokyčiams daugiau dėmesio skiriama užsienio mokslininkų darbuose. Pirmieji išaugusių paskolų privačiam sektoriui rinka, pereinamosios ekonomikos šalyse, susirūpino *Carlo Cittarelli Giovanni Dell'Ariccia, Ivanna Vladkova-Hollar (2003)*. Autoriai išanalizavo paskolų augimo tendencijas šalyse ir nurodė galimas jų pasekmes finansiniam stabilumui. Vėliau sparčiai augančios paskolų rinkos priežastis ir su tuo susijusias problemas analizavo kiti mokslininkai (*Becke, Zumer 2005; Egert 2006; Zdzienina 2009*). Kredito didėjimo ir verslo ciklų svyravimų ryšį savo moksliniuose darbuose aiškino austrų ekonomikos mokyklos atstovas *Liudwig Von Mises, 1953*.

Lietuvoje paskolų rinkos pokyčiai ir juos lemiantys veiksniai dar netapo plačiu mokslinės diskusijos objektu. Nepaisant to, kredito didėjimo makroekonominės reikšmės analizės daug dėmesio

skyrė *Ramanauskas 2006, 2009*, o kredito rizikai – *Valvonis 2006, 2009*. Taip pat buvo analizuojamas kreditų įstaigų sistemos vystymasis ir jų poveikis ekonomikai (*Dudzevičiūtė 2006*).

Tyrimo problema. Pernelyg spartus kreditų privačiam sektoriui augimas, turėjęs reikšmingos įtakos ūkio nesubalansuotumui ir ekonominiam nuosmukiui, turi neigiamos įtakos privataus sektoriaus lūkesčiams skolintis.

Darbo objektas – kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčiai.

Darbo tikslas - išsiaiškinti Lietuvos kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčius lėmusius veiksnius, įvertinti privataus sektoriaus skolinimosi bruožus 2002 – 2011 m. bei numatyti kredito rinkos tendencijas artimiausiais metais.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti kredito sąvoką ir nurodyti pagrindinius kreditinių santykių reglamentavimo aspektus bei įvertinti kredito reikšmę ekonominiams procesams;
2. Išnagrinėti Lietuvos kreditų sistemą, įvertinant kokį poveikį kreditų rinkai turi Lietuvos bankas ir pateikti Lietuvos rinkoje esančių paskolų klasifikaciją;
3. Išanalizuoti privataus sektoriaus skolinimosi pokyčius, nurodant pagrindines tendencijas bei jas sąlygojančius veiksnius bei išsiaiškinti įsiskolinusių namų ūkių skolinimosi ypatybes;
4. Suformuluoti kredito rinkos pokyčių tendencijas artimiausiu metu.

Darbo struktūra. Pirmoje dalyje analizuojama įvairių autorių vartojama kredito samprata, aptariamos pagrindinės teisės normos reglamentuojančios kreditinius santykius bei teoriniu aspektu nagrinėjamas kredito būtinumas, siekiant ekonominio augimo, ir jo įtaka verslo ciklų svyravimams. Pagal pasirinktus kriterijus aptariamos Lietuvos kreditų rinkoje esančios paskolų rūšys. Nagrinėjamos Lietuvos finansinės institucijos, jų plėtra, Lietuvos banko vaidmuo reguliuojant paskolų rinką. Antroje dalyje vertinamos priežastys, skatinusios iki 2007 m. kasmet didėjusius, vėliau sumažėjusius privataus sektoriaus paskolų srautus, nagrinėjami privataus sektoriaus paskolų rinkos pokyčiai bei 2002 – 2011 m. Lietuvos makroekonominė situacija, lėmusi paskolų privačiam sektoriui rinkos pokyčius. Trečioje dalyje pristatoma atliekamo kreditų privačiam sektoriui, įtakojusių veiksnių, įsiskolinusių namų ūkių ypatumų ir prognozės artimiausiu metu tyrimo metodologija. Ketvirtoji dalis skirta atlikto kreditų privačiam sektoriui ir makroekonominių veiksnių priklausomybės, skolinimosi perspektyvų artimiausiu metu bei įsiskolinusių namų ūkių, tyrimo analizei.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisės aktų analizė, finansinių - statistinių duomenų analizė, dinamikos eilučių analizė, regresinė analizė, slenkamojo vidurkio metodas, sociologinis tyrimas.

Mokslinė literatūra. Rašant darbą, remtasi Lietuvos ir užsienio autorių moksline literatūra, periodinių mokslinių žurnalų straipsniais, Lietuvos Respublikos, Europos Sąjungos įstatymais ir kitais norminiais aktais, Lietuvos banko finansinėmis ataskaitomis.

Tyrimo naujumas ir reikšmingumas. Išanalizuoti kredito rinkos funkcionavimo aspektai ekonominiams procesams. Susistemintos kreditų rūšys ir pateiktas kredito klasifikavimo modelis. Vartotojas, norintis imti kreditą, galės pasinaudoti surinkta ir išanalizuota informacija. Pagal atliktą skolinimosi perspektyvų tyrimą galima teigti, kad privataus sektoriaus noras ir galimybės skolintis artimiausiu metu neaktyvės ir nespirtės.

1. TEORINIAI KREDITO IR KREDITŲ ĮSTAIGŲ ASPEKTAI

Jau gilioje senovėje buvo žinomos kredito operacijos, t. y. vieno asmens teisė skolinti kitam. Kredito operacijų pradininkais laikomi Babilonijos, Finikijos ir Egipto žyniai. Yra žinoma, kad senovėje nepalankiais metais gyventojai skolindavosi grūdus iš sandėlių. Tai buvo pirmieji bankai kredito operacijoms atlikti. Senovės Romoje suteiktas kreditas buvo pažymimas akmeniu ant skolininko žemės. 451 – 500 m. pr. Kr. galiojo įstatymai, reikalaujantys skolininkus, negrąžinusius skolos, paversti vergais. Senovėje kreditas dažniausiai buvo imamas prabangos poreikiams tenkinti, o ne gamybai plėsti. Bankų kredito operacijos ypač išplito atsiradus pinigams.

Kreditas yra Lietuvos Respublikos¹ finansinės sistemos dalis. Norint geriau suprasti kredito sistemą ir jos veikimą, pasirinktą temą derėtų pradėti nagrinėti pirmiausia išsiaiškinant paties kredito prasmę, aptarti kreditą teikiančias institucijas bei išnagrinėti kreditų klasifikaciją. Tad pirmame skyriuje bus aptariami įvairių autorių kredito apibrėžimai bei kreditinių santykių reglamentavimas Lietuvoje. Taip pat dėmesys skiriamas kredito įstaigų plėtrai nuo kurios priklauso ne tik kredito pasiūla, bet ir rūšių įvairovė.

1.1. Kredito sąvoka ir kreditinių santykių reglamentavimas

Daugelis autorių kreditą apibrėžia kaip ekonominius-piniginius santykius, susijusius su laikinai laisvų lėšų kaupimu ir jų teikimu grąžintinumo sąlygomis. Pavyzdžiui, Vilija Aleknevičienė (2005) teigia, kad „kreditas yra ekonominiai piniginiai santykiai, susiję su įmonių, organizacijų ir gyventojų laikinai laisvų pinigų kaupimu ir tiksliu jų teikimu apmokėjimo ir grąžintinumo pagrindais“. Panašų kredito apibrėžimą pateikia ir Vladas Terleckas (1988). Jis kreditą apibūdina kaip laikinai laisvų lėšų akumuliaciją² ir jų grąžintinai.

Pasak Edvardo Bartkaus ir Eugenijos Buškevičiūtės (2004), praktikoje fiziniai ir juridiniai asmenys dėl įvairių priežasčių laikinai disponuoja laisvomis pinigėmis lėšomis, o kitiems asmenims jų trūksta investicijoms bei kapitalui didinti, brangesniam daiktui įsigyti, įmokoms už mokslą ir pan. Todėl iš vienos pusės yra būtinumas bei ekonominis tikslingumas skolintis lėšas, o iš kitos pusės galimybė ir suinteresuotumas teikti paskolą.

Kredito sąvoka kilo iš lotynų kalbos žodžio „credo“, kuris reiškia „tikėti“, „pasitikėti“. Sąvokos kilmė paaiškina kodėl kai kurie ekonomistai kreditą vadina pasitikėjimu, kurį pareiškia vienas asmuo – skolintojas arba kreditorius, kitam asmeniui – skolininkui arba debitoriui. Pasak Gedimino Smalensko (2007), norint sėkmingai plėtoti kredito operacijas šią kredito esmę, t. y. pasitikėjimą skolininku, būtina žinoti ir šiuolaikinėje bankininkystėje.

¹ Toliau – LR.

² Akumuliacija – (su)kaupimas, (su)rinkimas.

Nors šiandien kreditorių pasitikėjimas, kad skolininkas galės gražinti kreditą, vis dar yra reikšmingas, tačiau daug svarbesni tampa ekonominiai išskaičiavimai, kad skola bus gražinta su nauda. Todėl kitų autorių kredito sąvokos apibrėžime akcentuojamas itin svarbus elementas – palūkanos, kurios kreditoriams užtikrina tam tikrą pelną, kitaip tariant - atlyginimą už laikiną pinigų paskolinimą (O. Buckiūnienė, 2005)

Aleksandras Vytautas Rutkauskas, Vytautas Sūdžius ir Vytautas Mackevičius (2009) kredito sąvoką aiškina kaip raštu įformintą komercinių partnerių pasitikėjimą dėl pinigų arba prekių skolinimo už palūkanas. Remdamiesi Civiliniu kodeksu³ autoriai pabrėžia, kad kreditas gali būti suteiktas tik banko ar kitos kredito įstaigos ir tik rašytine sutarties forma. CK 6.881 str. rašoma, „kad kreditavimo sutartimi bankas ar kita kredito įstaiga (kreditorius) įsipareigoja suteikti kredito gavėjui sutartyje nustatyto dydžio ir nustatytomis sąlygomis pinigines lėšas (kreditą), o kredito gavėjas įsipareigoja gautą sumą gražinti kreditoriui ir mokėti palūkanas“. O 6.882 str. teigia, kad „kreditavimo sutartis privalo būti rašytinė. Šio reikalavimo nesilaikymas kreditavimo sutartį daro negaliojančią“.

Juozo Albrechto (2003) pateiktame apibrėžime kreditas – „tai kreditoriaus (juridinio arba fizinio asmens) kitam asmeniui (skolininkui) suteikiama paskola, kuri turi būti gražinta kredito sutartyje nustatyto laiku, paskolos gavėjui sumokant procentus už naudojimąsi paskola bei kitomis kredito sutartyje nustatytais sąlygomis“.

Išanalizavus minėtus apibrėžimus, galima teigti, kad svarbiausi kredito esmę atspindintys elementai – tai laisvų piniginių lėšų kaupimas ir jų teikimas remiantis tam tikrais principais.

Išnagrinėtoje literatūroje pateikiami tokie kredito principai: *atlygintinumo*, *gražintinumo*, *tikslingumo*, *terminuotumo*. Svarbu paminėti, kad dažnai yra išskiriamas ir dar vienas, ne ką mažiau svarbus *apdraudimo* principas. Šis principas užtikrina kad kreditorius galėtų apginti savo turtinius interesus, jei skolininkas nevykdys prisiimtų įsipareigojimų. Apdraudimas ypač aktualus esant nestabiliai ekonominei situacijai, kredituojant nepatikimus klientus ar rizikingus projektus, teikiant ilgalaikius kreditus. Apdraudimo principo nesilaikymas sukelia problemų ne tik konkrečiam bankui, bet ir pavojų makroekonominiam stabilumui. Jei suteiktos paskolos nebūtų gražinamos, bankai negalėtų vykdyti savo įsipareigojimų kredito išteklių tiekėjams, kurių dauguma yra įmonės, laikančios bankuose savo santaupas. Pastarieji pradėtų nepasitikėti ne tik konkrečiu banku, bet ir visa bankų sistema, o tai gali sukelti daugelio bankų bankrotą. Nepaisant to, ne visos paskolos yra draudžiamos, todėl, nors ir svarbus, šis principas nėra vienas iš pagrindinių.

Minėtieji kredito principai turėtų sudaryti kiekvieno banko kreditavimo politikos esmę ir pagrindą bei yra pagrindinės paskolos išdavimo sąlygos paskolų sutartyse. Jie taip pat yra reikšmingi todėl, kad jų pagrindu buvo kuriami valstybės ir tarptautiniai įstatymai bei kiti teisės aktai, reglamentuojantys kreditinius santykius.

³ Toliau - CK

Kreditiniai santykiai, kurie atsiranda funkcionuojant kreditui, yra reglamentuojami įvairiomis teisės normomis. Daugiausiai šiuos santykius reglamentuoja finansų, administracinės ir civilinės teisės normos. Pavyzdžiui, finansų teisės normos reglamentuoja santykius, atsirandančius tarp Lietuvos Banko⁴ ir kredito įstaigų dėl kredito įstaigoms išduodamų licencijų. Administracinės teisės normos numato atsakomybę už teisės aktų, susijusių su kreditinių santykių reglamentavimu, pažeidimą. O civilinės teisės normos - kredito sutarties sudarymo tvarką, reikalavimus šios sutarties formai, šalių teises ir pareigas ir pan.

LR rengiantis tapti Europos Sąjungos⁵ nare su ES teise buvo derinami visi finansinių institucijų veiklą reglamentuojantys įstatymai. Dėl šios priežasties buvo keičiamos pagrindinių kreditinius santykius reglamentuojančių įstatymų redakcijos ir įgyvendinami ES teisės aktai, iš kurių svarbiausias – Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva iš dalies pakeičianti Direktyvą 2000/12/EB dėl kredito įstaigų veiklos pradėjimo ir vykdymo 2000/28/EB.

Siekiant suderinti tam tikrus valstybių narių įstatymų ir kitų susijusių su vartojimo kredito sutartimis teisės aktų aspektus 2008 m. balandžio 23 d. buvo priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/48/EB dėl vartojimo kredito sutarčių. Direktyvos nuostatas į Lietuvos teisę perkelti buvo privalu iki 2010 m. birželio 11 d. Tačiau Seimas delsė ir priimtas *Vartojimo kredito įstatymas* įsigaliojo tik 2011 m. balandžio 1 d. Šis įstatymas – pirmasis, kuriuo siekiama nustatyti teisinį visų vartojimo kreditus teikiančių subjektų reguliavimą bei skatinama laikytis atsakingo skolinimo principo.

Kadangi įstatymu siekiama užtikrinti aukštesnę vartotojų teisių apsaugą, vartojimo kredito teikėjams yra keliami daugybė naujų reikalavimų. Naujieji reikalavimai vartojimo kredito teikėjų įstaigoms apima vartojimo kredito teikėjo teisinį statusą, prievolę teikti išsamią informaciją apie vartojimo kreditą, įvertinti vartojimo kredito gavėjo mokumą, galimybę vartojimo kredito gavėjams grąžinti gautus vartojimo kreditus, griežtesnes vartojimo kreditų reklamos sąlygas. Svarbu paminėti, kad, į šio įstatymo reguliavimo sritį patenka ir vadinami „greitieji kreditai“.

Kreditinių santykių reglamentavimo pokyčiams iš dalies turėjo įtakos ir 2007 m. pasaulyje ir Lietuvoje prasidėjusi finansų krizė. Dėl finansinių sunkumų padaugėjo nemokių skolininkų, o kredito įstaigose žymiai išaugo blogų⁶ paskolų portfelis. Atsižvelgdamas į šią situaciją LR Seimas 2009 m. liepos 22 d. priėmė *LR finansinio tvarumo įstatymą*. Šio įstatymo tikslas – „numatyti priemones, stiprinančias bankų sistemos finansinį tvarumą, apsaugoti svarbius visuomenės interesus, didinti gyventojų ir ūkio subjektų pasitikėjimą šalies finansų sistema“. Įstatymas įteisina valstybės atsakomybę už bankinio sektoriaus veiklą su visomis neigiamomis pasekmėmis. Tačiau įstatyme

⁴ Toliau - LB

⁵ Toliau - ES

⁶ Bloga (abejotina, probleminė) paskola – tai tokia paskola, kuri nėra grąžinama nustatytais terminais ar būdais ir kuri kelia riziką nesusigrąžinti visų ar dalies suteiktų lėšų ir (ar) priskaičiuotų palūkanų ir dėl to patirti nuostolių .

nurodytų priemonių esmė – valstybės valdymas ir finansinės injekcijos, kurios žymiai padidintų nacionalinio biudžeto deficitą. Todėl yra abejojama šio įstatymo efektyvumu.

Norint išspręsti žmonių skolų gražinimo problemas LR Seimas taip pat yra priėmęs *Fizinių asmenų bankroto įstatymą*. Nuo 2013 m. kovo 1 d. įsigaliojančio Fizinių asmenų bankroto įstatymo paskirtis – sudaryti sąlygas atkurti fizinio asmens, taip pat ūkininko ir kito fizinio asmens, kuris įstatymų nustatyta tvarka verčiasi ūkine komercine veikla, mokumą ir užtikrinti kreditorių reikalavimų tenkinimą. Nors daugelyje Vakarų Europos šalių ir JAV Fizinių asmenų bankroto įstatymas taikomas seniai, Lietuvoje šis įstatymas sulaukia prieštaringų vertinimų. Įstatymo įsigaliojimas ir fizinių asmenų bankroto įteisinimas turėtų *neigiamų* pasekmių bendrai ekonominei padėčiai, iškreiptų racionalų ekonominių elgesį, didintų skolinimo rizikingumą ir todėl potencialiai padidintų paslaugų kainą bei skatintų piktnaudžiavimą bankrotu.

Nors šie įstatymai yra palankūs skolininkams, jie gali sukelti reikšmingus pakitimus visoje kredito įstaigų sistemoje, nes dėl išaugusios rizikos ir papildomų sąnaudų, kurios kiltų dėl įstatyme numatytų nuostatų įgyvendinimo, kredito įstaigos padidintų skolinimosi kainą. Taip pat didelė tikimybė, kad griežtėtų ir paskolų išdavimo sąlygos.

Toliau vertinant kredito reikšmę ir analizuojant paskolų rinką yra svarbu išsiaiškinti dviejų sąvokų – kredito ir paskolos – skirtumus. Nors jau paminėtame J. Albrechto (2003) kredito apibrėžime kreditas apibūdinamas kaip paskola, tačiau iš tikrųjų paskola ir kreditas turi skirtingų bruožų. CK 6881 str. 6882 str. nurodyta, kad *paskolą* gali suteikti visi fiziniai ir juridiniai asmenys. Fizinių asmenų paskolos sutartis turi būti rašytinė, jeigu paskolos suma viršija 2 000 Lt. O jei paskolos teikėjas - juridinis asmuo, paskolos sutartis turi būti rašytinė visais atvejais, neatsižvelgiant į paskolos sutarties sumą. Tuo tarpu *kreditą* gali suteikti tik bankas ar kita kreditinė įstaiga ir tik rašytine sutarties forma.

Nors paskola ir kreditas turi specifinių skirtingų bruožų, bet šiame darbe, kaip ir daugelyje literatūros šaltinių, šios sąvokos bus tapatinamos ir vartojamos kaip sinonimai.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad kreditas arba paskola yra reglamentuoti ekonominiai-piniginiai santykiai, kurių metu yra kaupiami kreditiniai ištekliai ir teikiami skolininkams, o šie ne tik juos grąžina sutartyje numatytu laiku, bet ir moka sutartas palūkanas. Tokie kreditiniai santykiai, be abejonės, atlieka svarbų vaidmenį ekonomikoje.

1.2. Kredito funkcionavimo reikšmė ekonominiams procesams

XX amžiaus ekonomikos mokslų daktaras, profesorius ir Lietuvos banko organizatorius, valdytojas Vladas Jurgutis teigė, kad tuometinis ūkinis laikotarpis gali būti vadinamas finansiniu kapitalizmu, kurio pagrindas yra kreditas. Šiais laikais, finansinis kapitalizmas yra dar ryškesnis, todėl ir kredito panaudojimas tampa svarbiausia ekonominio vystymosi prielaida.

Būtina pažymėti, kad kreditavimas yra svarbi valstybės, ūkio ir visuomenės naudojamų piniginių išteklių kaupimo ir paskirstymo, kontrolės bei apsaugos prevencinė priemonė. Ši priemonė atsiskleidžia per vykdomas funkcijas (V. Terleckas. 1988)

Finansinės literatūros autoriai išskiria skirtingas kredito funkcijas, tačiau daugelio nuomone pagrindinė ir svarbiausia - **perskirstomoji**. Būtinybė perskirstyti lėšas atsiranda dėl to, kad vieni ūkio dalyviai turi santaupų, kurių tam tikrą laiką nenaudoja, o kitiems reikalingi papildomi finansiniai ištekliai, nes turimų lėšų poreikiams nepakanka. Taip iš vienos pusės atsiranda poreikis ir ekonominis tikslingumas skolintis pinigų, o iš kitos pusės, galimybė ir suinteresuotumas kaupti kreditinius išteklius, o sukauptus teikti paskolas. Priešingu atveju reikėtų gaišti laiką būtinam nuosavų lėšų kaupimui, todėl labai sulėtėtų lėšų ir kapitalo apyvarta (A. V. Rutkauskas ir kt. 2009).

Dėl šios priežasties kredito įstaigos panaudodamos laikinai laisvas visuomenės lėšas formuoja tam tikrus fondus, iš kurių yra teikiamos paskolos klientams. Toks lėšų perskirstymas stimuliuoja ekonomiką, nes laisvi piniginiai ištekliai yra neįšaldomi, o efektyviai naudojami ūkyje, kurdami naują vertę (A. V. Rutkauskas ir kt. 2009).

V. Aleknevičienė (2005) išskiria dar 2 su išteklių paskirstymu susijusias ir mikroekonominiu požiūriu itin svarbias **trumpalaikio turto apyvartumo ir kapitalo koncentracijos pagreitinimo** funkcijas.

Skirtingose ūkio šakose įvairiose įmonėse turto apyvarta, kuri vyksta pinigine, gamybine ir prekybine stadijomis, būna skirtinga. Laikinas atotrūkis tarp ūkio subjektų pinigų gavimo ir išleidimo sudaro ne tik jų perteklių, bet ir trūkumą. Dėl šios priežasties vėluoja atsiskaitymai tarp įmonių, o tai stabdo gamybos procesą. Tokiu atveju kreditas padeda subalansuoti laikinus apyvartinio kapitalo poreikius, užtikrindamas nepertraukiamą gamybos procesą ir taip pagreitinamas trumpalaikio turto apyvartumą.

Valentinas Navickas (2003) nagrinėdamas ES rinkų ypatumus, aiškina, kad kreditas įsilieja į skolininko veiklos procesą ir įgauna gamybinį pobūdį. Tame procese kreditas turi būti panaudotas kuo efektyviau, siekiant išgauti iš jo panaudojimo pelno. Kreditas turi būti gražinamas su palūkanomis, o tai reiškia, kad kredito naudotojas turi dirbti labai efektyviai, kad gautų didesnę už pradinę pasiskolintą vertę ir gražinęs skolą bei už ją sumokėjęs palūkanas nepatirtų nuostolių. Taigi panaudojant kreditą ne tik pagreitinamas turto apyvartumas, bet ir padidinamas jo naudojimo efektyvumas, kuriama pridėtinė vertė (A. V. Rutkauskas ir kt. 2008).

Kreditas taip pat yra labai reikšmingas siekiant pagreitinti kapitalo koncentraciją. Anot V. Aleknevičienės (2005), šis procesas – „būtina sąlyga stabiliai ekonomikos plėtrai ir yra kiekvieno ūkio subjekto prioritetas“. Naudojant skolintas lėšas įmonėms, kurios nori plėsti savo veiklą: įsigyti ar atnaujinti įrangą, pirkti, rekonstruoti arba statyti nekilnojamąjį turtą, investuoti į kitas įmones ar įgyvendinti kitus investicinius projektus, – nereikia sukaupti didelio kiekio nuosavų lėšų. Tai ypač patogiu laiku atžvilgiu, nes toks finansavimo būdas yra efektyvesnis, kadangi nereikia ilgai taupyti trūkstamų lėšų. O taip pat atsiranda galimybė nuosavas lėšas investuoti į kitas sritis, pavyzdžiui, į žmogiškojo kapitalo plėtrą įmonėje ir tokiu būdu pagerinti darbo našumą ir įmonės konkurencingumą ar tiesiog jas nukreipti į atitinkamus fondus ir padidinti įmonės likvidumą. Kaip teigia V. Aleknevičienė, skolinto kapitalo pritraukimas investicijoms finansuoti gali padidinti nuosavo kapitalo pelningumą, todėl dažnai jam teikiama pirmenybė, palyginti su nuosavu kapitalu. Didžiausia kredito reikšmė koncentruojant kapitalą būna tada, kai įgyvendinami didžiulės reikšmės projektai, pavyzdžiui, statant atominės elektrines, tiesiant tarpvalstybinius elektros tinklus ir panašiai.

Lietuvai tapus ES nare, šalies įmonėms ir gyventojams atsivėrė galimybės verslo idėjas įgyvendinti pasinaudojant ES struktūrinių fondų teikiama parama. ES lėšos finansuoja ne visą projektą, o tik atitinkamą jo išlaidų dalį, tad skolintos lėšos tapo svarbiu pradinio įnašo šaltiniu. Stojant į ES įvairiuose informacijos šaltiniuose buvo skelbiama, kad paramos lėšos paspartins ekonomikos plėtrą ir padės pasivyti senbuves ES nares. Tai iš dalies pasitvirtino – ES struktūrinių ir kitų paramos fondų lėšos kartu su bankų paskolomis tapo svarbūs šaltiniai, skatinantys šalies ekonominį augimą.

Kredito pagalba persikirstant laikinai laisvas lėšas yra daromas poveikis ne tik mikroekonominiams, bet ir makroekonominiams procesams. Makroekonominiu lygmeniu kreditas svarbus, nes kredito įstaigos suteikdamos kreditus klientams leidžia į apyvartą pinigus. O tai turi didelę reikšmę ekonomikai, nes didina pinigų pasiūlą ir skatina verslo plėtrą. Apibūdinant pinigų masės reguliavimą, svarbūs du rodikliai: *privalomieji pinigų rezervai*, turintys įtakos bankų sugebėjimui kaupti indėlius, ir *pinigų multiplikatorius*⁷, rodantis, kokio dydžio indėlius galima naudoti paskoloms teikti. Pinigų kiekis ir pinigų multiplikatorius dažniausiai pradeda mažėti ekonomikos nuosmukio metu. Bankai linkę laikyti didesnes likvidžias atsargas, taip vengdami finansuoti sumažėjusio pelningumo ir padidėjusio rizikingumo verslus. Mažesnis pinigų kiekis nuosmukio sąlygomis, gali pailginti ir pagilinti ekonomikos krizę.

Tačiau žymiai greitesnis kredito apimčių augimo periodas ekonominėje literatūroje yra įvardijamas kaip skolinimosi arba kredito „bumas“. Gana aiškiai ir tiksliai skolinimosi „bumo“ sąvoką apibrėžė P.O. Gourinchas, R. Valdes ir O. Landerretche (2001). Jų nuomone, skolinimosi „bumas“ – tai

⁷ Aiškindami pinigų multiplikatoriaus reiškinį Thomas Maeyer (1995) ir kiti knygos „Pinigai, bankai ir ekonomika“ autoriai teigia, kas bankas suteikdamas paskolą, netenka atitinkamos rezervų sumos. Ši netenkamoji suma niekur nepranyksta, ji pereina į kitą kredito įstaigą, kuri tuomet irgi skolina. Suteikta paskola atsiranda trečioje įstaigoje ir taip toliau. Kadangi autoriai daro prielaidą, kad bankai būtinuosiuose rezervuose turi laikyti 10 procentų savo indėlių, tai šiuo atveju papildomi indėliai bus kuriami tol, kol jie bus 10 kartų didesni už rezervus.

privataus sektoriaus skolos ir bendrojo vidaus produkto⁸ santykio nukrypimas nuo įprastos istorinės kiekvienai šaliai skirtingos tendencijos. Autoriai pabrėžia, jog labai svarbu teisingai nustatyti namų ūkių skolos augimo tempų ribas, kadangi vienu atveju skolinimosi didėjimas gali reikšti nuolatinį finansų gilėjimą, kitu atveju tai gali privesti prie esminių pokyčių. Finansų gilėjimo atveju skolos augimas yra suderintas su visos ekonomikos pokyčiais ir neišeina iš natūralių ekonominio augimo ribų. Finansų rinkos kaip ir kitos ekonominės struktūros dalys kartais pasižymi tuo, kad kreditavimo apimčių lygis ir jų augimas tampa „nenatūraliai“ aukšti. Manoma, kad tokie pakilimai, trunkantys keletą mėnesių ar metų, neišvengiamai anksčiau ar vėliau baigiasi staigiu kritimu į normalų lygį. Šie reiškiniai vadinamai finansiniais „burbulais“ arba tiesiog krize.

Taigi kredito „bumas“ suvokiamas kaip tam tikras ekonominis procesas, kuris paprastai teigiamai veikia ekonomiką. Tačiau kuomet skolinimosi „bumas“ pereina į kredito „burbulo“ stadiją, jis kelia pavojų ekonomikos stabilumui. Kredito „burbulo sprongimas“ gali sukelti daugybę finansų sistemos problemų, kurių sprendimo sudėtingumas smarkiai priklausys nuo to, kaip buvo vykdoma kredito rizikos mažinimo prevencija. Norint iš anksto apsisaugoti nuo galimų kredito rizikos keliamų pavojų ekonomikai, reikia įvertinti kredito riziką didinančius veiksnius ir parinkti tam tikras jų neutralizavimo priemones atsiradus krizės požymiams.

Dėl kredito ekspansijos pavojų jau XX amžiaus pirmoje pusėje savo darbuose išpėjo ir žymus austrų ekonomikos mokyklos atstovas Ludwig von Mises (1953). Kredito ekspansija pasireiškia dėl to, kad bankai pradeda skolinti pernelyg žemomis palūkanomis, o tai sąlygoja skolintų lėšų paklausą. Kadangi dėl suteiktų kreditų išauga perkamoji galia, labai greitai pradeda kilti vartojimo prekių ir gamybos išteklių kainos – pasireiškia infliacija. Dėl šios priežasties įmonėms nebepakanka skolinto kapitalo gamybai užtikrinti, o galimybės pasiskolinti tampa ribotos, nes atsižvelgdami į kainų pokyčius ir galimą riziką bankai didina palūkanų normas ir griežčiau renkasi skolininkus. Įmonės, kurios mokėdamos ypač žemas palūkanas, gaudavo pelnus, o joms padidėjus patyrė didelių nuostolių, pamato, kad jų kapitalo investicijos buvo nukreiptos neteisinga linkme, nes neužtikrino pakankamos ekonominės gražos. Tokioje situacijoje bankai tampa daug atsargesni ir ne tokie dosnūs skolindami pinigus, o skolininkų aktyvumas dėl krizės žymiai sumažėja. Vėliau, sumažėjus kredito cirkuliacijai rinkoje, krenta kainos ir palūkanų normos, o tai iššaukia kitą kredito bumą.

Šis su kredito funkcionavimu susijęs procesas, pasireiškiantis kaip *finansinis akceleratorius*⁹, o vėliau sukeliantis ekonominius nestabilumus, vadinamas **kredito ciklu**. Nagrinėdami JAV kredito ciklą dėsningumus Richard Cantor ir John Wenninger išsamiai aprašė tipinį kredito ciklą ir jo etapus:

⁸ Toliau - BVP

⁹ Finansinis akceleratorius – tai ekonomikos vystymosi ciklo sustiprinimo mechanizmas, kuris pasireiškia tuo, kad, sumažėjus palūkanų normoms ir privačiam sektoriui ėmus sparčiai skolintis, padidėja nekilnojamojo ir kito kaip užstatas naudojamo turto vertė, o tai leidžia dar daugiau skolintis, ir laikinai itin išauga visuminė paklausa bei bendras ekonominis aktyvumas. To padarinys – įvairiausi bumai (ekonomikos augimo, investicijų, vartojimo, turto kainų). Didžioji problema ta, kad šitai susiformuoja nekilnojamojo ir finansinio turto burbulai, kuriems sprongus finansinis akceleratorius tik sustiprina ekonominį nuosmukį – mažėjanti kaip užstatas naudojamo turto vertė verčia riboti skolinimą ūkiui, ir ūkis gali patirti kredito badą.

- 1) didėja naujų investicinių prekių paklausa ir investicijos;
- 2) investicijos finansuojamos skolintomis lėšomis mažinant likvidumą;
- 3) dėl mažėjančio likvidumo ūkio subjektai tampa labiau pažeidžiami išorės šokų;
- 4) tam tikru momentu pasikeičia lūkesčiai dėl pelno didėjimo arba turto vertės;
- 5) mažėja akcijų ir turto vertė, didėja skirtumas tarp indėlių ir paskolų palūkanų normų, mažėja skolos refinansavimo galimybės;
- 6) stringa paskolų gražinimas;
- 7) turtas, panaudotas kaip užstatas, parduodamas rinkoje, dėl to ūkių subjektų padėtis dar labiau pasunkėja;
- 8) daugėja blogų paskolų, bankai ima jas nurašyti;
- 9) kyla bankų kapitalo pakankamumo problemų, mažėja galimybės teikti naujas paskolas, todėl pereinama prie kredito normavimo;
- 10) mažėja ūkio subjektų investicijos ir vartojimo išlaidos (Ramanasukas, 2006).

Lietuvoje kredito ciklas yra gana naujas ekonominis reiškinys, todėl sunku pasakyti, ar jis turi lemiamos įtakos verslo ciklų svyravimams. Tačiau išvardinti etapai atspindi šalies situaciją, kuri ypatingai sukrėtė šalies ūkio subjektus.

Tomas Ramanauskas (2005) moksliniame straipsnyje „Bankų kreditų didėjimas makroekonominio požiūriu“ pabrėžia, kad „kredito ciklo susidarymo mechanizmas veiktų kur kas silpniau, jeigu didėjant paskolų portfeliui bankams būtų sunkiau ir brangiau pritraukti finansinius išteklius“. Lietuvoje dauguma bankų gali lengvai pasiskolinti iš juos globojančių užsienio bankų ir užsienio kapitalu finansuoti kredito šaltinius šalyje. Tai skatina nepagrįstai augančią paskolų rinką, kuri lemia sparčiau negu darbo našumas augantį darbo užmokestį, spartų vartojimo prekių ir nekilnojamo turto kainų kilimą, užsienio prekybos deficitą.

Tokie ekonominiai šokai dar kartą patvirtina, koks yra svarbus kredito funkcionavimas. Svarbu pažymėti, kad pernelyg išaugusi kreditų pasiūla nors ir sukelia disproporcijas ekonomikoje, tačiau kredito apribojimas ekonominiu nuosmikiu tik dar labiau gilina recesiją. Todėl tokioje situacijoje labai svarbu skatinti verslą ir investicijas teikiant paskolas, o tai dar kartą patvirtina kredito funkcionavimo svarbą.

Be persikirstymo funkcijos, dauguma išanalizuotos literatūros autorių išskiria dar 2, tačiau mažiau reikšmingas kredito funkcijas: *pakeičiamąją ir kontrolinę*. **Pakeičiamoji** funkcija ypač juntama prekybos įmonių veikloje. Realizuodamas šią funkciją, kreditas aktyviai veikia ne tik prekių, bet ir pinigų apyvartos pagreitinimą, išlaisvindamas grynuosius pinigus. Naudojant vekselius, čekius, kreditines korteles kreditas pakeičia atsiskaitymus grynaisiais pinigais į atsiskaitymus negrynaisiais (kreditiniais) pinigais. Atsiskaitymuose tarp įmonių gryniesi pinigai pakeičiami, darant atitinkamus įrašus sąskaitose, esančiose bankuose. Keičiant grynuosius pinigus kreditinėmis operacijomis sumažėja cirkuliacijos kaštai, spartėja apyvartinio kapitalo apyvartumas ir supaprastinamas ir pagreitinamas

ekonominių santykių mechanizmas vidaus ir tarptautinėse rinkose. Vieną svarbiausių vaidmenų, įgyvendinant šią funkciją, atlieka komercinis kreditas, kaip būtinas tinkamų prekinų mainų elementas. Neveltui, V. Aleknevičienė (2005) šią funkciją vadina prekių apyvartos aptarnavimu.

Daugelis autorių **kontrolinę** funkciją pateikia kaip vieną iš kredito funkcijų, tačiau iš tikrųjų ją atlieka ne pats kreditas, o kredito įstaigos. Žinoma, kreditorius vykdo kontrolę t.y. atlikdamas kreditavimo operacijas stebi, vertina ir kontroliuoja ūkio subjektų finansinę būklę ir veiklos efektyvumą, nes jis yra suinteresuotas kredito grąžinimu laiku. Kontroliuodamos ir vertindamos skolininkus kredito įstaigos nustato, kurioms įmonėms ar gamybos šakoms teikti kreditus, o kurioms ne ir tokiu būdu tiesiogiai įtakoja bendras gamybos proporcijas, taigi turi įtakos ekonomikos pertvarkymo struktūrai. Kontrolinės funkcijos reikšmė ypač sustiprėjo dėl finansinių nestabilumų išaugus blogų paskolų portfeliui.

Aptarus minėtus dalykus, galima daryti išvadą, kad skolintas kapitalas turi didelę reikšmę ekonominiams procesams. Nors ir išaugusi kreditų rinka sukelia tam tikrą nestabilumo riziką, tačiau perskirstant laikinai laisvas lėšas iš dalies užtikrina geresnį veiklos rezultatą ir, anot V. Aleknevičienės, pasireiškia kaip stichinis makroekonomikos reguliatorius. Tačiau ne tik kredito funkcionavimas paskatina ekonominį augimą, bet ir atvirkščiai – ekonominis augimas skatina kredito įstaigų plėtrą.

1.3. Lietuvos banko įtaka kreditų rinkos reguliavimui ir kredito įstaigų infrastruktūros plėtra

LR Konstitucijos 125 str. teigia, kad „Lietuvos Respublikoje centrinis bankas yra Lietuvos bankas, kuris nuosavybės teise priklauso Lietuvos valstybei“. Lietuvos banko vaidmuo šalies ūkiui ir finansų sistemai yra labai svarbus, todėl neveltui LR Konstitucijoje Lietuvos bankas minimas tarp svarbiausių valstybės institucijų. LB palaiko finansų ir kredito sistemų veikimą bei kontroliuoja pinigų kiekį rinkoje. Vykdydamas savo veiklą LB vadovaujasi LR Lietuvos banko įstatymu, priimtu 2001 m. kovo 13 d. ir kitais Lietuvos Respublikos teisės aktais, taiko pasaulio centrinių bankų praktikos suformuotus veiklos standartus.

Centriniai valstybių bankai pinigų masę, o tuo pačiu ir paskolų pasiūlą gali reguliuoti dviem būdais: reguliuodami pinigų kainą (palūkanų normą ar valiutos kursą) arba jų kiekį (pinigų bazę arba teikiamų paskolų kiekius) (Rutkauskas, 2009). Tačiau LB funkcijos, reguliuojančios paskolų rinką, yra apribotos valiutų valdybos mechanizmu. Valiutos valdyba išleidžia vidaus valiutą, kurios vertė yra fiksuota kitos šalies valiutos, t.y. bazinės valiutos, atžvilgiu ir kuri yra padengta turtu, denominuotu užsienio valiutomis (R. Kopcke, 2000).

Lietuvoje valiutos valdyba pradėjo veikti nuo 1994 m. balandžio 1 d., kai įsigaliojo lito patikimumo įstatymas. Pagal šį įstatymą lito patikimumas užtikrinamas taip: „Lietuvos banko išleisti į apyvartą litai yra visiškai padengti aukso atsargomis ir Lietuvos banko konvertuojamos užsienio

valiutos rezervu“. Lito patikimumo įstatymas nacionalinę valiutą fiksuotu kursu susiejo su tvirta užsienio valiuta. Iki 2002 m. vasario 2 d. ši valiuta buvo JAV doleris, po to litas buvo persietas prie euro. Tokia sistema leidžia gyventojams labiau pasitikėti nacionaline valiuta, o įmonėms užtikrina stabilią ir prognozuojama pinigų aplinką.

Veikiant valiutų valdybos mechanizmui LB svarbiausias uždavinys – rūpintis šio mechanizmo stabilumu ir užtikrinti tinkamą į apyvartą išleistų litų padengimą užsienio atsargomis, o į monetarinių sąlygų pasikeitimą jis turi reaguoti visiškai pasyviai. Tad LB negali savarankiškai daryti įtakos palūkanų normoms ir pinigų ar kredito srautų apimčiai šalyje. Esant tokiai sistemai pinigų kiekis daugiausiai kinta dėl grynųjų užsienio valiutos srautų į ekonomiką pagal nustatytą valiutos kursą. Toks mechanizmas vidinį likvidumą padaro ciklišką. Kai šalies gamybos veiksnių, prekių ir paslaugų kainos pasaulio rinkose kyla greičiau negu kitų šalių kainos, blogėja jos prekybos balansas, lemdamas lėtesnį bazinių valiutų kiekio ir pinigų bazės didėjimą. Taip pat mažėja pinigų ir kredito pasiūla, o dėl to didėja vidaus palūkanų normos ir mažėja gamybos veiksnių ir produktų paklausa, taip mažindama kainas, palyginti su kainomis kitose šalyse. Ir atvirkščiai, kai kainos šalyje krenta dėl produktų paklausos stokos, didėja bazinių valiutų, pinigų ir kredito pasiūla nulemdama palūkanų normų kilimą ir produktų paklausos kilimą. Tai padidina ekonominius svyravimus (N. Pautola, P. Backe, 1998).

Nepalankūs padariniai taip pat galimi naudojant užsienio paskolas vidaus vartojimo išlaidoms finansuoti fiksuotos valiutos režimo metu. Stasys Jakeliūnas (2010) pastebėjo, kad kurį laiką Lietuvoje reišėsi spartus vartojimo prekių ir nekilnojamo turto kainų augimas, o tai ir buvo nepalankūs veiksniai, kurie sąlygojo ekonominį nuosmukį šalyje.

Būtina pažymėti, kad Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, buvo įdiegtas modifikuotas valiutų valdybos modelis, todėl liko egzistuoti tik tam tikri centrinio banko veiklos principai. LB paskolų pasiūlą gali reguliuoti nustatydamas kredito įstaigoms riziką ribojančius normatyvus ir privalomas atsargas nuo jų skolinių įsipareigojimų

Riziką ribojantys normatyvai yra nustatyti LR bankų įstatyme, juos privalo vykdyti visi Lietuvos komerciniai bankai. Normatyvų dydžius ir jų apskaičiavimo metodiką nustato LB. Riziką ribojantys normatyvai yra šie:

- *Kapitalo pakankamumo* – tai banko kapitalo ir turto bei nebalansinių įsipareigojimų, įvertintų pagal rizikos laipsnį, santykis (šiuo metu jis turi būti ne mažesnis kaip 8 procentai)
- *Likvidumo* – tai banko likvidaus turto santykis su einamaisiais įsipareigojimais. Šis santykis negali būti mažesnis negu 30 procentų.
- *Maksimalios atviros pozicijos užsienio valiuta ir tauriaisiais metalais* – leidžiamos bendrosios (išskyrus eurus) atviros pozicijos dydis – ne daugiau kaip 25 procentų banko kapitalo, o vienos valiutos (išskyrus eurus) ar tauriųjų metalų atviros pozicijos dydis – ne daugiau kaip 15 procentų banko kapitalo.
- *Maksimalios paskolos suma 1 skolininkui* neturi viršyti 25 procentų banko kapitalo.

- *Didelių paskolų bendroji suma* neturi viršyti 800 procentų banko kapitalo.

Kaip jau buvo minėta, paskolų rinkos pokyčiams taip pat svarbi LB reguliuojama privalomųjų atsargų norma, kuri yra taikoma Lietuvoje įsteigtiems komerciniams bankams ir užsienio bankų filialams. Nagrinėjamu laikotarpiu privalomųjų atsargų norma buvo keičiama du kartus: 2002 m. nuo 8 iki 6 proc. ir 2008 m. nuo 6 iki 4 proc.

Taigi, LB nepakankamai užtikrina kredito įstaigų sistemos priežiūrą ir kontrolę, nes griežtai prižiūrimos tik tos įstaigos, kurioms išdavė licencijas. Taip pat negali daryti reikšmingos įtakos kredito cirkuliacijai šalyje, o bankams susidūrus su sunkumais negali jiems suteikti finansinės pagalbos, nes tai riboja valiutų valdybos mechanizmas.

Ekonomikos raidos sėkmė neįmanoma be išvystyto ir stabiliai veikiančio finansų sektoriaus. Pagrindinė finansų sistemos funkcija yra tarpininkauti efektyviam lėšų perėjimui iš asmenų, kurie turi jų perteklių, asmenims, kuriems jų trūksta. Išskirtinį vaidmenį finansų sistemoje vaidina vieni iš sudėtingiausių ir bene didžiausių finansų sektoriaus dalyvių – kredito įstaigos¹⁰. Jos veikdamos kaip finansiniai tarpininkai akumuliuoja išteklius bei juos ekonominiams ir socialiniams poreikiams tenkinti. Tik gerai funkcionuojanti kreditų sistema, pasižyminti efektyvia kreditų įstaigų veikla, gali užtikrinti ekonomikos stabilumą ir efektyvumą. O paskolų pasiūla priklauso ne tik nuo paklausos, bet ir nuo kredito įstaigų sektoriaus išsivystymo lygio.

LR kredito įstaigų sistemą sudaro dvi pagrindinės grandys: LB ir komerciniai bankai. Pagal savo kompetenciją LB siekia, kad šalies kredito įstaigų sistema būtų patikima, skaidri ir konkurencinga, tai jam leidžia užtikrinti pagrindinį tikslą – kainų stabilumą. LB kredito įstaigoms išduoda licencijas teikti licencines finansines paslaugas ir prižiūri jų veiklą. Kaip priežiūros institucija, LB stebi, ar kredito įstaigos laikosi įstatymų ir LB teisės aktų nustatytų reikalavimų, Tarptautinių finansinės atskaitomybės standartų, Bazelio bankų priežiūros komiteto rekomenduojamų saugios ir patikimos bankininkystės reikalavimų.

Pagal LB pateiktus duomenis 2012 m. lapkričio mėn. Lietuvoje veikė 8 LB licenciją turintys komerciniai bankai, 12 užsienio bankų filialai ir 2 užsienio bankų atstovybės bei 265 ES bankai veikiantys LR neįsteigus filialo]. Taip pat yra trečioji nebankinė specializuotų finansų ir kredito įstaigų grandis, tačiau ji yra gana silpna ir santykinai užima nedidelę paskolų rinkos dalį. Taip pat šalyje yra įsteigtas specialus – turto bankas. Šio banko paskirtis – perimti neveiksnius paskolas iš Vyriausybės nustatytų bankų, jas pertvarkyti, valdyti bei realizuoti (*žr. 1 priedą*).

Beveik visi Lietuvoje veikiantys komerciniai bankai turi dukterines lizingo bendroves, kurios teikia ne tik lizingo, bet ir faktoringo paslaugas. Šios bendrovės priskiriamos prie nebankinių finansinių tarpininkų. Prie nebankinių finansinių tarpininkų priskiriamos ir 77 kredito unijos bei jas jungianti Lietuvos centrinė kredito unija. Kredito unijų veiklą, kaip ir komercinių bankų, prižiūri LB.

¹⁰ Kredito įstaiga - tai įmonė, kuri turi licenciją verstis ir verčiasi indėlių ar kitų gražintinų lėšų priėmimu iš visuomenės (neprofesionalių rinkos dalyvių) ir jų skolinimu arba elektroninių pinigų išleidimu ir tvarkymu.

Nagrinėjama laikotarpiu buvo pastebima ne tik bankų, bet ir nebankinių finansinių tarpininkų sparti plėtra. Tokiai kredito įstaigų sektoriaus vystymosi tendencijai didelę reikšmę turėjo technologinės naujovės, vykstantys globalizacijos ir konsolidacijos¹¹ procesai. Mokslininkė Gitana Dudzevičiūtė (2006) nagrinėdama kredito įstaigų sistemos plėtrą ir jos įtaką ekonomikos augimui teigia, kad tokie veiksniai kaip verslo perėjimas į internetinę aplinką, konkurencijos didėjimas, siekimas didinti finansų institucijų pelningumą ir rinkos vertę, Europos masto ekspansija, kelia naujus reikalavimus kredito įstaigų veiklai.

Toliau aptariama svarbiausių paskolų rinkos dalyvių – komercinių bankų ir kredito unijų – bruožai ir plėtra. Taip pat skiriamas dėmesys greitųjų vartojimo kreditų bendrovėms, kurių reikšmė šalyje didėjo nuo šio verslo atsiradimo šalyje pradžios.

Lietuvoje komerciniai bankai veikia vadovaudamiesi LR bankų įstatymu, priimtu 2004 m. kovo 30 d. Šis įstatymas reglamentuoja bankų ir jų padalinių steigimo, licencijavimo sąlygas, veiklos, pabaigos ir pertvarkymo bei priežiūros tvarką, kad „bankų sistema būtų stabili, patikima, efektyvi ir saugi“. Remiantis minėtu įstatymu, komercinis bankas – tai LR „įsteigta kredito įstaiga, kuri turi licenciją verstis ir verčiasi indėlių bei kitų gražintinų lėšų priėmimu iš neprofesionalių rinkos dalyvių ir jų skolinimu ir prisiima su tuo susijusią riziką bei atsakomybę“.

Komerciniai bankai užima didžiausią paskolų rinkos dalį. Nagrinėjama laikotarpiu žymiai padidėjo užsienio kapitalo dalis Lietuvos bankų sektoriuje. Tai susiję su užbaigtu bankų privatizavimo procesu. Švedijos investuotojai – SEB ir Swedbank – įsigijo 2 didžiausius Lietuvos bankus (AB Vilniaus banką ir AB Lietuvos taupomąjį banką), o trečiasis pagal dydį Lietuvos žemės ūkio bankas 2002 m. buvo parduotas Vokietijos bankui Nord/LB. Nuo to laiko Lietuvos bankų sistemoje dominuoja kapitalas iš Skandinavijos šalių, o užsienio investuotojų dalis bankų kapitale 2011 m. išaugo net iki 87 proc.

Tokia žymi užsienio kapitalo dalis paspartino Lietuvos bankų integraciją į Europos finansų sistemą, sukūrė sąlygas veiklos vystymuisi, naujų produktų kūrimui, pažangių technologijų diegimui, kreditavimo sąlygų gerinimui ir kitiems procesams.

Anot Lino Šadžiaus (2005), į Lietuvą atėję užsienio bankai atnešė ne tik kapitalo bei didesnių ir pigesnių finansinių išteklių, bet kartu pristatė naujas finansines paslaugas, perteikė savo patirtį ir žinias, į Lietuvos bankų sistemą įnešdami stabilumo. Buvo pradėtos aktyviai teikti tokios bankų kreditavimo paslaugos kaip lizingas, faktoringas ir kt. Taip pat bankai automatizavo daug paslaugų ir vystė internetinę bankininkystę. Tai leido palengvinti ir sutrumpinti paskolų išdavimo procedūras bei valdyti riziką.

Bankų plėtrai taip pat buvo itin reikšmingas įstojimas į ES, nes tai vertė finansines institucijas peržiūrėti savo veiklą bei reaguoti į didėjančios konkurencijos procesus. Kad galėtų konkuruoti naujose rinkose, pirmiausiai buvo derinami Lietuvos komercinių bankų veiklą reglamentuojantys nacionaliniai

¹¹ Konsolidacija – susistiprinimas, sutvirtinimas, susivienijimas bendrai veiklai.

įstatymai su ES teisės aktais. Perkeliant į nacionalinę teisę Europos Parlamento ir Tarybos direktyvas pirmiausiai buvo įgyvendinti nauji kapitalo pakankamumo reikalavimai, keičiama indėlių garantijų sistema, diegiama suvienodinta kredito įstaigų atskaitomybė. Taip pat daug įvairių ES šalių kredito įstaigų pasinaudojo galimybe teikti paslaugas ir pradėti verslą Lietuvoje neįsteigus savo padalinių, o tai dar labiau sustiprino kreditorių konkurenciją.

Tačiau pastaraisiais metais bankų plėtra vyko lėčiau. Bankų aktyvumą apribojo po pasaulinės finansų krizės šalyje pasireiškęs ekonomikos sulėtėjimas. Išaugęs blogų paskolų portfelis sąlygojo kai kurių bankų nuostolius, nes bankai buvo priversti suformuoti atidėjimus blogoms paskoloms. Bankai taip pat ėmėsi griežtesnės paskolų išdavimo politikos ir apribojo išduodamų paskolų srautus. Tai sudarė galimybes kitoms kredito įstaigoms aktyviau plėtoti savo veiklą

Lietuvoje taip pat veikia smulkios kooperatinės institucijos – kredito unijos. Jų veiklą reglamentuoja LR kredito unijų įstatymas, priimtas 1995 vasario 21 d. Minėtas įstatymas apibrėžia kredito unijų ir jų padalinių steigimo, licencijavimo, veiklos pabaigos ir priežiūros tvarką, kad šių institucijų sistema būtų stabili, patikima, veiksminga ir saugi.

Olga Buckiūnienė (2005) kredito uniją apibrėžia, kaip kooperatiniais pagrindais susivienijusią į bendrą santaupų fondą organizaciją, per kurią žmonės už priimtinas palūkanas vieni kitiems teikia paskolas. V. Aleknevičienė (2005) teigia, kad kredito unijos savitarpio paskolos teikimo būdu teikia paskolas narių ūkiniams bei socialiniams poreikiams tenkinti bei prisiima su tuo susijusią riziką ir atsakomybę.

Kredito unijų plėtra vyko sąlygojama panašių veiksnių kaip ir bankų. Norėdamos konkuruoti ne tik tarpusavyje, bet ir su stipresniais šalies bankais, kredito unijos buvo priverstos diegti modernias technologijas, plėtoti jau esamus ir siūlyti naujus produktus, o įstojus į ES perimti Bendrijų teisės normas.

Tačiau, remiantis mokslininkės G. Dudzevičiūtės (2006) atliktu tyrimu, augant ekonomikai kredito unijų reikšmė silpnėjo, nes visuomenė daugiau naudojosi bankų paslaugomis. Mokslininkė, analizuodama kredito įstaigų sistemą, taip pat išskyrė kredito unijų silpnąsias puses, kurios trukdė tolimesnei kredito unijų plėtrai: nepakankama rinkodaros politika ir paslaugų spektras, finansinių išteklių ribotumas, visuomenės pasitikėjimo kredito unijomis stoka.

Nepaisant to, kredito unijų skaičius padidėjo nuo 53 kredito unijų 2002 m. iki 77 – 2012 m. O taip pat daugėjo ir kredito unijų narių. Tai galėjo lemti kredito unijų centralizavimas ir standartizavimas, nes 2002 m. buvo įkurta Lietuvos Centrinė kredito unija. Susivienijusios į centrą ir veikdamos pagal bendrus standartus kredito unijos galėjo kaupti ir analizuoti statistinę informaciją, o tokiu būdu laiku pastebėti problemines sritis ir imtis priemonių trūkumams šalinti. Kredito unijų skaičiaus didėjimą taip pat galėjo įtakoti kooperacija, aiškiai apibrėžta rinkos dalis ir segmentas bei Lietuvos Centrinės kredito unijos nuo 2004 m. tapimas Europos kooperatinių bankų asociacijos nare, kas suteikė teisę atstovauti Lietuvos kreditų unijų interesus ES lygmenyje (G. Dudzevičiūtės 2006).

Be to, kai didieji bankai sumažino nepelningai dirbusių skyrių skaičių atokesnėse vietovėse ir prasidėjus finansiniams nestabilumams ypač sugriežtino paskolų išdavimo sąlygas, kredito unijos, plėsdamos savo veiklą ir teikdamos finansines paslaugas mažesniuose šalies miesteliuose tapo reikšminga bankų alternatyva. Tačiau ekonomikos sulėtėjimas ne tik sudarė palankesnes konkurencines sąlygas kredito unijoms, bet iš dalies lėmė ir naujų paskolų rinkos dalyvių atsiradimą.

Greitųjų vartojimo kreditų bendrovių verslas Lietuvoje gana jaunas. Ši verslo niša susiformavo Lietuvoje 2007 m. Didelės įtakos greitųjų vartojimo kreditų rinkos atsiradimui ir sparčiam augimui turėjo po 2008 m. sumažėjęs vartojimo kreditų išdavimas bankuose ir pablogėjusios kreditų išdavimo sąlygos, tačiau išlikęs fizinių asmenų poreikis skolintis mažesnes sumas patogiu būdu. Remiantis šias bendroves vienijančia Lietuvos Smulkiųjų vartojimo kreditų asociacija¹², greitieji vartojimo kreditai yra nedidelės paskolos, gaunamos trumpąja tekstone žinute, telefonu ar internetu. Tai trumpalaikės paskolos, suteikiamos visiems Lietuvos piliečiams, sulaukusiems 18 metų ir nepažeidusiems skolų įsipareigojimų kitose finansinėse institucijose.

2012 m. lapkričio mėn. greitųjų vartojimo kreditų verslą vystančių įmonių, kurios yra registruotos LSVKA narėmis, yra 13. Nors 2011 m. balandžio 1 d. įsigaliojus Vartojimo kredito įstatymui, kuris rinkoje įnešė tvarkos bei aiškumo, reglamentavo vartojimo kredito gavėjo informavimą, galimybę gražinti kreditą anksčiau laiko, įtvirtino atsakingo skolinimosi principą bei kitas vartotojų teises apsaugančias nuostatas. O nuo 2012 m. pradžios LB perėmus iš Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos vartojimo kredito davėjų priežiūrą, kas dar labiau užtikrino, jog įmonės laikysis Vartojimo kredito įstatymo, o vartotojų teisės bus deramai ginamos dalis greitųjų vartojimo kredito įmonių nutraukė savo veiklą, tačiau pastebimas stabilus vartojimo kreditų rinkos augimas (auga klientų skaičius, didėja suteiktų kreditų skaičius). Nebankinis vartojimo kreditų sektorius vis labiau įsitvirtina ir užima vis didesnę vartojimo kreditų rinkos dalį. Griežtėjant šios rinkos reguliavimui ir vartojimo kreditų bendrovėms atsakingiau teikiant paslaugas, vartotojai vis labiau jomis pasitiki, o jų paslaugos populiarėja. Vartojimo kreditus teikiančios bendrovės griežtina rizikos valdymą – tai sąlygoja lėtesnius vartojimo kreditų rinkos augimo tempus pastaruoju metu, tačiau vartojimo kreditų paklausa išlieka didelė. Tokią sparčią plėtrą lėmė šias finansines paslaugas teikiančių įmonių privalumai. Paskolą galima gauti bet kuriuo paros metu, nereikia pildyti jokių dokumentų ar eiti į kreditus teikiančią įstaigą, taip pat nereikia įkeisti turto, o procesas nuo registracijos iki pinigų pervedimo į kliento sąskaitą trunka vos keletą minučių.

Greitųjų vartojimo kreditų bendrovių reikšmė ypač išaugo ekonomikos nuosmukio metu. Tai galima paaiškinti tuo, kad didelė šalies gyventojų dalis neteko pagrindinio pajamų šaltinio arba jų pajamos sumažėjo, todėl pritrūkę lėšų jie buvo priversti skolintis. Kadangi bankai, siekdami išvengti finansinių problemų, griežčiau vertino norinčius pasiskolinti asmenis, greitųjų vartojimo kreditų rinka plėtėsi dar sparčiau.

¹² Toliau - LSVKA

Iki 2010 m. augant greitųjų vartojimo kreditų bendrovių skaičiui ir didėjant konkurencijai išryškėjo dvi reikšmingos šios rinkos problemos: neatsakingas skolinimas ir skaidrumo stoka. Šios problemos atsirado dėl to, kad LR teisės aktai nereglementavo greituosius vartojimo kreditus teikiančių bendrovių veiklos. Įstatymuose nurodyta, jog leidimus gauti ir specialių taisyklių laikytis turi tik tos įmonės, kurios priima indėlius iš gyventojų, o kadangi greituosius vartojimo kreditus teikiančios įmonės skolina nuosavas lėšas, jos gali veikti savo nuožiūra.

Siekiant standartizuoti greitųjų kreditų teikimo procesus bei formuoti atsakingą trumpalaikių paskolų rinką, 2008 m. buvo įkurta LSVKA. Ši asociacija - tai trumpalaikes paskolas telefonu ar internetu teikiančių įmonių susivienijimas, kurio pagrindinis tikslas - veiklos standartizavimas, siekiant kurti abipusiai naudingus santykius tarp vartotojo ir smulkiuosius vartojimo kreditus teikiančios įmonės. Didelį dėmesį LSVKA skiria asmens duomenų apsaugai, vartotojų teisėms, tinkamam ir profesionaliam verslo ir klientų mokumo rizikos valdymui, siekia užtikrinti, kad žmonės būtų pajėgūs įgyvendinti prisiimtus įsipareigojimus.

Taip pat ES dėl vartojimo kredito parengė specialią direktyvą (2008 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/48/EB dėl vartojimo kredito sutarčių), kuri reglamentuoja ir greituosius vartojimo kreditus. Remdamiesi šia direktyva LR Seimo nariai parengė vartojimo kreditų įstatymą, kuris įsigaliojo 2011 m. balandžio 1 d.

Vartojimo kredito įstatyme numatyta, kad institucija atsakinga už vartojimo kredito sutarčių ir įstatyme nustatytų reikalavimų vykdymą bus Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba. Pažymėtina, kad teisę teikti vartojimo kreditus turi tik juridiniai asmenys. Asmenys, užsiimančys greitųjų kreditų teikimu, privalės pateikti atitinkamus dokumentus Valstybinei vartotojų teisių apsaugos tarnybai ir tik tada galės būti įrašyti į turinčiųjų teisę teikti kreditus sąrašą. Taip pat nustatyti griežtesni reikalavimai vartotojų nemokumui įvertinti.

Vartojimo kreditų įstatymas taip pat numato daugiau teisių vartotojams. Iki kredito sutarties sudarymo skolintojai turės vartotojui pateikti informaciją apie bendrą vartojimo kredito sumą ir vartojimo kredito išmokėjimo sąlygas, išlaidas, kurias vartojimo kredito gavėjas turės sumokėti, bendrą vartojimo kredito kainos metinę normą ir jos apskaičiavimo prielaidas, įmokų dydį, jų mokėjimo skaičių ir periodiškumą. Tikimasi, kad turėdami tokią informaciją, vartotojai galės tinkamiau įvertinti siūlomas kredito sąlygas, jų priimtinumą bei savo galimybę laiku gražinti kreditą. Paminėtina ir tai, kad vartotojams suteikiama teisė, nenurodant jokios priežasties, atsisakyti vartojimo kredito sutarties – šia teise vartotojas galės pasinaudoti per 14 dienų nuo sutarties sudarymo ir jos nuostatų gavimo. Tokiu atveju jis turės gražinti vartojimo kreditą ir susikaupusias palūkanas.

Taigi šis įstatymas sustiprina vartojimo paskolų (tame tarpe ir greitųjų vartojimo kreditų) gavėjų teisių apsaugą, tiksliau reglamentuoja paskolų išdavimo priežiūrą bei kontrolę ir skatina konkurencingumą tarp kredito davėjų.

1.4. Kreditų klasifikavimo modeliavimas

Dėl didėjančios konkurencijos bankų sektoriuje siekiami maksimaliai patenkinti klientų poreikius, bankai nuolat ieško naujų kreditavimo formų. Vieningos bankinių paskolų klasifikavimo sistemos nėra. Pagal įvairius kriterijus ta pati paskola gali būti priskiriama skirtingai rūšiai.

Pagal finansinėje literatūroje pateiktus klasifikacijos požymius, grupuojant paskolas galima išskirti tokius pagrindinius kriterijus (*žr.2 priedą*):

- 1) gavėjas ir skolinimosi tikslas;
- 2) susitarimo būdas;
- 3) paskolos rizikingumo lygis;
- 4) paskolos gražinimo terminas;
- 5) paskolos gražinimo būdas;
- 6) gražinimo metodas;
- 7) paskolos gražinimo užtikrinimo priemonė;
- 8) paskolos valiuta;
- 9) palūkanų norma;
- 10) kredito šaltiniai.

Paskolos gali būti išduodamos viešojo sektoriaus institucijoms, finansiniams tarpininkams, privačiam sektoriui bei tarp pačių bankų. Kalbant apie paskolas skirtas privačiam sektoriui galima išskirti dvi paskolos gavėjų grupes – namų ūkius ir nefinansines korporacijas. Atsižvelgiant į tai, gali būti išskirtos paskolos fiziniams asmenims ir paskolos juridiniams asmenims. Skolinimosi tikslai ir juridinių, ir fizinių asmenų gali būti labai įvairūs. Įmonės dažniausiai ima paskolas norėdamos įsigyti materialinių išteklių, finansuoti investicinius projektus ir ūkinę – komercinę veiklą, mokesčiams ir kitiems mokėjimams atlikti, įmonėms ir filialams įsigyti ir pan. Gyventojai dažniausiai ima paskolas vartojimo reikmėms, būstui įsigyti ar remontuoti bei kitiems poreikiams patenkinti.

Pagal susitarimo būdą visas paskolas galima suskirstyti į dvi stambias grupes – pinigines paskolas ir prekinės paskolas. Pagrindinės piniginių paskolų rūšys (V. Aleknavičienė. 2005):

- *Tiesioginis banko kreditas* - tipinė paskola, kai viena konkreti kredito įstaiga skolina pinigus tiesiogiai vienam klientui. Klientai gali būti ir fiziniai ir juridiniai asmenys.
- *Kredito linija (palankumo kreditas)* – tai banko įsipareigojimas suteikti sutartyje nustatytą pinigų sumą pagal skolininko reikalavimą.
- *Sąskaitos kreditas (overdraftas)* – tai trumpalaikio kreditavimo būdas, suteikiantis galimybę nustatytą laikotarpį naudotis banko sąskaitos kredito limitu.
- *Banko kredito kortelė* – banko išleista kortelė, suteikianti asmeniui teisę naudotis banko paskola prekėms ir paslaugoms apmokėti.

- *Faktoringas* – tai trumpalaikių mokėjimo reikalavimų, kurių pagrindas prekių ar paslaugų tiekimas pirkėjams, pardavimas kredito institucijai, refinansuojant pirkėjui suteiktą kreditą.
- *Vekseliai* – pirkėjo pasižadėjimas sumokėti tiekėjui už parduotas prekes ar suteiktas paslaugas.
- *Obligacijos* - tai skolos vertybinis popierius, arba, paprasčiau tariant, tai yra tarsi investuotojo paskola bendrovei.
- *Forfeitingas* - tai toks kreditavimo būdas, kai bankas superka eksportuojančios šalies pervedimo vekselius iš anksto patikrinęs informaciją apie importuojančios šalies banko egzistavimą ir pervedimo sutarties sąlygas.

Prekinių paskolų rūšiai priskiriamas komercinis kreditas ir lizingas. Anot V. Aleknevičienės, komercinį kreditą „būtų tikslinga vadinti tiekėjų kreditu“, nes šio kreditavimo procese nedalyvauja jokia kredito įstaiga, o tik tiekėjas ir pirkėjas. Pirkėjas gauna prekes, gali jas naudoti pagal paskirtį, o tiekėjas laukia iki sutarto laiko, kol su juo bus atsiskaityta.

Lizingas yra ilgalaikis kreditas prekine forma, kai išnuomoto turto savininkas už suteiktą daiktinę paskolą gauna palūkanas. Gyventojams suteikiamas tik finansinis lizingas, kuris dar kitaip vadinamas išperkamąja nuoma. Lietuvoje 2002 – 2011 m. lizingo portfelis sparčiai augo, nes toks kreditavimo būdas lyginant su kitomis paskolų rūšimis turi privalumų. Įsigyjant turtą lizingo būdu nereikia išorinio finansavimo šaltinio, turtą galima naudoti nesumokėjus jo visos vertės, palūkanų norma dažniausiai mažesnė nei piniginių banko kreditų, nereikia užstato. Lietuvoje lizingo paslaugas teikiančios bendrovės yra įjungtos į bankų sudėtį, tad ir pasitikėjimas jomis yra didelis.

LB taip pat ir ekonominė literatūra (A. V. Rutkauskas ir kt., 2009) visas komercinių bankų išduodamas paskolas pagal jų rizikingumą grupuoja į šias kategorijas ir pagal juos formuoja specialiuosius atidėjimus:

A (I grupė) – ypač geros kokybės (*standartinės*) paskolos. Įprastos paskolos, kurios gražinamos griežtai pagal grafiką ir yra leistinos rizikos, 0 proc.;

B (II grupė) – geros kokybės (*galimos rizikos*) paskolos. Ypatumų turinčios paskolos: yra tam tikrų abejonių, neturinčios pakankamo dokumentinio pagrįstumo, nuo 1 iki 15 proc.;

C (III grupė) – *padidėjusios rizikos* paskolos. Paskolos, turinčios didesnę nei įprastą riziką, nuo 15 iki 40 proc.;

D (IV grupė) – *abejotinos rizikos* paskolos, nuo 40 iki 60 proc.;

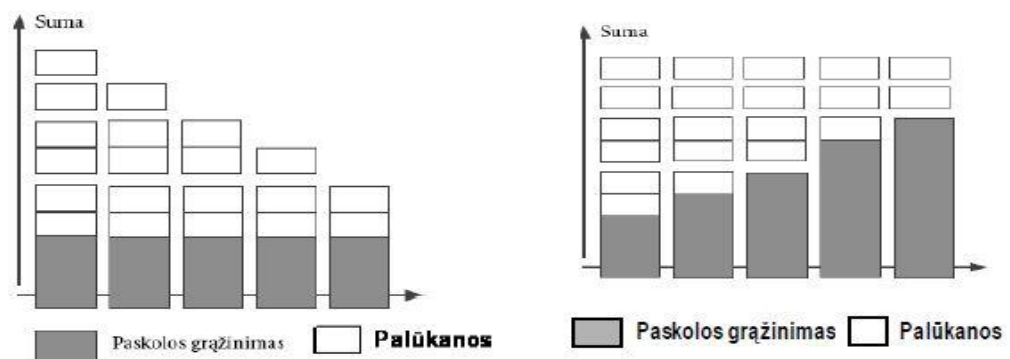
E (V grupė) – aiškiai *nuostolingos paskolos*, mažai tikintis jas susigrąžinti, 100 proc.

Banko pelningumui, rizikingumui ir likvidumui bene svarbiausias yra paskolos gražinimo terminas. Tai svarbu prognozuojant būsimas banko pajamas ir tolimesnę kreditų politiką. Pagal šį kriterijų yra skiriamos (V. Aleknevičienė, 2005):

- *Trumpalaikės paskolos*, išduodamos laikotarpiui iki 1 m., paprastai su fiksuotąja palūkanų norma. Šios rūšies paskolos dažniausiai skiriamos nekilnojamojo ir kilnojamojo turto remonto išlaidoms, įsiskolinimams apmokėti, žaliavoms pirkti ir pan.;
- *Vidutinės trukmės paskolos* (nuo 1 m. iki 5 m.). Šios paskolos gali būti skirtos ne tik gyventojų vartojimo reikmėms tenkinti, bet ir ūkio subjektų gamybinei ir komercinei veiklai plėtoti;
- *Ilgalaikės paskolos*, išduodamos ilgesniam nei 5 m. laikotarpiui. Ilgalaikės paskolos naudojamos įmonių rekonstrukcijai ir gamybos modernizavimui finansuoti, įgyjant nekilnojamąjį turtą, įrenginius ar transporto priemones, gyventojams teikiami gyvenamajam būstui statyti;
- *Iki pareikalavimo* – nėra nustatytas grąžinimo terminas, bet reikia mokėti palūkanas ir dengti kitas kreditoriaus patirtas paskolos sutarties vykdymo išlaidas.

Dažnai paskolos pagal jų grąžinimo terminus ir palūkanų mokėjimą skirstomos tik į trumpalaikes (iki 1 m.) ir ilgalaikes (nuo 1 m.).

Paskolos gali būti klasifikuojamos ir pagal jų grąžinimo būdus: amžina paskola, paskola iki pareikalavimo, amortizuojama paskola (grąžinama lygiomis dalimis), vienkartinio grąžinimo paskola, paskola grąžinama dalimis kartu su palūkanomis (A. V. Rutkauskas ir kt., 2009) Nors autoriai išskiria įvairius paskolos grąžinimo būdus, bet praktiškai dažniausiai taikomi du pagrindiniai metodai: linijinis ir anuitetinis (žr. 1 pav.).

Šaltinis: A. V. Rutkauskas ir kt., 2009

1 pav. Linijinis ir anuitetinis paskolos grąžinimo būdas

Grąžinant paskolą *linijiniu metodu*, ji pradeda gražinti ne vėliau kaip po tam tikro sutarto laikotarpio nuo sutarties sudarymo dienos ir gražinamas lygiomis dalimis. Palūkanos mokamos kas mėnesį nuo pinigų gavimo ir skaičiuojamos nuo negražintos paskolos sumos. *Anuitetiniu* paskolos grąžinimo metodu kreditas pradeda gražinti kitą mėnesį, paėmus paskolą. Kreditas ir palūkanos mokamos vienodomis įmokomis kas mėnesį. Iš apskaičiuotos įmokos pirmiausia dengiamos palūkanos už faktiškai panaudotą paskolos dalį, likusi suma nukreipiama paskolos dalies grąžinimui. Taigi iš pradžių didžioji paskolos dalis tenka priskaičiuotoms palūkanoms, o paskolos likutis mažėja nedidele

dalimi. Taigi, pagrindinės paskolos gražinimas linijiniu metodu yra pastovus, o palūkanos kintamos. Paskolos gražinimas anuitetiniu metodu vyksta kintant ir paskolos, ir palūkanų sumoms.

Kokį paskolos gražinimo metodą pasirinkti sprendžia skolininkas, kadangi kreditoriams iš esmės nesvarbu, kaip bus gražinama skola. Anuitetinį gražinimo metodas renkamas tada, kai kliento mėnesinės pajamos yra per mažos pasirinktai paskolai gauti. Tačiau, pasirinkęs anuitetinį gražinimo metodą, klientas faktiškai sumoka daugiau palūkanų, negu būtų mokėjęs pagal linijinį gražinimo metodą (D. Jurevičienė, Z. Čeponytė, 2009).

Paskolos taip pat gali būti skirstomos į turinčias gražinimo užtikrinimo priemones (apdraustas) ir jų neturinčias (neapdraustas). Paskolų gražinimui užtikrinti naudojamos priemonės nurodytos CK 6.70 str., - tai netesybos, įkeitimas (hipoteka), laidavimas, garantavimas, rankpinigiai ir kiti įstatymais bei sutartimis numatyti būdai. Pagal CK 6.71 str., *netesybos* yra įstatymų, sutarties ar teismo nustatyta pinigų suma, kurią skolininkas privalo sumokėti kreditoriui, jeigu prievolė neįvykdyta arba netinkamai įvykdyta. Kitaip tariant, tai yra bauda arba delspinigiai, kuriuos skolininkas turi sumokėti pažeidęs paskolos sutarties sąlygas.

Populiaria paskolos gražinimą užtikrinanti priemonė - kilnojamojo arba nekilnojamojo turto įkeitimas, vadinamas hipoteka. *Hipoteka* – tai esamo arba būsimo skolinio įsipareigojimo įvykdymą apsaugantis turto įkeitimas, kai įkeisto turto savininkui paliekama nuosavybės teisė, t.y. jis turi teisę valdyti, naudoti įkeistą daiktą ar juo disponuoti, atsižvelgiant į hipotekos kreditoriaus teises. Jeigu suėjus nustatytam terminui skola hipotekos kreditoriui negražinama, jis turi teisę reikalauti, kad įkeistas turtas būtų parduotas varžytynėse ir iš gautų pinigų atlyginta jam priklausanti suma (V. Aleknavičienė, 2005).

Paskolos gražinimą užtikrinanti priemonė taip pat yra *laidavimas*. Laidavimo sutartimi trečioji šalis (fizinis arba juridinis asmuo) įsipareigoja įvykdyti paskolos gražinimo ir su tuo susijusias prievoles kredito įstaigai iš karto po to, kai skolininkas už kurį laiduojama, laiku neįvykdo paskolos sutartyje numatytų įsipareigojimų. Tai reiškia, kad laiduotojo atsakomybė yra solidari kartu su skolininku. Laidavimas baigiasi tuo pačiu metu kaip ir juo užtikrinama prievolė arba kai laiduotojas miršta (V. Aleknavičienė, 2005).

Dar vienas būdas, kuris užtikrina paskolos gražinimą – *garantija*. Garantija – tai vienašalis garanto įsipareigojimas garantijoje nurodyta suma visiškai arba iš dalies atsakyti kitam asmeniui – kreditoriui, jeigu asmuo – skolininkas prievolės neįvykdys arba ją įvykdys netinkamai, ir atlyginti kreditoriui nuostolius tam tikromis sąlygomis. Tai rodo, kad garanto atsakomybė yra subsidiari, nes kreditorius pirmiausiai reikalavimą turi pareikšti pagrindiniam skolininkui ir, tik šiam atsisakius įvykdyti prievole, ar jos neįvykdžius per tam nustatytą terminą, atsiranda garanto atsakomybė.

Rankpinigiai, kurie CK nurodyti kaip viena iš prievolių įvykdymą užtikrinančių priemonių, privataus sektoriaus kreditavime nėra paplitę. Tačiau kreditavimo praktikoje ypač populiarus tampa *draudimas*. Kredito draudimas – kredito gražinimo ir su juo susijusių įsipareigojimų vykdymo

užtikrinimo būdas, kai skolininkas gautą kreditą apdraudžia draudimo bendrovėje kreditoriaus naudai (V. Aleknavičienė, 2005).

Visų aptartų paskolų gražinimo užtikrinimo priemonių tikslas – sumažinti kredito įstaigos riziką patiriant nuostolius tuo atveju, jeigu paskola nebūtų gražinta. Todėl ekonominio nuosmukio metu, kai išaugo blogų paskolų portfelis, šios priemonės tapo itin reikšmingos.

Paskolos taip pat gali būti skirstomos ir pagal tai, kokia valiuta jos išduodamos. Lietuvoje paskolos išduodamos litais, eurai, JAV doleriais. Priklausomai nuo to, kokia valiuta išduodama paskola, išskiriamos tarpbankinės palūkanų normos:

- VILIBOR (*Vilniaus vidutinė tarpbankinė palūkanų norma*) taikoma paskoloms litais;
- EURIBOR EUR (*Eurozonos tarpbankinės palūkanų normos*) arba LIBOR EUR (*London Inter Bank Offer Rate*) taikomos paskoloms eurai;
- LIBOR USD taikomos paskoloms JAV doleriais (D. Jurevičienė, Z. Čėponytė, 2009).

Palūkanas dauguma autorių įvardija kaip pinigų skolinimo kainą arba mokestį už sutikimą atidėti vartojimą. Tačiau palūkanos ne visada yra rodo pinigų skolinimo kainą. Dažnai jos yra pagrindinis kredito kainos elementas. Palūkanų norma – pinigų skolinimo kaina, išreikšta metinių palūkanų ir pradinės skolos santykių procentais. Ji priklauso nuo įvairių veiksnių. Docentė V. Aleknavičienė veiksnius nuo kurių priklauso palūkanų normos dydis skirsto į 2 grupes (*žr. 3 priedą*):

- *makroekonominius* - kredito išteklių pasiūlos ir paklausos, infliacijos ir centrinio banko vykdomos pinigų politikos priemonių (Lietuvoje pinigų politikos priemonės ribojamos valiutų valdybos mechanizmu);
- *kredito sutarties sąlygų* - kurių svarbiausios - kredito suma, kredito rizika, kredito terminas, kredito gražinimo būdas ir palūkanų rūšys.

Už išduodamas paskolas bankai nustato *kintamąją* arba *pastoviąją* (fiksotą) palūkanų normą. Kintamoji palūkanų norma susideda iš 3, 6 ir 12 mėnesių bazinės palūkanų normos ir komercinės maržos. Bazinė palūkanų norma yra vadinama tarpbankinė palūkanų norma, už kurią bankai yra pasiruošę skolinti vieni kitiems (VILIBOR¹³, LIBOR¹⁴, EURIBOR¹⁵), o banko maržą sudarantys elementai - veiklos išlaidos, rizikos sąnaudos ir pelnas. Konkurencija tarp bankų ir gera ekonominė situacija mažina maržos dydį (D. Jurevičienė, Z. Čėponytė, 2009)..

Kintamos palūkanų normos rinkoje visada bus žemesnės už fiksuotas. Tačiau imant paskolą ilgam laikotarpiui yra saugiau rinktis fiksuotas palūkanų normas. Kai kurie bankai savo klientams už tam tikrą mokestį siūlo nustatyti maksimalią kintamų palūkanų normos ribą („palūkanų lubas“) ir taip apsidrausti nuo neigiamų palūkanų normos pokyčių rinkoje (D. Jurevičienė, Z. Čėponytė, 2009).

¹³ VILIBOR – tai vidutinė tarpbankinių palūkanų norma, kuriomis bankai pageidauja (pasiruošę) paskolinti lėšų litais kitiems bankams

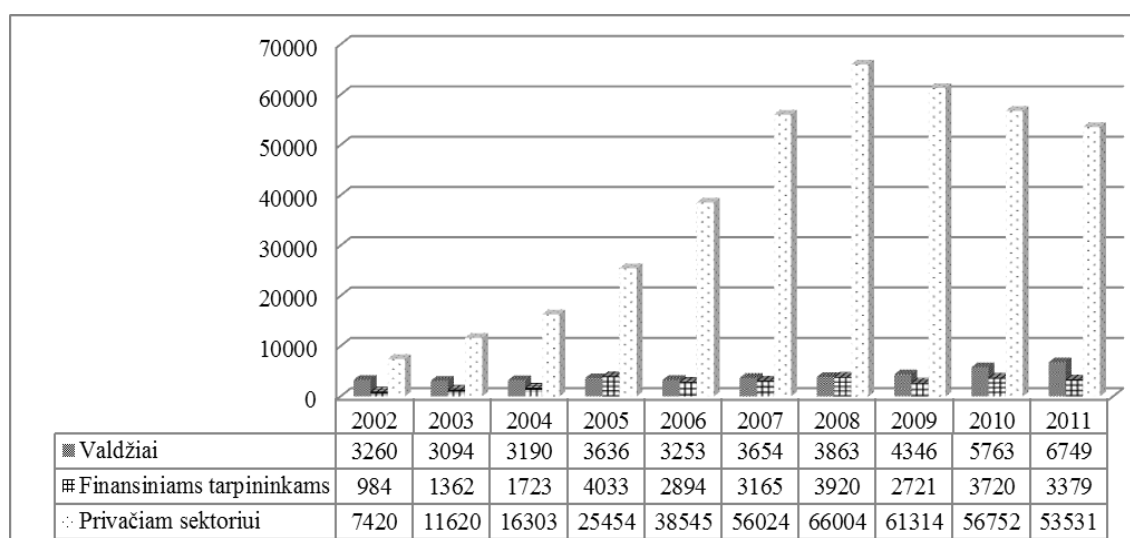
¹⁴ LIBOR - vidutinės tarpbankinės palūkanų normos, kuriomis bankai pageidauja (pasiruošę) paskolinti lėšas kitiems bankams JAV doleriais, eurai ir kitomis pagrindinėmis pasaulio valiutomis.

¹⁵ EURIBOR – vidutinės Europos tarpbankinės rinkos palūkanų normos, kuriomis bankai pageidauja (pasiruošę) paskolinti lėšų eurai kitiems bankams.

Pagal kredito šaltinius paskolos gali būti suteiktos naudojant skolintas lėšas ir nuosavas lėšas. Bankų ir kredito unijų svarbiausi kredito šaltiniai – skolintos lėšos, t.y. indėliai ir iš kitų bankų pasiskolinti ištekliai. O greitųjų vartojimo kreditų bendrovės kreditams teikti naudoja nuosavas lėšas.

Taigi matyti, kad paskolos gali būti įvairiai grupuojamos (žr. 2 priedą). Ta pati paskola gali priklausyti kelioms paskolų grupėms ar kategorijoms, pavyzdžiui, būti trumpalaikė, išduota su užstatu, su fiksuotomis palūkanomis ir t. t. Paskolos priskyrimas vienai ar kitai grupei priklauso nuo kriterijų, kurie buvo pasirinkti vertinant paskolą.

Remiantis LB statistikoje taikomais klasifikavimo principais, galima išskirti 3 pagrindinius skolininkų sektorius: valdžiai, finansiniai tarpininkai bei privatus sektorius. Nuo 2002 iki 2011 m. paskolos valdžiai vidutiniškai sudarė 8,8 proc. finansiniams tarpininkams – 6,0 proc., o privačiam sektoriui – 85,1 proc. Iš šių pateiktų duomenų aiškiai matyti, kad paskolos privačiam sektoriui sudaro didžiąją dalį visų finansinių institucijų išduodamų paskolų, o pateiktame 2 paveiksle matyti, kad šis skolininkų sektorius kasmet dar labiau augo.

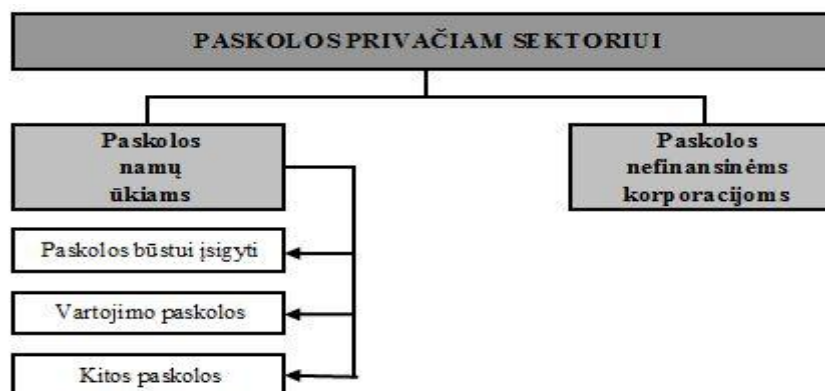
Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB statistiniais duomenimis

2 pav. Lietuvos paskolų rinkos pasiskirstymas pagal skolininkus 2002 – 2011 m., mln. Lt

LB visas kredito įstaigų teikiamas paskolas privačiam sektoriui, skirsto į paskolas (žr. 3 pav.) nefinansinėms korporacijoms¹⁶ ir namų ūkiams¹⁷. Pastarosios dar išskaidomos į tris pogrupius: paskolos būstui įsigyti, vartojimo ir kitos paskolos.

¹⁶ Nefinansinės korporacijos - privačios ir valstybinės institucijos, gaminančios rinkos prekes ir teikiančios nefinansines paslaugas rinkos kainomis. Priskiriant institucijas šiam sektoriui, atsižvelgiama į jos juridinį statusą ir veiklą. Šiam sektoriui priskiriamos uždarnosios akcinės bendrovės, akcinės bendrovės, valstybės ir savivaldybės įmonės, viešosios įstaigos, kurios didžiąją dalį veiklos sąnaudų padengia pajamomis už parduotas prekes ir paslaugas. Šiam sektoriui nepriskiriamos individualios (personalinės) įmonės, nors jos yra rinkos gamintojai. Pastarieji vienetai priskiriami namų ūkių sektoriui.

¹⁷ Namų ūkiai - pavieniai asmenys ar asmenų grupės kaip vartotojai, ūkininkai kaip rinkos gamintojai, pagal verslo liudijimą dirbantys verslininkai ir individualios (personalinės) įmonės.

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB duomenimis

3 pav. Paskolų privačiam sektoriui klasifikavimas

LR CK 6.886 str. teigiama, kad už vartojimo kreditą negali būti įkeistas nekilnojamasis turtas. Remiantis minėtu CK straipsniu, vartojimo kreditams priskiriama:

- kreditas atidėto apmokėjimo, taip pat mokėjimo išdėstymo (apmokėjimo dalimis) būdu;
- kreditai, įskaitant sąskaitos kreditą, bendrosios vienkartinės sumos kreditą ir daiktui ar paslaugai pirkti teikiamą kreditą;
- vartojimo kredito sutartimi taip pat laikoma pirkimo – pardavimo išsimokėtinai (išperkamosios nuomos) ar kita panašaus pobūdžio sutartis, kai daiktai, esantys sutarties dalyku, vartotojo nuosavybėn pereina per šioje sutartyje nustatytą terminą sumokėjus daikto kainą, kredito palūkanas bei kitus sutartyje nustatytus mokesčius.

CK nuostatos netaikomos kreditui, kurį skolininkas įsipareigoja grąžinti ne per ilgesnį kaip trijų mėnesių laikotarpį arba kai kredito suma yra ne didesnė kaip 1 000 Lt. Todėl greitųjų vartojimo kreditų, kurie dažniausiai teikiami iki 1 000 Lt ir ne ilgesniam kaip vieno mėnesio laikotarpiui, negalima apibrėžti kaip vartojimo kredito.

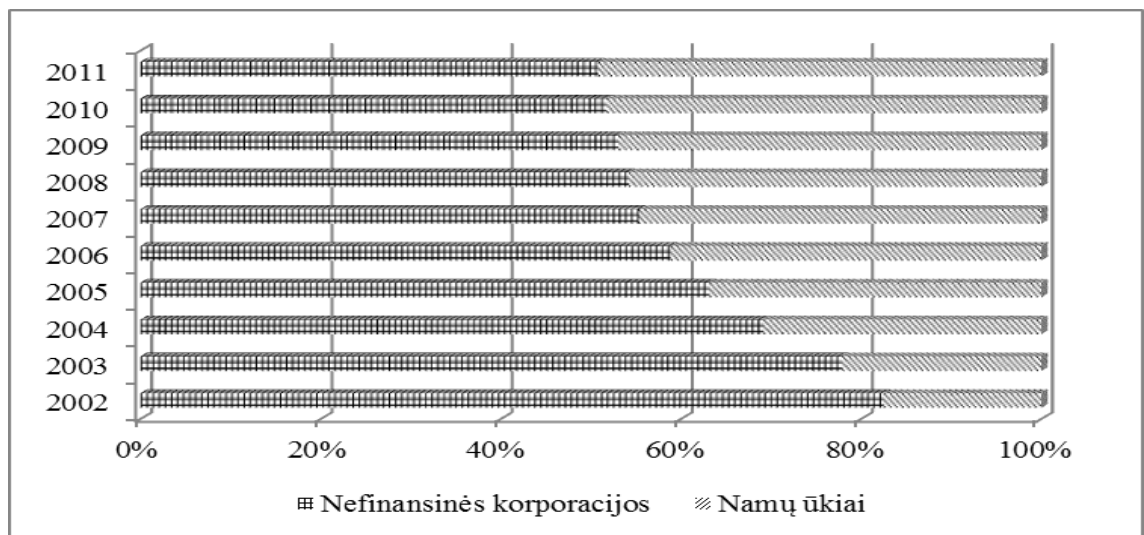
Dažnai tarp vartojimo paskolų minimos ir paskolos skirtos studijų įmokoms ar pragyvenimo išlaidoms studijų metu apmokėti, nes dažniausiai šios paskolos suteikiamos nereikalaujant nekilnojamojo turto įkeitimo.

Paskolos būstui įsigyti suteikiamos užstačius nekilnojamąjį turtą. Nors kai kurios paskolos suteikimo sąlygos įvairiuose bankuose yra skirtingos ir besikeičiančios, pagrindiniai reikalavimai yra vienodi ir stabilūs. Būsto kredito gali prašyti kiekvienas Lietuvos gyventojas, sulaukęs 18 metų ir gaunantis nuolatinės pajamas. Maksimalus kredito terminas yra 40 metų ir nustatomas priklausomai nuo kredito gavėjo amžiaus, nuo kredito paskirties ir įkeičiamo turto. Paprastai įkeičiamo turto vertė turi būti didesnė už prašomą paskolos sumą. Konkrečios sąlygos kredito įstaigose skiriasi, bet dažniausiai šis santykis turi būti 100:70, t.y. klientas turi turėti savo lėšų iki 30 proc. perkamo būsto vertės. Jeigu būsto paskolos gavėjas nori gauti paskolą 100 proc. įkeičiamo turto vertės, paskolą galima apdrausti BPD bendrovėje, tada bankas apdraustą būsto kreditą gali suteikti be pradinio įnašo. Kai kurie

bankai kreditams, apdraustiems BPD bendrovėje, taiko iki 0,5 proc. mažesnę palūkanų normą (D. Jurevičienė, Z. Čeponytė, 2009).

Privataus sektoriaus paskolų rinkoje 2002 - 2011 m. įvyko reikšmingi pokyčiai, iki 2007 metų spartus paskolų augimo tempas darė įtaką ir paskolų portfelio struktūros pokyčiams. Išaugus paskoloms būstui įsigyti, anksčiau į nefinansinių korporacijų aptarnavimą daugiau orientuotas bankų portfelis tapo labiau diversifikuota.

4 paveiksle matyti, kad 2002 m. didžiąją paskolų privačiam sektoriui dalį sudarė paskolos nefinansinėms korporacijoms – net 83 proc., o namų ūkiams tais metais teko tik 17 proc. visų paskolų. Žymesnis kreditų suteikimas nefinansinėms korporacijoms lyginant su namų ūkiais, nors ir kasmet mažėdamas, vyravo iki 2006 m. Tačiau nuo 2007 m. atotrūkis tarp privataus sektoriaus gavėjams suteiktų paskolų tapo nežymus – nefinansinėms korporacijoms buvo suteikta 55 proc., o namų ūkiams vos 10 proc. mažiau, t.y. 45 proc. Vėliau šis skirtumas dar labiau mažėjo ir 2010 m. paskolų namų ūkiams buvo suteikta beveik tiek pat kiek ir nefinansinėms korporacijoms.

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB duomenimis

4 pav. Paskolų privačiam sektoriui pasiskirstymas pagal skolininkus 2002 – 2011 m., proc.

Tokie paskolų portfelio struktūros pokyčiai iš dalies lėmė ūkio nesubalansuotumą. Jeigu paskolos būtų finansuojamos vidaus lėšomis ir orientuotos ne į vartojimą, o į investicijas, kurios užtikrina ekonominę gražą, ekonomikos sulėtėjimas būtų švelnesnis.

2. KREDITŲ PRIVAČIAM SEKTORIUI RINKOS ANALIZĖ

2007 m. JAV finansų sektoriuje pasireiškę nestabilumai lėmė ekonominį sąstingį visame pasaulyje. Viena esminių šios globalios finansų ir ekonominės krizės priežasčių – nevaldomas privataus sektoriaus skolos augimas, kuris viršijo tvarios ekonominės plėtros tempus. Lietuvoje privatus sektorius dėl įvairių veiksnių aktyviai kredituoti buvo pradėtas maždaug nuo 2002 m. Iš pradžių spartus paskolų privačiam sektoriui augimas buvo siejamas su šalies ūkio raida ir ekonominio potencialo didėjimu. Tačiau kreditu skatinamas ūkio augimas daugiausiai lėmė vidaus paklausos pokyčius, o tai sąlygojo ekonominį disbalansą: šalyje pasireiškė infliacija, mažėjo ūkio konkurencingumas ir aktyvumas, o skolininkai susidūrė su įsipareigojimų vykdymo problema.

2.1. Kreditų privačiam sektoriui rinkos Lietuvoje analizė

Lietuvos kredito įstaigos teigiamai įvertinusios šalies ūkio gyvybingumą ir atsparumą nepalankiems ekonominiams šokams, nuo 2002 m. pradėjo daug aktyviau dalyvauti finansinio tarpininkavimo veikloje ir ėmė noriai skolinti privačiam sektoriui. Be to, Europos ir JAV centriniai bankai vykdė ekspansinę pinigų politiką – dėl šios priežasties mažėjo tarpbankinės palūkanų normos tarptautinėse finansų rinkose ir bankų finansinių išteklių pritraukimo kaina (T. Ramanauskas 2005).

Veiksniai, turėję įtakos bankų paskolų rinkos plėtrai:

1. Bankų balansų skaidrumo didinimas – blogos paskolos buvo nuosekliai perkeliamos į nesisteminę apskaitą, todėl gerėjo paskolų portfelio kokybė. Keisti turto struktūrą, suteikiant daugiau paskolų privačiam sektoriui, bankus skatino ir tai, kad po Rusijos finansų krizės Lietuvos Vyriausybė pradėjo vykdyti griežtesnę išlaidų politiką, ėmėsi priemonių, kad sumažintų biudžeto deficitą ir pristabdytų valdžios sektoriaus skolos didėjimą.

Mokesčių reforma. 2002 m. buvo panaikinta pelno mokesčio lengvata, numatanti, kad reinvestuojamas pelnas apmokestinamas taikant nulinių pelno mokesčio tarifą. (T. Ramanauskas 2005).

2. 2003 m. įsigaliojusi gyventojų pajamų mokesčio lengvata, numatanti pajamų dalies, naudojamos būsto paskolų palūkanoms mokėti, dalinį arba visišką neapmokestinimą. Pritaikius šią lengvatą, būsto paskolas paėmusių gyventojų įmokos bankams tapo beveik trečdaliu mažesnės. Ši lengvata jau panaikinta.

3. Augant ekonomikai ir plėtojantis finansiniam tarpininkavimui, bankai tapo pajėgūs siūlyti labiau klientų poreikius atitinkančių paslaugų, o dėl to didėjo paslaugų teikimo efektyvumas ir mažėjo jų kaina, palūkanų normos. Be to, kaip teigia T. Ramanauskas (2005), „pripratę prie spartaus paskolų portfelio didėjimo tempo, siekdami užvaldyti didesnę perspektyvios paskolų rinkos dalį, nuo 2004 m. bankai ėmė taikyti vis agresyvesnę kainodaros politiką ir gerinti paskolų teikimo sąlygas“.

T. Ramanauskas (2006) straipsnyje „Apie perteklinio įsiskolinimo sindromą ir socialiai atsakingą bankininkystę“ vardija priežastis kodėl bankai neatsakingai skolinant buvo linkę prisiimti per didelę riziką: „pavyzdžiui, aštri konkurencija tarp bankų verčia gerinti paskolų sąlygas ir galbūt yra nepakankamai įkainojama prisiimama rizika, atskirų vadybininkų karjera ir reputacija galbūt priklauso nuo išduotų paskolų kiekio, motininiai užsienio bankai yra pakankamai dideli, kad galėtų sau leisti rizikingai žaisti Baltijos šalių rinkose, galiausiai bankų nuosavas kapitalas, kuriuo jie rizikuoja, yra tik palyginti nedidelis paskolų finansavimo šaltinis“.

S. Jakeliūnas (2010) teigia, kad krizė Lietuvoje labiausiai buvo susijusi su bankų požiūrio į Baltijos valstybes pasikeitimu. Rizika Baltijos šalyse buvo pradėta vertinti labai atsargiai, ir palyginti su neribotu skolinimu, vyravusiu iki 2008 m. pabaigos, tai buvo didžiulis kontrastas. Bankų paskolų portfelis 2007 m. išaugo apie 17 mlrd. Lt, o 2009 m. jis susitraukė 5 mlrd. Lt. Skirtumas sudaro daugiau kaip 20 mlrd. Lt, o ši suma prilygsta penktadaliui BVP.

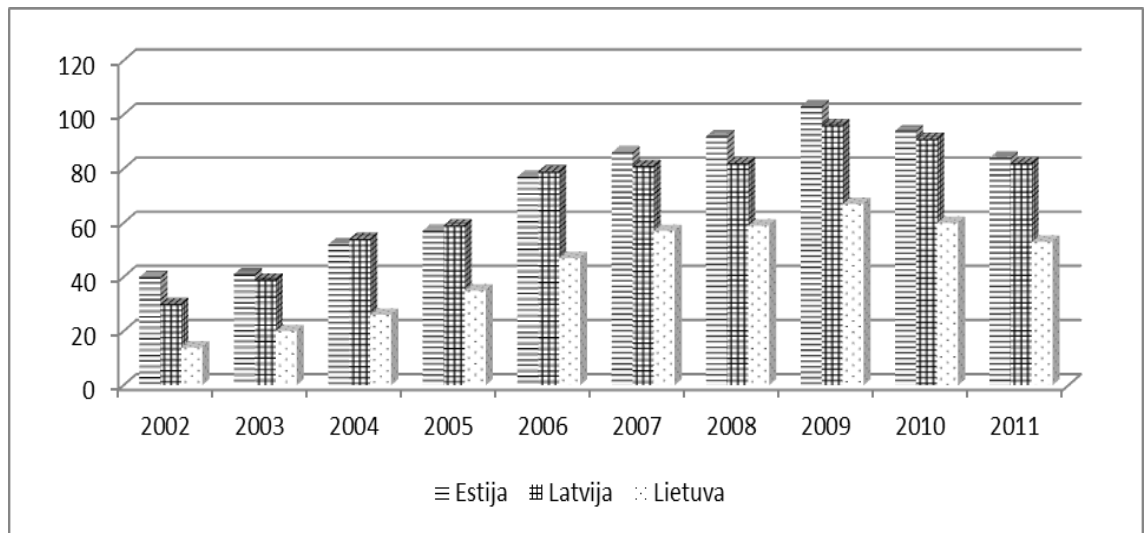
LB toleravo naujų kredito išteklių antplūdį ir didelius skolinimo tempus, o valdžia (mokestinėmis lengvatomis) skatino skolinimą net ir menkas pajamas gaunantiems gyventojams. Seimo biudžeto ir finansų komitetas 2010 m. įvertino LB vaidmenį nežaboto komercinių bankų skolinimo ekonomikos pakilimo metais (2005 – 2008 m.) ir konstatavo, kad LB politikos ir pinigų politikos priemonių taikymas, reguliuojant kredito pasiūlą, siekiant nekilnojamojo turto perkaitimo prevencijos, nepasiteisino.

Tačiau svarbu ir tai, kad 2008 m. Latvijos valdžia perėmė kontrolinį „PAREX“ banko akcijų paketą, pagalbos taip pat reikėjo ir daugeliui kitose valstybėse esantiems bankams, o Lietuvoje nė vienam komerciniam bankui nereikėjo paramos, visi per sunkmetį išsilaikė ir susitvarkė patys.

Finansų krizė išryškino ES finansinės priežiūros trūkumus. Priežiūra buvo vykdoma pagal skirtingas nacionalines taisykles ir buvo prastai pritaikyta integruotai ES rinkai. Siekiant ištaisyti egzistavusios sistemos trūkumus buvo sukurta nauja ES finansų priežiūros sistema. 2010 m. rugsėjo 22 d. Europos parlamentas patvirtino Europos komisijos pasiūlytą naująją priežiūros sistemą. Tad nuo 2011 m. sausio mėnesio veiklą pradėjo Europos sisteminės rizikos valdyba (ESRV), kurios paskirtis – nustatyti visai finansų sistemai grėšiančią riziką ir skelbti išankstinius įspėjimus, į kuriuos būtina skubiai reaguoti. Taip pat sukurta Europos finansų priežiūros institucijų sistema (EFPIS), kurią sudarys nacionalinės priežiūros institucijos ir 3 naujos Europos priežiūros institucijos, atsakingos už bankininkystės, vertybinių popierių ir draudimo bei profesiniu pensijų sektorius. Tokiu būdu sukuriama išankstinio perspėjimo apie finansinius nestabilumus sistema, veikianti Europos ir pasaulio mastu.

Paskatintas įvairių veiksnių nuo 2002 m. prasidėjęs kredito ciklas sukretė šalies ūkio subjektus bei turėjo itin reikšmingos įtakos privataus sektoriaus paskolų rinkos pokyčiams 2002 -2011 m. Vienas svarbiausių rodiklių, kuris parodo šalies įsiskolinimo lygį, yra paskolų portfelio ir BVP santykis. 2002 m. paskolų privačiam sektoriui portfelis Lietuvoje buvo gana mažas ir sudarė tik 14 proc. šalies BVP (žr. 5 pav.). Tuo tarpu Latvijoje, ir ypač Estijoje, šis santykis buvo kur kas didesnis – atitinkamai 30 ir

40 proc. Toks skirtumas vaizdžiai aprašomas Carlo Cottarelli, Giovanni dell'Aricca ir Ivanna Vladkova – Hollar (2003) straipsnyje, kuriame, atsižvelgdami į paskolų privačiam sektoriui augimo tempus ir galimo kredito bumo pradžią, autoriai suskirstė šalis į tris kategorijas: „vyturius“, „pelėdas“ ir „miegančiąsias gražuoles“. Lietuvą autoriai priskyrė antrajai kategorijai – „pelėdoms“. O kadangi Latvijoje ir Estijoje aktyvus gyventojų ir įmonių kreditavimas prasidėjo kiek ankščiau negu Lietuvoje jos buvo priskirtos prie „vyturių“.

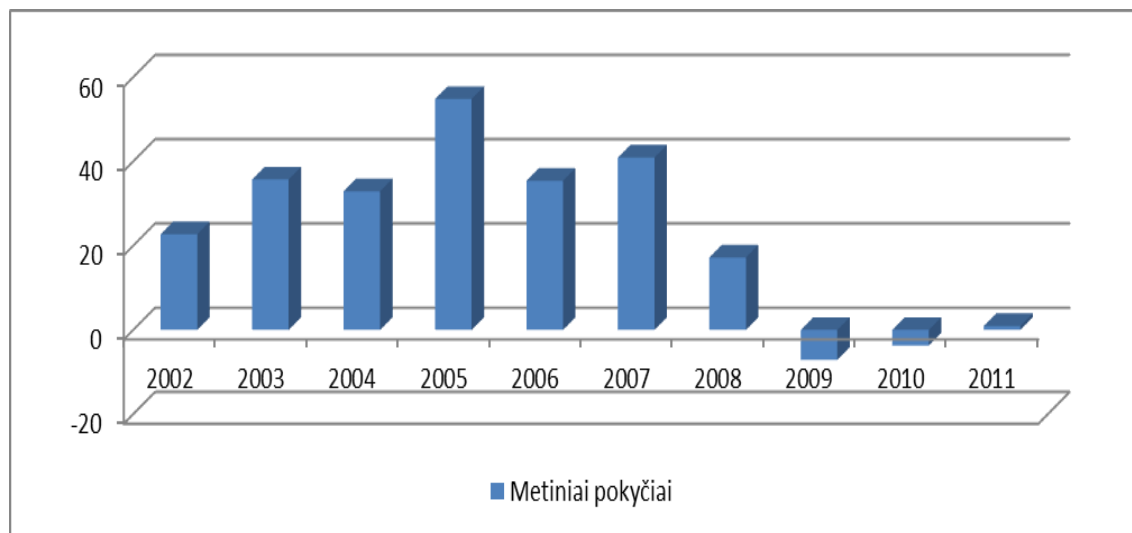

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis valstybių centrinių bankų ir statistikos departamentų statistiniais duomenimis

5 pav. **Baltijos valstybių privataus sektoriaus paskolų portfelio santykio su BVP pokyčiai, proc.**

Nagrinėjamu laikotarpiu Lietuvos paskolų privačiam sektoriui ir BVP santykis sparčiai augo ir 2009 m. siekė 67 proc. Tuo tarpu, Latvijoje ir Estijoje tais pačiais metais minėtas rodiklis dar didesnis, jo dydis buvo apie 100 proc. Analogiškas rodiklis euro zonos šalyse gerokai viršijo 100 proc. Nors, palyginti su kitomis valstybėmis, Lietuvos privataus sektoriaus skolos santykis su BVP nebuvo toks didelis, tačiau Lietuvos ekonomikos plėtros tempas buvo pernelyg spartus ir nenatūralus, paskatintas didelio skolintų pinigų iš Skandinavijos bankų antplūdžio, tad po augimo sekęs nuosmukis buvo staigus ir skausmingas. Žinoma, tam įtakos turėjo ne tik vidaus kredito didėjimas, bet ir išoriniai veiksniai sąlygojami pasaulinės finansų krizės.

Spartų paskolų rinkos augimą Lietuvoje atspindi ir metiniai paskolų privačiam sektoriui pokyčiai (žr. 6 pav.). Kiekvienais metais paskolų portfelis paaugdavo nuo 22,7 proc. iki 54,8 proc. Ši paskolų augimo tendencija tęsėsi iki 2007 m. ir sutapo su šalies ekonomikos kilimu. Didėjantis darbo užmokestis, optimistiniai ateities lūkesčiai, leidžiantys teigiamai vertinti paskolos grąžinimo perspektyvas turėjo įtakos augančioms išduodamų paskolų apimtims. Mažėjančios paskolų palūkanos, lankstesnės ir palankesnės kreditavimo sąlygos, įvairios lengvatos, ES struktūrinių fondų įsisavinimo procesai – taip pat buvo reikšmingi šiems pokyčiams.

Sudaryta autorės remiantis LB statistiniais duomenimis

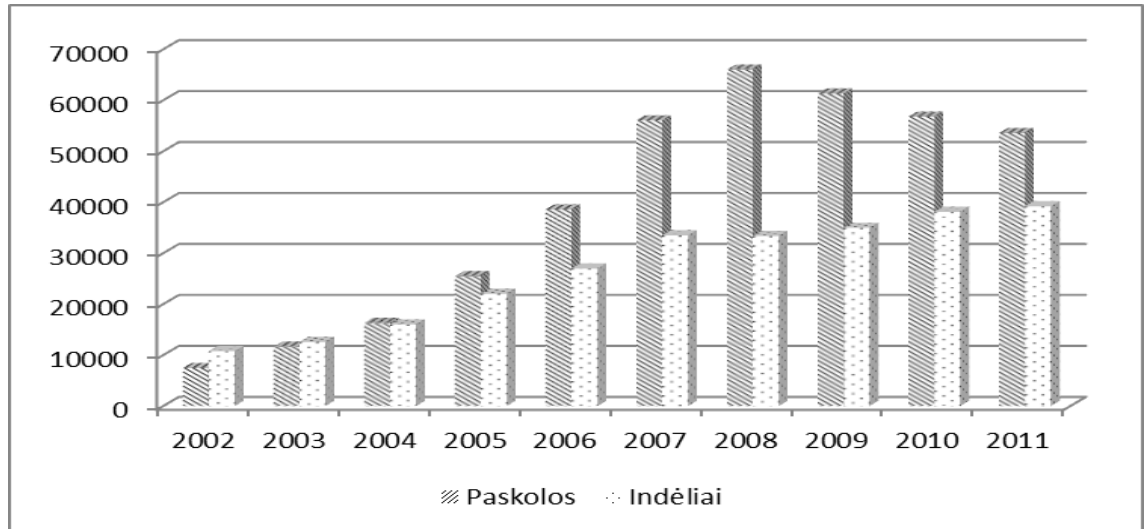
6 pav. Paskolų privačiam sektoriui metiniai pokyčiai, proc.

Toks spartus paskolų privačiam sektoriui augimas Lietuvoje ir kitose Baltijos šalyse kėlė nerimą užsienio ir Lietuvos mokslininkams. Peter Backe, Balazs Egert ir Tina Zumer (2005) nagrinėjo įvairių šalių finansinius – ekonominius duomenis bei paskolų privačiam sektoriui pokyčius, bandydami atsakyti į klausimą ar ši paskolų augimo tendencija Baltijos šalyse yra sąlygojama prisitaikymo prie kitų Europos šalių, kuriose paskolų srautai yra artimi ar net viršija BVP, ar tai finansinio sektoriaus stiprėjimo padarinys, ar kredito bumų pradžia. Pasitelkę įvairius skaičiavimus autoriai didelę kredito bumų grėsmę išvėlgė Latvijoje ir Estijoje, o Lietuvoje ši rizika autoriams pasirodė ne tokia aktuali. Tačiau finansiniai nestabilumai ir sumažėjęs kreditavimas įrodė, kad mokslininkų nerimas buvo pagrįstas. Tačiau kredito bumai pasireiškė ne tik Latvijoje ir Estijoje, kaip buvo manyta, bet ir Lietuvoje.

Nors paskolų portfelio santykio su BVP augimo tendencija išliko iki 2009 m., 6 paveiksle matyti, kad paskolų srautai ženkliai sumažėjo nuo 2008 m., o 2009 m. paskolų privačiam sektoriui metinis rodiklis tapo neigiamas ir sudarė -7,1 proc. Tam įtakos turėjo 2008 m. pasireiškęs Lietuvos ūkio sulėtėjimas. 2010 m. paskolų portfelis menko jau ne taip reikšmingai. Mažesnius paskolų portfelio pokyčius lėmė aktyvesnis bankų kreditavimas bei mažesnis paskolų nuvertėjimas.

2009 m. mažėjo ne tik ekonominis aktyvumas, bet krito nekilnojamojo turto kainos, padidėjo įmonių bankrotų skaičius, sumažėjo darbo užmokestis ir išaugo nedarbas. Visa tai lėmė paskolų paklausos ir pasiūlos susitraukimą. Paskolų apimčių sumažėjimui reikšmingos įtakos turėjo paskolų portfelio kokybė. Padaugėjus blogų paskolų kredito įstaigos pradėjo taikyti konservatyvesnę kreditavimo politiką, todėl ne visi norintys galėjo gauti paskolas. Remiantis LB atliktų apklausų duomenimis, 2008 - 2009 m. paskolų išdavimo sąlygas griežtino net apie 85 proc. apklaustų kredito įstaigų. Tokia situacija lėmė ne tik paskolų portfelio, bet ir šalies BVP sumažėjimą, o tai paaiškina, kodėl paskolų ir BVP santykis augo net tuomet, kai paskolų buvo išduodama mažiau.

Kredito įstaigų indėliai yra vienas pagrindinių kreditavimo šaltinių. Aptariamu laikotarpiu augo ir paskolų portfelis, ir indėliai (žr. 7 pav.). Tačiau paskolų portfelis augo daug sparčiau. Nagrinėjamu laikotarpiu indėliai kredito įstaigose išaugo 3,5 karto, kai paskolų portfelis tuo pačiu laikotarpiu išaugo beveik 8 kartus. Tai lėmė disproporcijas indėlių ir paskolų struktūroje.

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB statistiniais duomenimis

7 pav. **Privataus sektoriaus paskolų ir indėlių pokyčiai, mln. Lt**

Iš pradžių poreikis skolintis buvo mažesnis negu poreikis taupyti, todėl kredito įstaigoms visiškai pakako indėlių paskoloms teikti. 2002 m. paskolų portfelis buvo 31 proc. mažesnis negu kreditorių turimi indėliai. Vėliau šis santykis mažėjo, o nuo 2005 m. paskolų privačiam sektoriui buvo suteikiama daugiau nei pritraukiama indėlių. 2008 m. šis skirtumas išaugo iki 50,5 proc. Nuo 2009 m. išduodamų paskolų privačiam sektoriui srautai sumažėjo, o indėlių atvirksčiai – padidėjo, bet paskolų likučiai vis dar buvo žymiai didesni negu kredito įstaigų indėlių likučiai. Indėlių portfelis 2010 m. buvo 33 proc. mažesnis negu privačiam sektoriui išduotos paskolos.

Kredito įstaigos norėdamos patenkinti išaugusį paskolų poreikį, privalėjo turėti alternatyvius kredito išteklių šaltinius. Toks šaltinis dažniausiai buvo motininių užsienio bankų paskolos. Tai leido sumažinti palūkanų normas. Tačiau S. Jakeliūnas (2010) tvirtina, jog būtent naujų pinigų antplūdis iš Skandinavijos turėjo reikšmingos įtakos Lietuvos ūkio disbalansui ir ekonomikos sulėtėjimui. Šių problemų būtų pavykę išvengti, jeigu paskolų portfelis būtų augęs panašiai kaip ir indėliai.

Kiekviena Lietuvoje veikianti kreditinė institucija siekia išsiskirti iš kitų ir pasiūlyti klientams tai, kas galėtų juos sudominti. Vis dėlto mažesnėms kreditą teikiančioms institucijoms klientus pritraukti ar pervilioti sunku – ne tik dėl nepakankamos teikiamų produktų ir paslaugų įvairovės, bet ir dėl vyraujančios nuomonės, kad „didesnis bankas yra patikimesnis“ (M. Jasienė, J. Staroselskaja, 2011).

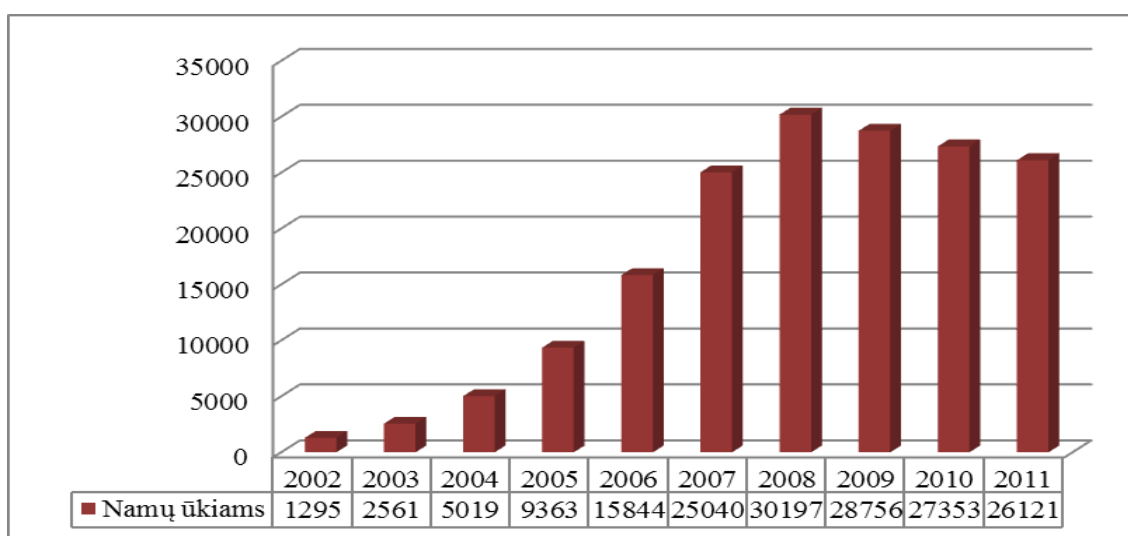
M. Jasienė ir J. Staroselskaja (2011) teigia, kad „Lietuvos visuomenė gana konservatyvi, didelė dalis gyventojų nėra linkusi rizikuoti. Jeigu klientas pasirinko savo „finansų patarėją“ ir nutarė naudotis jo paslaugomis, tai pakeisti jo pasirinkimą priverstų nebent koks nors didelio masto įvykis ar pranešimas visuomenės informavimo priemonėse“.

Remiantis M. Jasienės ir J. Staroselskaja (2011) atliktu tyrimu galima teigti, kad kreditinių institucijų klientai siekdami gauti paskolą dažniausiai kreipia dėmesį į taikomas kreditų palūkanų normas, palankias paskolų teikimo sąlygas. Dažniausiai gavę banke kreditą, naudojami ir kitomis banko paslaugomis, tai nemažos įtakos bankų klientų pasirinkimui turėjo bankų teikiamų produktų ir paslaugų įkainiai bei įvairovė. Deja, ne visi Lietuvoje veikiantys komerciniai bankai gali pasiūlyti platų produktų ir paslaugų asortimentą, atitinkantį kiekvieno kliento poreikius. Visas paslaugas ir produktus pajėgūs pasiūlyti tik didieji komerciniai bankai. Aktyvi banko rinkodaros politika ir aukštas klientų aptarnavimo lygis bei patrauklus banko įvaizdis taip pat svarbūs veiksniai kreditinės institucijos pasirinkimui. Išanalizuoti ir sugrupuoti veiksniai, lemiantys kreditinės institucijos pasirinkimą, pateikti 4 priede.

Siekiant įvertinti, ar pagrįstai namų ūkių paskolų portfelio augimas siejamas su neigiamais padariniais, toliau analizuojami namų ūkių paskolų rinkos pokyčių ypatumai bei juos lemiantys veiksniai.

2.1.1. Kreditų namų ūkiams rinkos pokyčių analizė

Nagrinėjamu laikotarpiu buvo fiksuojamas itin spartus paskolų namų ūkiams portfelio augimo tempas. 10 paveiksle matyti, kad 2002 m. gyventojams buvo suteikta 1 295 mln. Lt paskolų, o 2003 m. jau net 2 kartus daugiau. Iki 2006 m. išliko panaši paskolų portfelio augimo tendencija

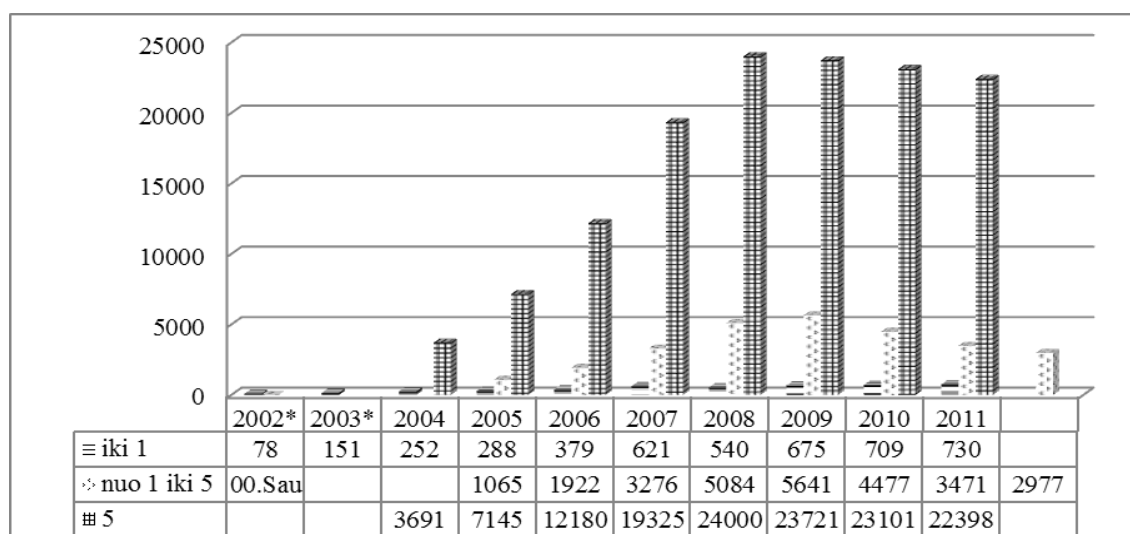

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB statistiniais duomenimis

8 pav. Paskolų namų ūkiams metiniai pokyčiai, mln. Lt

. Kiekvienais metais paskolų portfelis padidėdavo panašiai 2 kartus. Vėliau paskolų portfelio augimo tempas šiek tiek sulėtėjo, tačiau apimtys vis dar buvo labai didelės. O 2008 m. namų ūkiams paskolų suteikta net 23 kartus daugiau nei 2002 m. ir šis skirtumas sudarė net 28 902 mln. Lt (žr. 8 pav.).

Greičiausiai paskolų namų ūkiams portfelyje augo paskolos suteikiamos ilgesniam negu 5 metų laikotarpiui (žr. 9 pav.). Šias ilgalaikes paskolas daugiausiai sudarė kreditai būstui įsigyti. 2008 m. buvo fiksuojamos didžiausios ilgalaikių paskolų teikimo apimtys – 24 000 mln. Lt 87 proc. šių paskolų sudarė būsto paskolos, 4,5 proc. buvo skirta vartojimo paskoloms finansuoti ir 9,5 proc. sudarė kitos paskolos. Nagrinėjamoju laikotarpiu kredito įstaigos mažiausiai suteikė trumpalaikių (iki 1 metų) paskolų. Gana nedideli buvo ir vidutiniam laikotarpiui (nuo 1 iki 5 m.) išduodamų paskolų srutai.

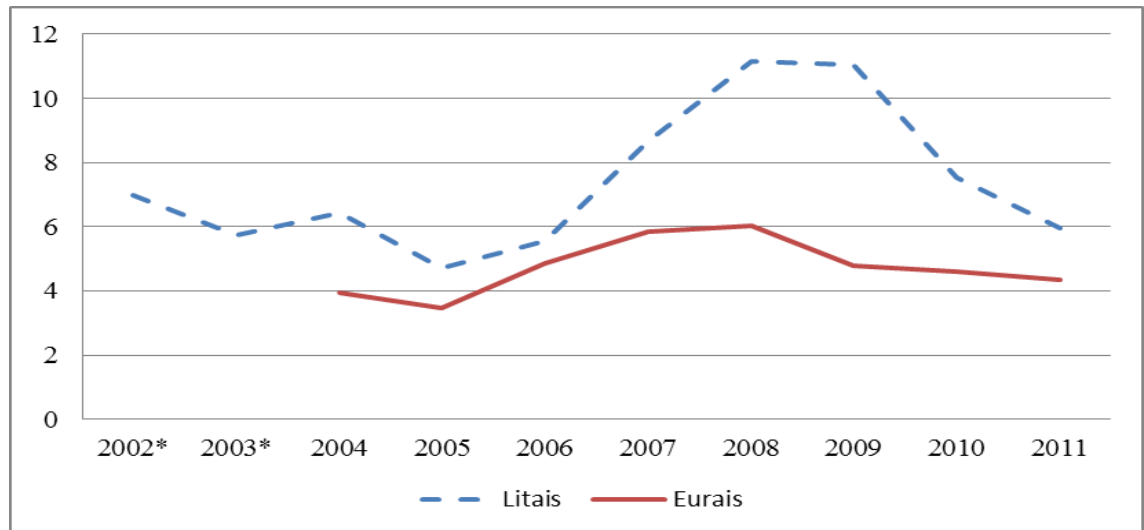
Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB statistiniais duomenimis (* - nėra duomenų)

9 pav. Paskolų namų ūkiams metiniai pokyčiai pagal trukmę, mln. Lt

Didėjančias paskolų namų ūkiams apimtis daugiausiai lėmė būsto paskolų rinkos augimas. Tam įtakos turėjo tokie veiksniai kaip stambėjantys bankai ir gerėjančios galimybės pritraukti kredito išteklių bei nekilnojamojo turto paklausos didėjimas. Tuo tarpu būsto paskolų paklausa išaugo pirmiausiai dėl to, kad augo šalies ekonomika ir su tuo susiję gyventojų ateities lūkesčiai. O suaktyvėjusi konkurencija Lietuvos bankiniame sektoriuje sąlygojo mažesnių reikalavimų vertinant klientų finansines galimybes bei įkeičiamo turto vertės ir paskolos santykio proporcijos taikymą. Išaugusiai paskolų paklausai taip pat įtakos turėjo 2003 m. įsigaliojusi mokesstinė lengvata, BPD veikimas, augančios būsto kainos.

Tačiau viena svarbiausių priežasčių sąlygojusių augančią būsto paskolų paklausą – tai mažėjančios palūkanų normos. Dėl aktyvios bankų konkurencijos paskolų namų ūkiams palūkanų normos iki 2007 m. buvo nedidelės (žr. 10 pav.).

Nagrinėjamo laikotarpio pradžioje vidutinė paskolų namų ūkiams palūkanų norma siekė 7 proc., tačiau vėliau ji mažėjo ir 2005 m. nukrito iki 4,73 proc. 2006 m. palūkanų normų nežymiai padidėjo. Tačiau 2007 m. ji paaugo 3,18 proc. ir siekė 8,68 proc., 2008 ir 2009 m. palūkanų norma viršijo net 11 proc., o 2010 m. ženkliai sumažėjo, nukrito 3,51 proc. iki 7,54 proc. Palūkanų ir litais, ir eurai normų kreivės kito panašia tendencija. Tačiau palūkanų eurai norma visą laikotarpį buvo mažesnė negu palūkanų litais. 2005 m. palūkanų eurai norma buvo mažiausia – 3,48 proc., o vėliau ji pradėjo augti, tiesa, daug lėčiau negu palūkanų litais. Nuo 2009 m. abiejų valiutų palūkanų normos mažėjo.

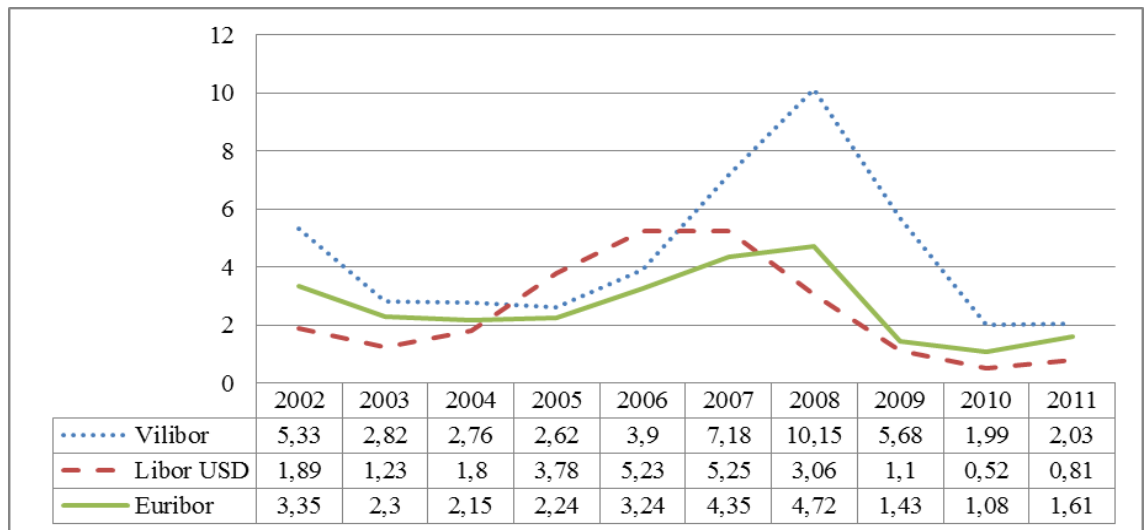
Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB statistiniais duomenimis (* - nėra duomenų)

10 pav. **Vidutiniai paskolų namų ūkiams palūkanų normos svyravimai, proc.**

Padidėjusią skolinimosi kainą pirmiausiai lėmė bazinių palūkanų pokyčiai (žr. 11 pav.). Tarpbankinių palūkanų kreivės atspindi tai, kad nuo 2002 iki 2007 m. VILIBOR ir EURIBOR buvo labai artimos ir judėjo ta pačia kryptimi. Pagrindinė šio reiškinio priežastis ta, jog nuo 2002 m. litas fiksuotu kursu buvo susietas su euru. 2006 m. laikotarpyje tarpbankinės palūkanos ir eurai, ir litais buvo praktiškai vienodos ir toliau judėjo ta pačia kryptimi. Tam turėjo įtakos Lietuvos ketinimai 2007 m. įsivesti eurą. Tačiau, euro įvedimą atidėjus neapibrėžtam laikotarpiui, nuo 2008 m. tarp šių palūkanų normų atsirado ryškus skirtumas. Minėtais metais VILIBOR ir EURIBOR nagrinėjamu laikotarpiu buvo ne tik didžiausi (eurais 4,72 proc., o litais 10,15 proc.), bet ir skirtumas tarp jų išaugo apytiksliai net iki 2 kartų. Nuo 2009 ir VILIBOR ir EURIBOR mažėja. VILIBOR krenta ženkliai greičiau ir 2010 m. siekė 1,99 proc., tuo tarpu EURIBOR nukrito iki 1,08 proc. Per porą metų tarpbankinės palūkanos eurai ir litais sumažėjo atitinkamai 8,14 proc. ir 3,64 proc.

Šis pokytis įvyko dėl to, kad Europos Centrinis Bankas, atsižvelgdamas į pasaulinės finansų krizės padarinius, sumažino bazinę palūkanų normą, o Lietuva, kurioje veikia valiutų valdyba, šio paskolų rinką veikiančio įrankio neturi. Čia bazinė palūkanų litais norma apskaičiuojama naudojant 7 Lietuvoje veikiančių bankų („Swedbank“ AB, AB DnB NORD bankas, AB SEB bankas, AS

„UniCredit Bank“ Lietuvos skyrius, Danske Bank A/S Lietuvos filialas, UAB Medicinos bankas, Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius) skelbiamas palūkanų normos. Taigi kiekvieno termino VILIBOR apskaičiuojamos atmetus didžiausias ir mažiausias užfiksuotas atitinkamo termino palūkanų normos, o iš likusių palūkanų normų apskaičiuojamas aritmetinis vidurkis. Tokia bazinių palūkanų normos apskaičiavimo metodika ženkliai išaugus VILIBOR sulaukė ypač daug kritikos. Pirmiausiai dėl galimų rinkos pažeidimų.

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB ir Statistikos departamento duomenimis statistiniais duomenimis

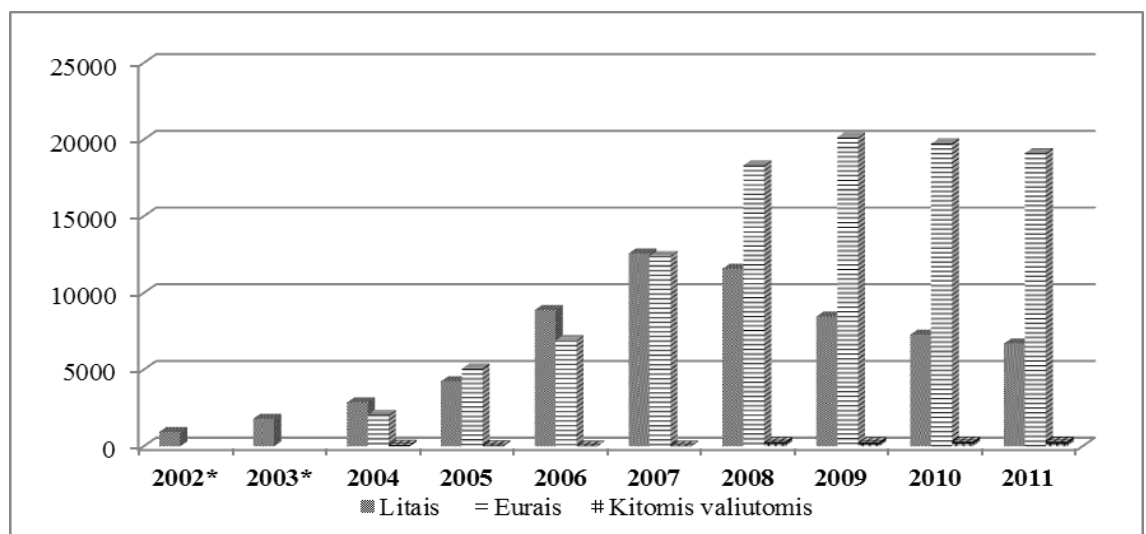
11 pav. Tarpbankinių palūkanų normų (6 mėn. laikotarpio) pokyčiai, proc.

Nuo 2005 m. LIBOR USD palūkanų normos pokytis buvo priešingas negu VILIBOR ir EURIBOR, t.y. kai tarpbankinės palūkanos eurais ir litais mažėjo, palūkanos JAV doleriais augo ir iki 2007 m. buvo gana aukštos. Vėliau jos krito ir nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje buvo tik 0,52 proc. Dėl to, kad LIBOR USD kurį laiką buvo gana aukštos, Lietuvos gyventojai nebuvo linkę imti paskolų JAV doleriais.

Kai euras tapo bazine fiksuoto lito kurso valiuta, labai padaugėjo paskolų išduodamų eurais. Nors nagrinėjamo laikotarpio pradžioje dominavo paskolos nacionaline valiuta, pateiktas 14 paveikslas rodo, kad paskolų eurais dalis paskolų portfelyje kasmet didėjo. 2004 m. paskolos eurais sudarė 40,8 proc. viso paskolų namų ūkiams portfelio. Tuo tarpu tais pačiais metais paskolos namų ūkiams litais sudarė 16,4 proc. daugiau, t.y. 57,2 proc. Galiausiai vos 2 proc. paskolų portfelio sudarė paskolos kitomis valiutomis (daugiausiai JAV doleriais). Kitomis valiutomis išduotų paskolų procentas lyginant su visu paskolų portfeliu išliko nedidelis visą nagrinėjamą laikotarpį.

2005 m. paskolų namų ūkiams portfelio struktūra pagal valiutą šiek tiek pasikeitė – eurais buvo suteikta daugiau paskolų negu litais. Tai daugiausiai sąlygojo narystė ES ir teigiami žmonių lūkesčiai dėl euro įvedimo. 2006 m. paskolų litais portfelis augo sparčiau negu paskolų eurais portfelis, kuris tuo metu sudarė 43,6 proc. visų namų ūkiams suteiktų paskolų.

2007 m. paskolų portfelio likučiai ir eurais, ir litais susilygino. Tai lėmė augančios tarpbankinės palūkanų normos litais, dėl kurių paskolos nacionaline valiuta gyventojams pabrango ir jie pirmenybę teikė pigesnėms paskoloms eurais. Toliau augant palūkanų normai litais, daugėjo gyventojų imančių paskolas eurais. 2008 m., kai palūkanų norma litais buvo beveik 2 kartus didesnė už palūkanų normą eurais, atotrūkis tarp paskolų litais ir eurais išaugo. Litais buvo suteikta paskolų už 11 578 mln. Lt., o eurais net 22 proc. daugiau – 18 314 mln. Lt. Šis skirtumas dar labiau išaugo 2009 m.. Paskolos litais vis dar ženkliai mažėjo, o eurais, nors ir nežymiai – augo. Tai sietina ne tik su žmonių poreikiu imti naujas paskolas mažesnėmis palūkanomis, bet ir aktyviu paskolų litais konvertavimu į paskolas eurais. Tačiau gyventojai paėmę paskolas eurais susiduria su tam tikra valiutos kurso (euro atžvilgiu) nuvertėjimo rizika.

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB statistiniais duomenimis (* - nėra duomenų)

12 pav. Paskolų namų ūkiams portfelio pagal valiutą pokyčiai, mln. Lt

Atsižvelgdamas ne tik į Lietuvos, bet ir visos Rytų Europos aktyvų skolinimąsi eurais, už vidaus rinką atsakingas Europos Komisijos narys Charlie McCreevy teigė, kad šalių gyventojai turėtų skolintis ta valiuta, kuria gauna pajamas. Kitu atveju nuvertėjus litui gyventojų turimos paskolos stipriai pabrangtų ir dalis namų ūkių susidurtų su rimtomis paskolos grąžinimo problemomis, o tai, savo ruožtu, keltų didelę grėsmę ir bankų sistemai.

Kita vertus, rizikingiausių – būsto, – paskolų grąžinimas dažniausiai yra užtikrinamas nekilnojamojo turto įkeitimu, todėl net skolininkams tapus nemokiems, bankas susigrąžintų dalį paskolintų pinigų. O valiutos devalvavimo atveju bankas patirtų dar didesnių nuostolių paskolinęs litus, nes nuo 2007 m. komerciniai bankai ypač aktyviai skolinosi eurais iš motininių bankų. Taigi, galbūt, patys bankai įvertinę šią riziką buvo suinteresuoti teikti paskolas eurais.

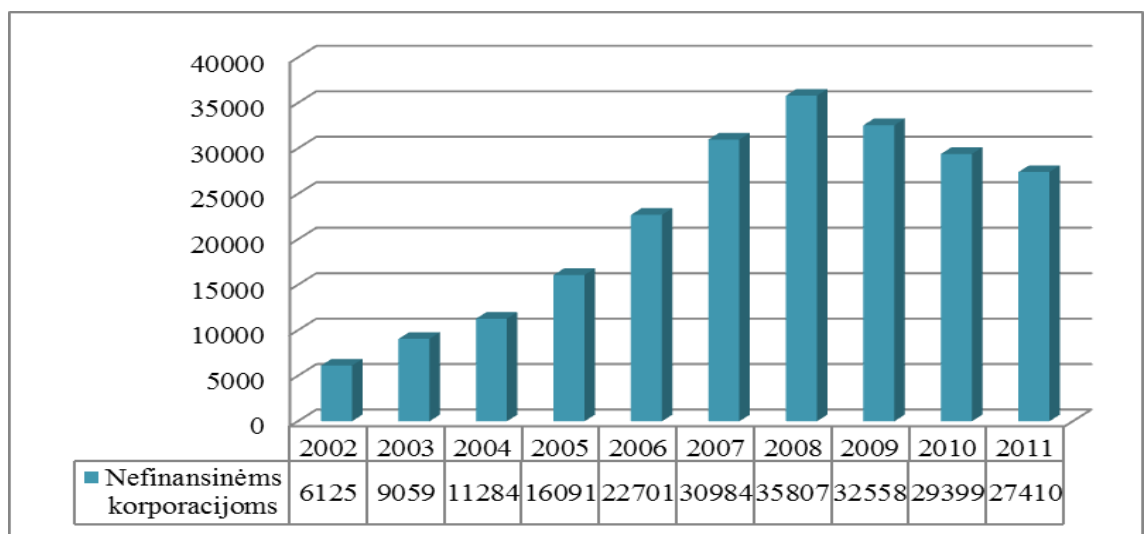
Visą tai įvertinusi Europos Komisija svarstė galimybę apriboti paskolų išdavimą užsienio valiuta. 2009 m. Parengtuose Europos Komisijos taisyklių projektuose buvo numatyti griežtesni kapitalo reikalavimai kreditoriams, kurie skolina užsienio valiuta.

Išnagrinėtas gyventojų paskolų portfelis ne visai atspindi realią situaciją. Svarbią paskolų namų ūkiams dalį sudaro greitųjų vartojimo kreditų bendrovių suteiktos paskolos. Tačiau greitųjų vartojimo kreditų bendrovės nėra įpareigosotos teikti statistinę informaciją suinteresuotoms įstaigoms, todėl duomenų apie šių kreditorių suteiktas paskolas yra itin nedaug.

Taigi, apibendrinant pateiktus duomenis galima teigti, kad aktyvaus gyventojų skolinimosi tendencija reikšėsi iki 2008 m., o vėliau, dėl ekonomikos sąstingio išaugus nemokumo rizikai ir sumažėjus kreditinių išteklių, paskolų namų ūkiams srautai sulėtėjo. Be to, finansiniai nestabilumai šalyje iš dalies turėjo įtakos ir paskolų portfelio struktūros pokyčiams.

2.1.2. Kreditų nefinansinėms korporacijoms rinkos pokyčių analizė

Paskolų nefinansinėms korporacijoms portfelis augo iki 2008 m., tačiau augimo tendencija lėtesnė negu namų ūkiams suteiktų paskolų portfelio. 2002 m. nefinansinėms korporacijoms buvo suteikta 6 125 mln. Lt paskolų, o 2008 m. jau 35 807 mln. Lt, taigi 6 kartus daugiau (žr. 13 pav.).

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB statistiniais duomenimis

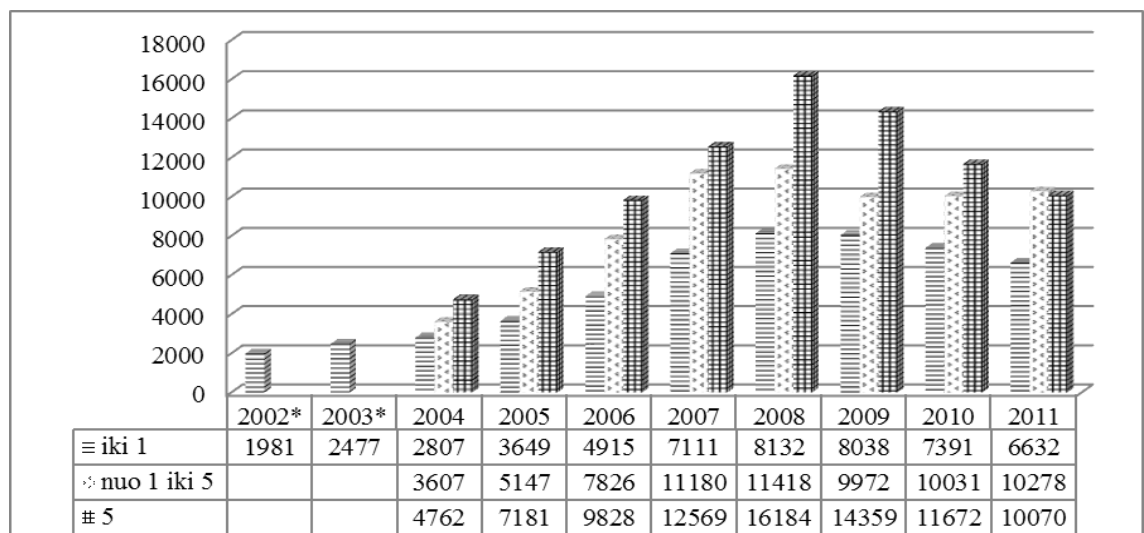
13 pav. Paskolų nefinansinėms korporacijoms metiniai pokyčiai, mln. Lt

Paskolų nefinansinėms korporacijoms apimtys didėjimą skatino iš dalies tos pačios kaip ir ankščiau minėtos didėjančio namų ūkių kreditavimo priežastys. Dėl gerėjančios ūkio būklės ir raidos perspektyvų didėjo privataus verslo aktyvumas, o tai sąlygojo išaugusį paskolų poreikį. Reikšmingos įtakos tam turėjo ir teigiami verslininkų lūkesčiai dėl plėtos galimybių ateityje. Paskolų nefinansinėms korporacijoms paklausą didino ir nedidelės palūkanų normos, palankios kreditavimo sąlygos bei verslo kreditavimo produktų įvairovė.

Didelės reikšmės paskolų nefinansinėms korporacijoms turėjo ES struktūrinių fondų paramos lėšų įsisavinimas ir Valstybės parama verslo subjektams. Kadangi iš ES struktūrinių fondų finansuojama tik dalis projekto (50 – 65 proc.), reikiama nuosavų lėšų dalį ūkio subjektai daugiausiai finansavo banko ir kredito unijų paskolomis. Taip pat panaudodama ES paramos lėšas Vyriausybė kartu su Lietuvos komerciniais bankais dalyvauja ekonomikos skatinimo bei smulkaus ir vidutinio verslo finansavimo projektuose.

Igyvendinant valstybės smulkaus ir vidutinio verslo finansinės paramos politiką 2001 m. buvo įkurta garantijų institucija UAB „INVEGA“. Ši institucija nuo 2002 m. pradėjo teikti smulkaus ir vidutinio verslo subjektams ir didelėms įmonėms garantijas, taikyti dalinį paskolų palūkanų subsidijavimą, administruoti mikrokreditus bei mažus kreditus. Kai UAB „INVEGA“ pradėjo teikti įmonėms garantijas, galimybė gauti ilgalaikę investicinę paskolą atsirado ir nedidelėms ar tik pradedančioms savo veiklą įmonėms, kurios neturi arba negali kredito įstaigoms įkeisti tam tikro turto.

Kaip augo ilgalaikių paskolų poreikis matyti 14 paveiksle. 2004 m. nefinansinėms korporacijoms daugiausiai – 42,7 proc. – buvo suteikta paskolų ilgesniam nei 5 metų laikotarpiui. Šiek tiek mažiau – 32,2 proc. – suteikta paskolų nuo 1 iki 5 m. laikotarpiui, o paskoloms iki vienerių metų teko 25,1 proc. Panaši paskolų įmonėms portfelio struktūra pagal trukmę išliko visą nagrinėjamą laikotarpį. Pažymėtina tai, jog paskolų nefinansinėms korporacijoms portfelio struktūroje trumpalaikės ir vidutinės trukmės paskolos yra daug reikšmingesnės negu namų ūkių kreditavime. Tai susiję su trumpalaikių kredito produktų, kurie dažniausiai naudojami sureguliuoti trumpalaikius pinigų srautų sutrikimus, įvairove ir paklausa.

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB statistiniais duomenimis (* - nėra duomenų)

14 pav. **Paskolų nefinansinėms korporacijoms pokyčiai pagal trukmę, mln. Lt**

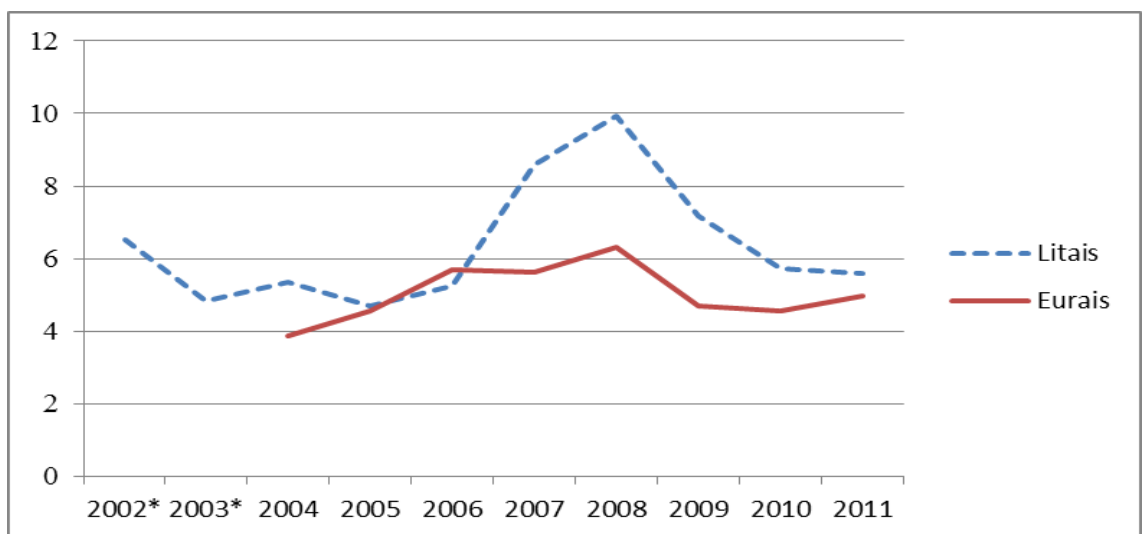
Ilgą laiką augęs verslo paskolų portfelis, 2009 m. pradėjo smukti (žr. 14 pav.). 2010 m. palyginti su 2008 m. ilgalaikių paskolų apimtys sumažėjo 38,7 proc., vidutinės trukmės – 13,8 proc., o trumpalaikės - 10 proc.

Daugiausiai tai lėmė ekonominis sąstingis šalyje ir kitose valstybėse, kurios yra svarbios nefinansinių korporacijų verslo partnerės. Sumažėjus įmonių apyvartiniam kapitalui atsirado trumpalaikių paskolų poreikis. Būtent dėl to 2009 m. paskolų iki vienerių metų apimtys sumažėjo tik 2 proc. Tuo tarpu ilgalaikių paskolų apimtys mažėjo, nes buvo atidedami investiciniai planai.

Paskolų nefinansinėms korporacijoms portfelis mažėjo ne tik dėl nepatrauklių investicijoms ir verslo plėtrai perspektyvų, bet ir dėl blogėjančių įmonių finansinių rodiklių. Atsižvelgdami į tai komerciniai bankai buvo priversti griežtinti paskolų išdavimo sąlygas ir tokiu būdu dar labiau mažinti kredito prieinamumą.

Siekdamas suaktyvinti susitraukusią verslo paskolų rinką, 2009 m. vienas Lietuvos komercinių bankų (AB SEB) pasirašė pirmą sutartį visoje Europoje su Europos investicinių fondu dėl smulkaus ir vidutinio verslo finansavimo. Ši sutartis įgyvendina Jereme iniciatyvą, o jos paskirtis pagerinti įmonėms galimybes gauti išorinio finansavimo šaltinių panaudojant dalį ES struktūrinės paramos 2007 – 2013 m. lėšų.

Tačiau net padidėję kreditiniai ištekliai negali užtikrinti sklandaus verslo kreditavimo, jeigu palūkanų normos verslo subjektams bus nepriimtinos. Nagrinėjamu laikotarpiu paskolų nefinansinėms korporacijoms palūkanų normos kito panašia kryptimi kaip ir namų ūkių paskolų palūkanų normos. Žemiausia vidutinė palūkanų norma buvo 2005 m. – litais 4,69, eurais 4,54 proc., o aukščiausia – 2008 m. ir siekė litais 9,93 proc., o eurais 6,33 proc. (žr. 15 pav.).

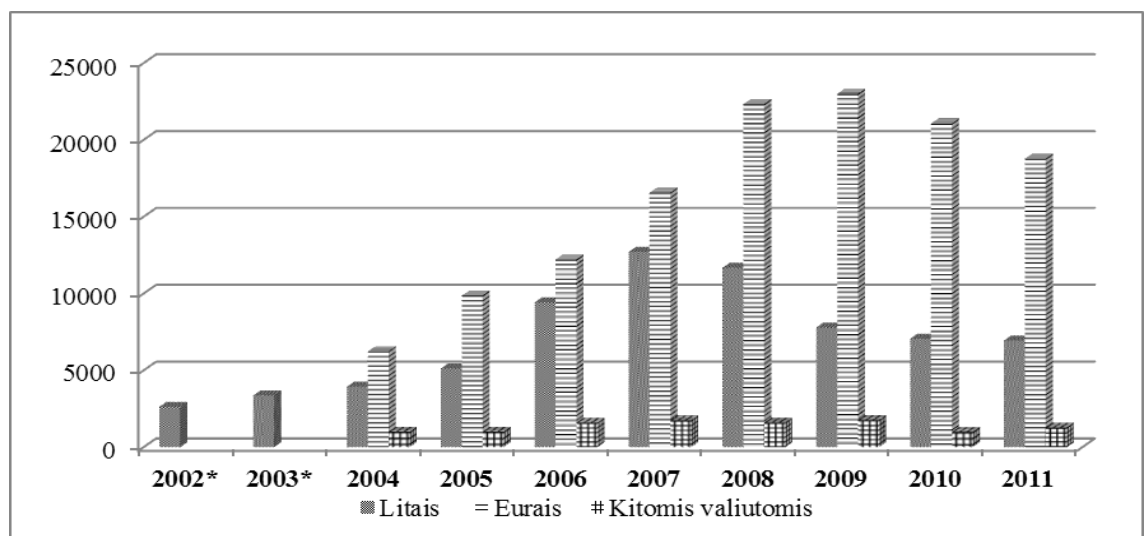

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB statistiniais duomenimis (* - nėra duomenų)

15 pav. Paskolų nefinansinėms korporacijoms vidutinių palūkanų normų pokyčiai, proc.

Apibendrinus duomenis matyti, kad skolinimosi kaina nefinansinėms korporacijoms visą laikotarpį buvo šiek tiek žemesnė negu namų ūkiams. Nepaisant to, 2008 m. skirtumas tarp skolinimosi kainos litais ir eurai buvo gana didelis – 3,6 proc. ir tai lėmė padidėjusi poreikį skolintis užsienio valiuta.

Pažvelgus į 16 paveikslą, akivaizdu, kad nefinansinių korporacijų paskolų portfelyje dominavo paskolos eurai ir jų reikšmė kasmet didėjo. 2004 m. daugiau nei pusė t.y. 55,3 proc. nefinansinėms korporacijoms suteiktos paskolos eurai ir 34,8 proc. paskolos litais. 2005 m. skirtumas tarp išduotų paskolų eurai ir litais tapo dar ryškesnis: paskolos eurai sudarė 61,3 proc. viso paskolų nefinansinėms korporacijoms portfelio, o paskolos litais – tik 31,8 proc., taigi 29,5 proc. mažiau negu eurai.

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB statistiniais duomenimis (* - nėra duomenų)

16 pav. Paskolų nefinansinėms korporacijoms portfelio pokyčiai pagal valiutą, mln. Lt

Tokį skolinimosi eurai populiarumą daugiausiai lėmė įstojimas į ES, po kurio suintensyvėjo šalių bendradarbiavimas ir didžioji dalis nefinansinių korporacijų sandorių buvo vykdomi eurai, todėl ir paskolą imti šia valiuta tapo efektyviau. Taip pat nefinansinės korporacijos, kaip namų ūkiai, tikėjosi, kad greitai bus įvestas euras. Tačiau lūkesčiams dėl euro įvedimo nepasitvirtinus, atotrūkis tarp paskolų litais ir eurai šiek tiek sumažėjo. Pavyzdžiui, 2007 m. paskolų litais ir eurai portfelius skyrė 12,5 proc.

Nuo 2008 metų paskolų nefinansinėms korporacijoms portfelio struktūra pagal valiutą kito analogiškai kaip ir namų ūkių portfelio struktūra. Buvo fiksuojamas paskolų litais mažėjimas ir paskolų eurai didėjimas. Didžiausias atotrūkis tarp paskolų eurai ir litais fiksuotas 2009 m., kai paskolų eurai visame nefinansinių korporacijų paskolų portfelyje buvo net 3 kartus daugiau už paskolų dalį litais. Tai atsitiko dėl sparčiai augančios paskolų litais palūkanų normos. Tačiau priešingai negu namų ūkiai, nefinansinės korporacijos imdamos paskolas eurai rizikuoja mažiau, nes, kaip jau minėta, jų veikloje dažniausiai cirkuliuoja eurai.

Nuo 2004 iki 2011 m. paskolų kitomis valiutomis, kurias daugiausiai sudaro JAV doleriai, buvo išduota labai nedaug ir jų reikšmė paskolų portfelyje didėjo itin nežymiai – nuo 2 iki 3 proc. Tai sąlygojo bazinės valiutos lito atžvilgiu pasikeitimas ir gana aukštos LIBOR USD laikotarpio viduryje.

Analizuojant nefinansinių korporacijų paskolų portfelį, labai svarbus yra pasiskirstymas pagal ekonomines veiklas, nes nuo paskolų diversifikavimo laipsnio labai priklauso paskolų portfelio kokybė. Nuo 2004 m. iki 2011 m. paskolų nefinansinėms korporacijoms portfelis buvo gana koncentruotas, t.y. daugiausiai buvo kredituojamos apdirbamosios pramonės, didmeninės ir mažmeninės prekybos ir nekilnojamojo turto šakos (*žr. 5 priedą*).

Laikotarpio pradžioje daugiausiai paskolų buvo suteikta apdirbamosios pramonės bei didmeninės ir mažmeninės prekybos sektoriams. Kadangi didžioji dalis apdirbamosios pramonės produktų yra eksportuojami, 2004 m. atsivėrusios naujos rinkos skatino šiame sektoriuje veikiančias nefinansines korporacijas ieškoti išorinių finansavimo šaltinių ir investuoti į gamybos plėtrą. Tačiau vėlesniais laikotarpiais, augant infliacijai ir ūkiui tampant vis mažiau konkurencingam, veiklos apimtys ir paskolų poreikis tapo mažesnis. Nuo 2004 iki 2011 m. jis sumažėjo 9 proc. ir sudarė tik 9,73 proc. viso portfelio. Panašia tendencija kito ir paskolų dalis tenkanti didmeninei ir mažmeninei prekybai. Gerėjančios ūkio perspektyvos, augantis darbo užmokestis ir vartojimas lėmė aktyvų šio sektoriaus kreditavimą, bet situacijai iš esmės pasikeitus šio sektoriaus kreditavimas sumažėjo.

Tuo tarpu nekilnojamojo turto paskolų dalis kito priešinga linkme. 2004 m. tokių paskolų portfelis sudarė 10,46 proc. visų ekonominėms veikloms suteiktų paskolų. Augant nekilnojamojo turto kainai didėjo ir investicijos į šią sritį, todėl ženkliai išaugo ir paskolų nekilnojamojamam turtui dalis. Tačiau, kai nekilnojamojo turto rinką 2008 m. ištiko stagnacija, kredito įstaigos stipriai apribojo išduodamas paskolas šiam sektoriui. Pateiktoje lentelėje (*žr. 5 priede*) šie duomenys neatsispindi, nes itin daug nekilnojamojo turto bendrovių, siekdamas išvengti nemokumo, refinansavo savo turimas paskolas. Refinansuodamos paskolas, kredito įstaigos jas traktuoja kaip naujai išduotas, todėl buvo sukurta paskolų nekilnojamojamam turtui portfelio augimo iliuzija. Tai paaiškina, kodėl 2009 m. paskolų nekilnojamojamam turtui likučiai buvo net 1,9 proc. didesni negu ankstesniais metais. Tačiau nuo 2010 m. šis rodiklis ėmė, nors ir neženkliai, mažėti.

2004 – 2006 m. nemaža dalis paskolų buvo suteiktos finansinių tarpininkavimų užsiimančioms įmonėms. Pavyzdžiui, 2005 m. paskolos šioms įmonėms sudarė 14,61 proc. Tokį augimą ypač skatino lizingo bendrovių finansavimas ir finansinių tarpininkų poreikis diegti modernias technologijas. 2009 m. finansinių tarpininkų skolinimasis ženkliai sumažėjo iki 3,99 proc. ir tai dar labiau sustiprino koncentracija įmonių paskolų portfelyje.

Nuo 2004 iki 2006 m. sparčiai augo paskolų statybos sektoriui dalis. Tai sietina su išaugusia nekilnojamojo turto paklausa bei sparčiai kylančiomis būstų kainomis. Tačiau, kai nekilnojamojo turto rinka persipildė ir būsto kainos ženkliai nukrito, šis sektorius patyrė nuostolių ir tapo itin rizikingas. Taigi atsižvelgdamos į šią riziką kredito įstaigos konservatyviau vertino statybų sektoriaus kreditavimo

galimybes. Tai atspindi ir skaičiai – 2006 m. statybų sektoriaus paskolų dalis sudarė 5,74 proc. viso portfelio, o 2011 m. – tik 3,2 proc.

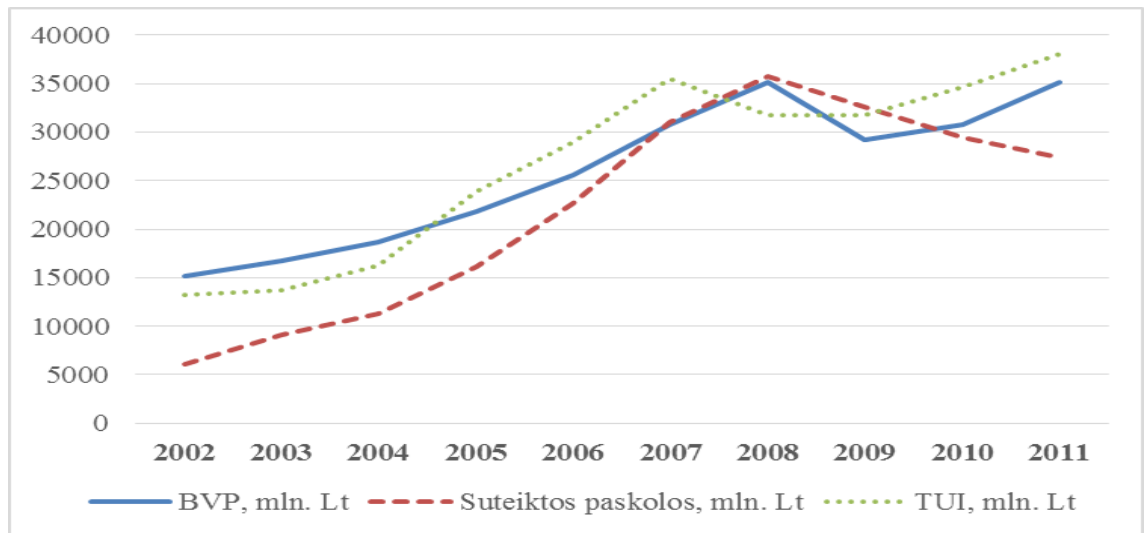
Taigi 5 priede pateikti duomenys rodo, kad daugiausiai buvo kredituojamos tarpusavyje susijusios ekonominės veiklos, kurios yra orientuotos į vidaus vartojimą. Tai lėmė nepakankamą išteklių paskirstymą. Sumažėjus vidaus vartojimui ir sutrikus tarpusavio atsiskaitymams ypač padaugėjo pradelstų skolų, dėl kurių kredito įstaigos patyrė nuostolių.

Išanalizavus paskolų privačiam sektoriui rinką atitinkamu laikotarpiu galima išvelgti pagrindines tendencijas. Paskolų privačiam sektoriui portfelis sparčiai augo ir tai daugiausiai sąlygojo išaugęs namų ūkių paskolų poreikis, o tiksliau – būsto paskolų paklausa. Bankai negalėdami vietiniais finansiniais ištekliais patenkinti išaugusio paskolų poreikio buvo priversti ieškoti alternatyvaus kredito išteklių šaltinio – juo tapo motininių užsienio bankų paskolos. Tai didino disbalansą tarp indėlių ir paskolų portfelių ir skatino nepagrįstai išaugusį vartojimą bei į vidaus vartojimo rinką orientuotas investicijas, kurios pasireiškus ekonomikos nuosmukiui neužtikrino ekonominės gražos. Sutrikus įmonių, o ypač aktyviausiai veikusio nekilnojamojo turto sektoriaus veiklai, šalies ūkis smuko dar labiau.

2.2. Makroekonominės situacijos Lietuvoje analizė

Šiame skyriuje siekiant įvertinti namų ūkių skolinimosi pokyčius bus analizuojami ekonominiai veiksniai galintys įtakoti kredito apimtį. Makroekonominių veiksnių įtaką kredito apimtims tyrė ne vienas ekonomistas. Išnagrinėjus M. Brookes, M. Dicks, M. Pradhan (1994), G. DeBelle (2004), P. J. Elmer, S. A. Seeling (1998), M. King, M. Pagano (1990), Gourichas ir kt. (2001), G. Dell’Ariccia ir kt. (2006), F. Nieto (2007) tyrimus atrinkti ir darbe analizuojami šie makroekonominiai rodikliai: BVP, suteiktos paskolos, tiesioginės užsienio investicijos, nedarbo lygis, infliacija ir darbo užmokestis.

2002 metais baigtas Lietuvoje veikiančių bankų privatizavimas ir pradėtos derybos dėl stojimo į Europos Sąjungą lėmė didesnę užsienio investuotojų pasitikėjimą Lietuva, jos ekonomine bei politine situacija. Nuo 2004 metų galima matyti ryškius užsienio kapitalo srautus į Lietuvą. 2004 metais tiesioginių užsienio investicijų apimtys išaugo 32 proc. - nuo 16 193 mln. Lt iki 23 896 mln. Lt. Tiesioginės užsienio investicijos augo iki 2007 metų – pasaulinės ekonominės krizės pradžios. Iki 2009 m. BVP kaita sutapo su paskolų namų ūkiams pokyčiais, nuo 2002 m. iki 2008 BVP paaugo daugiau negu 2 kartus, nuo 15 215 mln. Lt 2002 m. iki 35 091 mln. Lt 2008 m. Tačiau nuo 2009 m., atsiradus ekonomikos atsigavimo ženklams, pradėjęs augti BVP rodiklis neįtakoja paskolų namų ūkiams augimo (žr. 17 pav.).

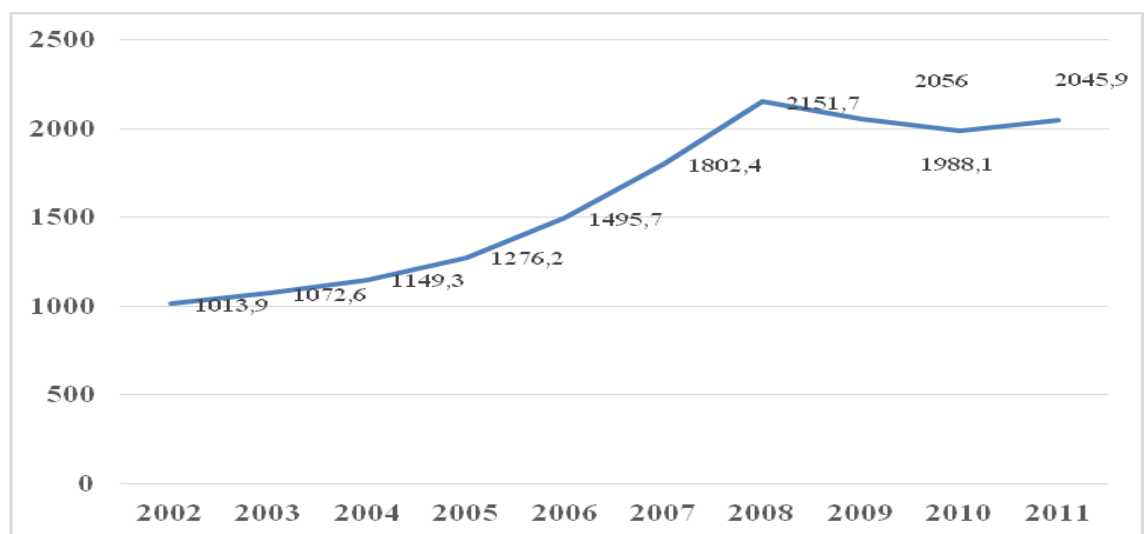

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB ir Statistikos departamento duomenimis

17 pav. Paskolų privačiam sektoriui, tiesioginių užsienio investicijų ir BVP rodiklių kaita, mln. Lt

Nuo 2002 metų po anksčiau minėto Lietuvos banko privatizavimo taip pat buvo pertvarkytas ir finansinių išteklių perskirstymo mechanizmas. Efektyvesnis skolintojų lėšų valdymas lėmė namų ūkių bei įmonių likvidumo suvaržymo mažėjimą. Nagrinėjamu laikotarpiu suteiktų paskolų kiekis išaugo apie 23 kartus. Nuo 2005 ypač spartų kreditavimą lėmė vis gerėjanti ekonominė padėtis, bei didėjančios statybų apimtys. 2008 metais perkaitusi Lietuvos ekonomika lėmė suteikiamų paskolų apimčių korekcijas iki 2011 metų paskolų portfelis krito šeštadaliu.

Minėti rodikliai labai susiję su toliau nagrinėjamu darbo užmokesčio dydžiu. Didėjantys užsienio investicijų srautai bei augantys suteikiamų paskolų maštai lėmė šalies ūkio modernizavimą, plėtrą, taip pat ir didėjančią darbo užmokestį. Nuo 2002 iki 2008 metų vidutinis darbo užmokestis Lietuvoje išaugo dvigubai nuo 1013,9 iki 2151,7 Lt.

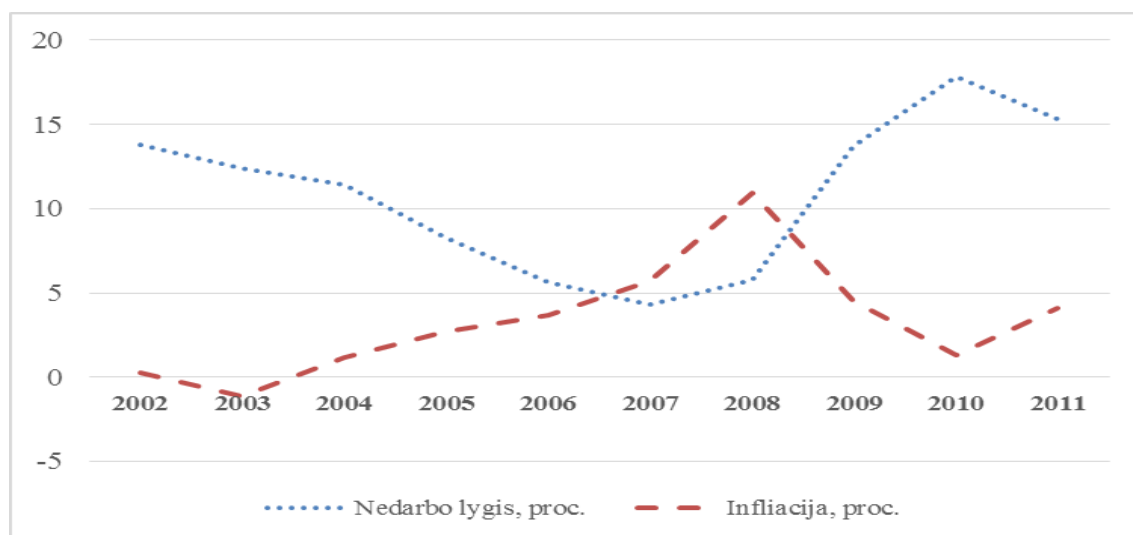

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB ir Statistikos departamento duomenimis

18 pav. Darbo užmokesčio kaita, Lt.

Nuo 2008 metų iki 2010 atsižvelgiant į nedarbo bei infliacijos rodiklius, darbo užmokestis sumažėjo nedaug – apie 8 proc. iki 1 998 Lt. tačiau jau 2011 metais vidutinis darbo užmokestis beveik grįžo į 2009 metų dydį - 2045 Lt (žr. 18 pav.).

Visu nagrinėjamu laikotarpiu, ypač iki 2007 m. ir po 2008 m., galima stebėti dar 1958 metais William Phillips patvirtintą neigiamą sąryšį tarp infliacijos lygio bei nedarbo. Taip pat matyti (žr. 19 pav.), kad nedarbas glaudžiai susijęs su darbo užmokesčio dydžiu. Iki 2008 m. buvo fiksuojamas stabilus kasmetinis darbo užmokesčio bei infliacijos dydžio augimas. Atitinkamai, veikiant pasiūlos – paklausos dėsniai mažėjo nedarbas – mažėjant aktyviai darbo jėgai, jos kaina augo, tačiau neproporcingai didėjant darbo užmokesčiui pinigai prarado savo vertę, kas lėmė didėjančius infliacijos tempus – 2008 m. fiksuota 10,9 proc. infliacija, tai jau kiek daugiau nei vadinamosios šliaužiančios infliacijos dydis (šliaužianti infliacija – 3-7 proc.). Pagrindiniai veiksniai lemiantys aukštą infliaciją 2007 – 2008 metais buvo augančios maisto prekių, gėrimų ir tabako bei degalų kainos¹⁸. Nagrinėjant nedarbą galima išvelgti krizės pradžią jau 2007 metais, kuomet iki to laiko mažėjantis nedarbas ėmė augti. 2007 metais augo nedarbas, mažėjo darbo užmokestis, tačiau infliacija vis dar augo. Tai rodo tam tikrą disbalansą šalies ūkyje bei stagfliacijos¹⁹ požymius. Nuo 2008 metų ženkliai, daugiau nei tris kartus padidėjęs nedarbo lygis bei mažėjantis darbo užmokestis lėmė mažėjančią infliaciją kurios tempas krito nuo 10,9 iki 1,3 proc. 2010 metais. Nuo 2010 m. nedarbas mažėjo, prie didesnio užimtumo prisidėjo atsigaunanti transporto, administracinės ir paslaugų sektoriaus veikla. Didžiausio pagal plėtrą paslaugų sektoriaus plėtra lėmė ir darbo užmokesčio kilimą.

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB ir Statistikos departamento duomenimis

19 pav. Nedarbo lygio ir infliacijos rodiklių kaita, proc.

Palūkanų norma (aptarta ankstesniame skyriuje) bei situacija darbo rinkoje - vieni svarbiausių makroekonominių veiksnių tiesiogiai galinčių paveikti ne tik pasiskolinusių namų ūkių mokumo

¹⁸ LB, Lietuvos ekonomikos apžvalga, 2011 m.

¹⁹ Stagfliacija – situacija, kai tuo pačiu metu yra aukšta infliacija bei aukštas nedarbo lygis.

galimybes, bet ir galimybes skolintis. Kaip papildomus kredito namų ūkiams pokyčius lemiančius veiksnius galima įvardinti BVP, infliaciją, tiesiogines užsienio investicijas. Žinoma, tokių veiksnių yra ir daugiau, tačiau šiame skyriuje siekta išanalizuoti pagrindinius veiksnius, lemiančius, namų ūkių skolinimosi pokyčius.

3. KREDITŲ PRIVAČIAM SEKTORIUI RINKOS POKYČIŲ IR BRUOŽŲ TYRIMO METODOLOGIJA

2002 - 2008 m. privataus sektoriaus – nefinansinių korporacijų ir namų ūkių - paskolų portfeliai sparčiai augo. Nefinansinių korporacijų išaugo 6 kartus, o namų ūkių – net 23 kartus. Taigi pagrindinė problema, kuri leidžia apibrėžti tyrimo erdvę yra susijusi su itin sparčiai augančiu privataus sektoriaus paskolų portfeliu. Siekiant išanalizuoti kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčių priklausomybę nuo makroekonominių veiksnių, atlikti kreditų privačiam sektoriui rinkos tendencijų prognozę artimiausiu laikotarpiu ir išanalizuoti namų ūkių skolinimosi ypatybes, sąlygas bei įvertinti sunkumus buvo nuspręsta atlikti regresinę analizę, dinamikos eilučių analizę ir prognozę bei anketinės išsiskolinusių namų ūkių apklausos tyrimą. Šiame skyriuje bus aptartos pasirinktų tyrimų metodikos.

3.1. Lietuvos privataus išsiskolinimą įtakojusių makroekonominių veiksnių tyrimo metodologija

Išnagrinėjus privataus sektoriaus skolinimosi pokyčius bei Lietuvos makroekonominę situaciją 2002 – 2011 m. siekiama išskirti veiksnius sąlygojusius privataus sektoriaus skolinimosi pokyčius. Šiame skyriuje bus pateikiami pagrindiniai tyrimo aspektai: įvardijami veiksniai, galintys įtakoti privataus sektoriaus išsiskolinimą, aprašoma jų tikrinimo metodika.

Darbe buvo analizuoti teoriniai privataus sektoriaus kreditavimo pokyčius sąlygojantys veiksniai. Taip pat įvertintas Lietuvos kredito įstaigų paskolų portfelio dydis bei kiti reikšmingi aspektai, turintys įtakos privataus sektoriaus kredito rinkos pokyčiams, nagrinėjamu laikotarpiu. Toliau, remiantis teorine analize bei siejant ją su esama situacija Lietuvoje, nagrinėjami veiksniai galėję turėti reikšmingos įtakos privačiam sektoriui kredito apimčių pokyčiams.

Tyrimo objektas – kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčių ir makroekonominių veiksnių priklausomybė.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti makroekonominius veiksnius, įtakojančius kreditų privarinkos pokyčių tendencijas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčiams įtaką darančius makroekonominius veiksnius;

2. Išsiaiškinti kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčių neįtakojančius makroekonominius veiksnius.

Tyrimo metodas: regresinė analizė.

Privataus sektoriaus kreditavimo pokyčių ir makroekonominių veiksnių priklausomybės tyrimui atrinkti šie veiksniai: 1) BVP; 2) Nedarbo lygis; 3) Infliacija; 4) Tiesioginės užsienio investicijos; 5) Darbo užmokestis; 6) Vidutinė paskolų palūkanų norma; 7) Einamosios sąskaitos deficitas.

BVP rodiklis parodo šalies ekonominės raidos bei vystymosi lygį. Pasak, P.O. Gourinchas, R. Valdes, O. Landerretche (2001) staigus BVP augimas identifikuoja technologinius šokus, kurie lemia kredito bumus. Spartus BVP augimas esminis šalies ekonomikos bruožas. Nedarbo lygis atspindi namų ūkių finansinę padėtį, o šio veiksnio pokyčiai leidžia numatyti namų ūkių ateities lūkesčius. Namų ūkių pajamas labiausiai veikia nedarbas. Jis sąlygoja namų ūkių pajamų sumažėjimą ne tik dabar, bet ir ateityje. Infliacija parodo šalies darnų vystymąsi. Staigūs infliacijos šuoliai gali perspėti apie burbulų formavimąsi įvairiose rinkose. Infliacijos įtraukimas į tyrimą parodys, kiek kreditavimo mastas galėjo įtakoti, rinkų, kurių kainų kitimas nagrinėjamu laikotarpiu buvo itin ryškus, pokyčius. Tiesioginės užsienio investicijos - papildomi piniginiai srautai į šalį, lemiantys ne tik tam tikrų rinkų augimą ir plėtrą, bet ir privatus sektoriaus ateities lūkesčius. Vidutinė paskolų palūkanų norma parodo paskolų kainą kredito rinkoje ir leidžia įvertinti pasiūlos-paklausos aspektus. Palūkanų norma gali būti vertinama kaip vienas iš svarbiausių veiksnių, turinčių įtakos kreditavimo apimčių didėjimui. Einamosios sąskaitos balansas - šalies ekonominio išsivystymo rodiklis. Kuo šalis atviresnė užsienio rinkoms, kuo aktyvesni mainai vyksta su kitomis pasaulio valstybėmis, tuo einamosios sąskaitos balansas stabilesnis ir deficitas mažesnis. Privataus sektoriaus atžvilgiu einamosios sąskaitos deficitas įtakoja ateities lūkesčius ir pasitikėjimą valdžios priimamais sprendimais verslo vystymo klausimais.

Atlikus veiksnių įtakos privataus sektoriaus kreditavimo apimtims analizę, įvertinti kiekvieno veiksnio poveikį privataus sektoriaus įsiskolinimui sudėtinga. Siekiant įvertinti aprašytų veiksnių svarbą Lietuvos privataus sektoriaus kreditavimo pokyčiams, keliama šio tyrimo hipotezė:

Hipotezė. Privataus sektoriaus kreditavimo apimtys priklauso nuo palūkanų normos, nedarbo lygio, infliacijos, BVP, tiesioginių užsienio investicijų ir darbo užmokesčio.

1 lentelė. **Pagrindiniai Lietuvos makroekonominiai rodikliai 2002 – 2011 m.**

Makroekonominis rodiklis	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
BVP to meto kainomis, mln. Lt	15215	16774	18681	21842	25531	30806	35091	29155	30801	35104
Nedarbo lygis, proc.	13,8	12,4	11,4	8,3	5,6	4,3	5,8	13,7	17,8	15,3
Infliacija, proc.	0,3	-1,1	1,2	2,7	3,7	5,7	10,9	4,5	1,3	4,1
Tiesioginės užsienio investicijos, mln. Lt	13184	13699	16193	23896	28925	35504	31733	31787	34635	38081
Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis	1014	1073	1149	1276	1496	1802	2152	2056	1988	2046
Vidutinė paskolų litais palūkanų norma, proc.	6,08	5,07	5,67	4,73	5,55	8,68	11,15	11,05	7,54	5,96
Einamosios sąskaitos deficitis, proc. BVP	5,1	6,73	7,64	7,06	10,58	14,44	12,94	3,74	0,07	3,74

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis LB ir Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Hipotezė iškelta remiantis teorine analize, Lietuvos makroekonominė situacija bei tiriamojo laikotarpio kreditavimo apimčių pokyčiais. Siekiant įvertinti privataus sektoriaus kreditavimui įtaką

darančius makroekonominis veiksnis atliekama regresinė analizė, kuria siekiama nustatyti priklausomybę tarp suteiktų paskolų privačiam sektoriui likučių apimties ir makroekonominių veiksnių 2002 – 2011 m (žr. 1 lentelę).

Siekiant įrodyti privataus sektoriaus kreditavimui ir pagrindinių makroekonominių veiksnių priklausomybę naudojama kintamųjų tiesinė regresija. Tiesinės regresijos modelis gali būti užrašomas taip (J. Račkauskas, 2003):

$$y = \alpha + \sum_{j=1}^k \beta_j x_j + \varepsilon \quad (1)$$

Čia: y – priklausomasis kintamasis (*namų ūkiams suteiktų paskolų likučiai*); x_j – nepriklausomieji kintamieji (*makroekonominiai veiksniai*); α ir β_j – regresijos koeficientai (konstantos); ε – atsitiktinis dydis, nusakantis kintamojo realios reikšmės nuokrypį nuo teorinės reikšmės, rastos remiantis regresijos lygtimi.

Suradus tiesinės regresijos lygtį, atliekamas lygties ir atskirų jos parametrų statistinio reikšmingumo vertinimas. Regresinės lygties reikšmingumas vertinamas naudojant Fišerio kriterijų. Jei remiantis regresijos lygtimi apskaičiuot F-statistika didesnė nei teorinė F reikšmė, tai nagrinėjamas ryšys yra reikšmingas (Krikštolaitis, 2006).

Į regresinę analizę įtraukiamų veiksnių parinkimas svarbiausias regresijos metodų naudojimo etapas. Yra taikomos įvairios metodikos regresijos lygčių sudarymui. Kaip labiausiai paplitusias R. Krikštolaitis (2006) išskiria šias metodikas:

1. *eliminavimo metodas;*
2. *įjungimo metodas;*
3. *pažingsninė regresinė analizė.*

Šiame tyrime bus taikomas eliminavimo metodas. Šio metodo esmė – nepriklausomų kintamųjų eliminavimas iš lygties pagal jų reikšmingumą testų seka, pradedant nuo maksimalaus kintamųjų skaičiaus. Pirmiausiai atsisakoma nepriklausomojo kintamojo, kuris yra nereikšmingas, po to dar kartą skaičiuojami regresijos parametrai ir jų reikšmingumas, atmetamas nereikšmingiausias. Tai kartojama tol, kol visi likę nepriklausomi kintamieji yra reikšmingi. Reikšmingumą įvertina p-reikšmė, kuri neturi viršyti iš anksto nusistatyto lygmens.

3.2. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamikos eilučių analizės metodologija

Išnagrinėjus privataus sektoriaus skolinimosi pokyčius siekiama išsiaiškinti didėjimo ar mažėjimo linkme keisis kreditų privačiam sektoriui rinka artimiausiu metu. Šiame skyriuje bus pateikiami pagrindiniai tyrimo aspektai: analizuojamos privataus sektoriaus kreditų rinkos dinamikos eilutės, aprašoma jų analizės bei prognozės metodika.

Tyrimo objektas – kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčiai.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti ir numatyti privataus sektoriaus kreditų rinkos pokyčių tendencijas artimiausiu metu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti privataus sektoriaus kreditų rinkos pokyčių tendencijas;
2. Prognozuoti kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčius artimiausiu metu.

Tyrimo metodai: dinamikos eilučių analizė, slenkamojo vidurkio metodas.

Hipotezė. Artimiausiu metu kreditų privačiam sektoriui rinka ir toliau mažės.

Analizuojant Lietuvos kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamiką nuspręsta naudotis dinamikos eilučių analizės metodu, nes šiuo metodu galima nustatyti ekonominių reiškinių pagrindines vystymosi tendencijas. *Dinamikos eilutė (laiko eilutė)* yra vadinama vieno kokio nors požymio reikšmių seka, sudaryta iš to požymio reikšmių, gautų vienas po kito einančiais laiko t momentais arba laiko periodais. Apibendrinant galima pabrėžti, kad dinamikos eilutės ekonominių reiškinių kitimą laiko atžvilgiu. Dinamikos eilutė turi du elementus: laiko momentą arba laikotarpį, kuriam priklauso lygiai, ir rodiklių skaitmeninę išraišką, vadinamą eilutės lygiu. Abu šie elementai vadinami eilutės nariais.

2 lentelė. **Kreditų* privačiam sektoriui rinkos dinamika 2002 - 2011 m., mln. Lt.**

Laikotarpis	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Požymio reikšmė	7420	11620	16303	25454	38545	56024	66004	61314	56752	53530

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos banko duomenis, * kreditų likučiai metų pabaigoje

Dinamikos eilutės turi svarbią reikšmę tiriant reiškinių kitimą laiko atžvilgiu. Sudarant jas aiškinami ekonominių reiškinių vystymosi dėsniumai, to vystymosi ypatybės, sezoniškumas ir pan. Dinamikos eilutėms sudaryti būtina sąlyga yra duomenų (eilutės lygių) palyginimas. Jeigu dinamikos eilutės lygiai nepalyginami, tai negalima jos analizuoti, o kartu ir analitinių rodiklių skaičiavimas neturi prasmės. Reiškinių lygių intensyvumas paprastai yra nepastovus. Tačiau tam tikru laikotarpiu gali būti pastebėti visam jam bendri dinamikos bruožai. Tai yra tada, kai reiškinio kitimą sąlygojantys esminiai veiksniai stabilūs. Tokiu atveju galima sakyti, kad reiškinys vystosi dėsningai. Kitaip tariant, pastebima reiškinio vystymosi pagrindinė kryptis arba tendencija. Jos nustatymas leidžia įvertinti tiriamo reiškinio lygį ateityje ir tiek tiksliai, kiek jis yra inertiškas. Pagrindinė vystymosi tendencijos analitinė išraiška (*trendas*) dažniausiai nustatoma mažiausių kvadratų metodu. Jo esmė ta, kad apskaičiuojama matematinė funkcija, kuri apibūdina pagrindinį vystymosi dėsningumą t. y. gaunamas jos matematinis modelis, kuriame eilutės yra laiko funkcija.

Paprasčiausios dinamikos eilučių charakteristikos - tai dinamikos eilučių rodikliai, apibūdinantys dinamikos lygių kitimą. Šiame tyrime bus skaičiuojamas namų ūkių kreditų likučių absoliutus padidėjimas, didėjimo koeficientas, didėjimo tempas ir tempo padidėjimas.

- *Absolutus padidėjimas* parodo keliais vienetais pasikeičia dinamikos lygis per laikotarpį nuo t_{i-1} iki t_i ;
- *Didėjimo koeficientas* parodo kiek kartų esamasis lygis yra didesnis už praėjusį;
- *Didėjimo tempas* parodo kiek procentų sudaro esamasis lygis praėjusio atžvilgiu;
- *Tempo padidėjimas* parodo keliais procentais pasikeičia dinamikos lygis per nagrinėjamą laikotarpį.

Nagrinėjant dinamikos eilutes, stengiamasi surasti dinamikos lygių kitimo tendenciją (jei tokia yra), kadangi ta tendencija yra užslėpta dėl atsitiktinių dinamikos lygių svyravimų. Pagrindinei kitimo tendencijai paryškinti gali būti taikomi įvairūs metodai. Vienas iš jų - tai *slenkamųjų vidurkių metodas*, kurio esmė yra ta, kad pradiniai eilutės lygiai yra pakeičiami nelyginio skaičiaus gretimų lygių vidurkiais, t. y. y_1 yra keičiamas, kai slenkamajam vidurkiui skaičiuoti imamas trejų metų pagrindas pagal tokią formulę:

$$y_{sl,i} = \frac{y_{i-1} + y_i + y_{i+1}}{3} \quad (2)$$

Taikant šį metodą, prarandama dalis informacijos, nes nėra kuo pakeisti kraštinių eilutės lygių, tačiau pati dinamikos eilutė yra išlyginama. 2 lentelėje pateikta išlyginta namų ūkių kreditų rinkos dinamikos eilutė, jos lygiai pakeisti trejų metų slenkamaisiais vidurkiais (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. **Kreditų* privačiam sektoriui rinkos dinamika 2002 - 2011 m., mln. Lt.**

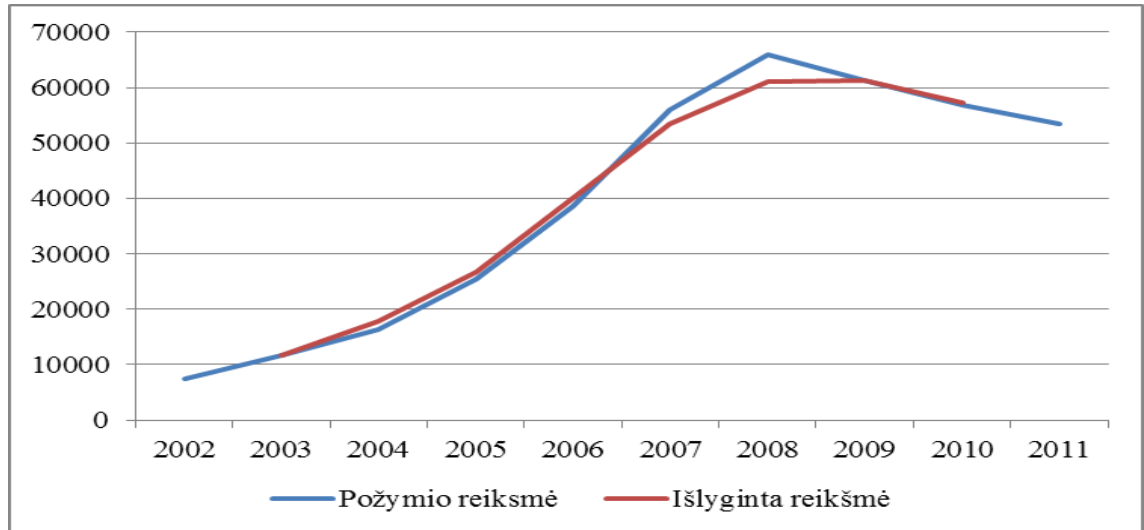
Laikotarpis	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Požymio reikšmė	7420	11620	16303	25454	38545	56024	66004	61314	56752	53530
Išlyginta reikšmė		11781	17792	26767	40008	53524	61114	61357	57199	

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos banko duomenis, * kreditų likučiai metų pabaigoje

Pradinės ir išlygintos eilutės grafikai pavaizduoti 20 pav. Tolesnei dinamikos eilučių analizei naudojami jau išlyginti duomenys. Nustačius komponentes pagal pateiktą dinamikos modelį galima prognozuoti y kitimą netolimoje ateityje:

$$y(t) = f(t) + z(t) + \square(t) \quad (3)$$

Čia: $f(t)$ – pagrindinė y kitimo tendencija, vadinama trendu; $z(t)$ – sezoninė komponentė; $\square(t)$ – atsitiktiniai nuokrypiai.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos banko duomenis, * kreditų likučiai metų pabaigoje
20 pav. **Kreditų* privačiam sektoriui rinkos dinamika 2002 - 2011 m., mln. Lt**

Trendas, nusakantis pagrindinę kitimo tendenciją, randamas naudojant regresinę analizę. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamikos analizei atsižvelgiant į 20 pav. gautą grafinį vaizdą buvo nuspręsta įvertinti šiuos trendus:

1. *Parabolė I eilės*. Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas ši funkcija priskiriama prie kitų funkcijų, kurių augimo tipą sunku išskirti.

2. *I eilės hiperbolė*. Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas II eilės hiperbolinė funkcija priskiriama prie kitų funkcijų, kurių augimo tipą sunku išskirti.

3. *Kombinuota – logaritminė hiperbolinė*. Pagal funkcijų naudojimo rekomendacijas minėta funkcija priskiriama pastoviam rodiklių augimo (mažėjimo) tipui. Šiuo atveju numatomi pastovūs arba beveik pastovūs rodiklių absoliučių lygių prieaugiai.

Rastą regresijos lygtį (trendo funkciją) galima pritaikyti: 1) gauti išlygintoms reikšmėms, atitinkančioms nustatytą tendenciją; 2) gauti nežinomoms požymio reikšmėms nagrinėjamo laiko intervalo ribose; 3) prognozei. Prognozės tikslas - nustatyti būsimus dinamikos eilutės lygius netolimoje ateityje. Šiame darbe trendo funkcija bus naudojama 2012 – 2014 m. namų ūkių kreditų rinkos dinamikos prognozei.

Dinamikos eilutėms, neturinčioms ryškaus trendo, duomenys gali būti prognozuojama slenkamojo vidurkio metodu. Tačiau taikant slenkamojo vidurkio metodą su eksponentiniais svoriais galima paskaičiuoti tik vieno laikotarpio prognozę.

3.3. Namų ūkių skolinimosi ypatumų analizės tyrimo metodologija

2002 - 2008 m. privataus sektoriaus paskolų portfeliai, įtakojami makroekonominių ir kitų veiksnių, sparčiai augo. Tačiau sparčiausiai didėjo namų ūkių paskolų portfelis, jis išaugo net 23 kartus.

Paimtas paskolas namų ūkiai dažniausiai skiria vartojimui finansuoti. O jis neužtikrina ekonominės gražos, tad tokiu būdu šalies ūkyje sukuriamas disbalansas. Išaugęs vartojimas skatina gamybą, tačiau paskolų srautams didėjant pasireiškianti infliacija ne tik mažina gyventojų perkamąją galią, bet ir trikdo visą šalies ūkį bei apsunkina paskolos gražinimą. Be to, paskolos namų ūkiams yra itin nediversifikuotos. Didžiąją jų dalį sudaro paskolos skirtos būstui įsigyti. Atsižvelgiant į tai, kad šios paskolos yra ilgalaikės, o nekilnojamojo turto kainos yra linkusios svyruoti, jos yra itin rizikingos. Taip pat nerimą kelia ir greitųjų vartojimo kreditų bendrovių, kurios paskolas teikia pakankamai neįvertinę kliento mokumo, aktyvumas. Tai skatina skolintis netgi finansiškai nepajėgias socialines grupes: pensininkus, bedarbius, studentus ir pan.

Dėl išvardintų priežasčių siekiant išanalizuoti namų ūkių skolinimosi ypatybes, sąlygas bei įvertinti sunkumus buvo nuspręsta atlikti regresinę analizę ir anketinės įsiskolinusių namų ūkių apklausos tyrimą.

Tyrimo objektas – Kredito institucijoms skolingi Lietuvos namų ūkiai.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti įvairioms kredito įstaigoms įsiskolinusių namų ūkių skolinimosi ypatumus, skolinimosi sąlygas bei įvertinti sunkumus, kurie patiriami vykdant įsipareigojimus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti kokių paskolų paklausa yra didžiausia;
2. Išsiaiškinti kokioms kredito įstaigoms ir kodėl teikiama pirmenybė;
3. Išanalizuoti gyventojų perspektyvas vykdyti įsipareigojimus;
4. Įvertinti gyventojų požiūrį į skolinimosi sąlygas.

Atliekant tyrimą buvo naudojama paprasta tikimybinė atranka. Populiaciją sudarė Lietuvos gyventojai nuo 18 metų. Imties dydžiui nustatyti buvo panaudota Paniotto formulė (Paniotto, Maksimenko 2003):

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}} \quad (4)$$

Čia: n – mažiausias respondentų skaičius, rodantis visų tiriamųjų nuomonę esant pasirinktai tikimybei bei paklaidai; Δ – paklaida; N – visumos narių skaičius.

Tam, kad tyrimo rezultatai atitiktų populiaciją ir užtikrintų apklausos patikimumą, reikėjo apklausti ne mažiau kaip 400 respondentų. Atsižvelgiant į tai, atsitiktinės atrankos būdu buvo apklausti Lietuvos namų ūkiai, paėmę paskolą. Apklausa vykdyta 2012 m. liepos - spalio mėnesiais, pagal sudarytą anketą (žr. 6 priedą). Gauti duomenys apdoroti naudojant kompiuterinę Microsoft Office Excel programą. Iš viso gauti 405 Lietuvos kredito institucijoms įsiskolinusių respondentų, atsakymai. Tyrimo rezultatų patikimumas yra ne mažesnis kaip 95 proc.

4. KREDITŲ PRIVAČIAM SEKTORIUI RINKOS POKYČIŲ IR BRUOŽŲ TYRIMO ANALIZĖ

2002 - 2008 m. privataus sektoriaus – nefinansinių korporacijų ir namų ūkių - paskolų portfeliai sparčiai augo. Nefinansinių korporacijų išaugo 6 kartus, o namų ūkių – net 23 kartus. Dėl tokio spartaus augimo, išnagrinėjus namų ūkių skolinimosi pokyčius bei Lietuvos makroekonominę situaciją 2002 – 2011 m. siekiama išskirti veiksnius sąlygojusius namų ūkių skolinimosi pokyčius. Taip pat siekiama išsiaiškinti didėjimo ar mažėjimo linkme keisis namų ūkių kredito rinka artimiausiu metu bei išanalizuoti namų ūkių skolinimosi ypatybes, sąlygas bei įvertinti sunkumus. Toliau pateikiami metodologijoje aptartų ir atliktų tyrimų rezultatai.

4.1. Kreditų privačiam sektoriui priklausomybės nuo makroekonominių veiksnių analizė

Siekiant įvertinti kreditų privačiam sektoriui rinkai įtaką darančius makroekonominius veiksnius atliekama regresinė analizė. Tyrimo duomenys skirstomi į priklausomus ir nepriklausomus kintamuosius. Priklausomų kintamųjų grupei priskiriami suteiktų paskolų privačiam sektoriui likučiai periodo pabaigoje 2002 – 2011 m., Analizei naudojami paskolų privačiam sektoriui kaitos duomenys parodo paskolų apimtį per atitinkamus metus, sumuojant mėnesinius duomenis. Nepriklausomų kintamųjų grupei priskiriami septyni kintamieji: 1) *BVP*; 2) *Nedarbo lygis*; 3) *Infliacija*; 4) *Tiesioginės užsienio investicijos*; 5) *Darbo užmokestis*; 6) *Vidutinė paskolų palūkanų norma*; 7) *Einamosios sąskaitos deficitas*.

Išvardinti ekonominiai rodikliai vertinami kaip teorinėje darbo dalyje pristatytų veiksnių galinčių įtakoti privataus sektoriaus kreditavimo pokyčius kiekybinė išraiška. Tyrime naudojami metiniai duomenys nuo 2002 m., nes nuo tada pradėti aktyviau kredituoti privatus sektorius. Kintamųjų statistiniai duomenys atrinkti iš Lietuvos banko 2002-2011 m. mėnesinių biuletenių bei Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės internetinės statistikos duomenų bazės. Gauti duomenys apdoroti naudojant kompiuterinę Microsoft Office Excel programą. Toliau pateikti apibendrinti tyrimo rezultatai ir išvados.

Regresinės analizės metodu gaunamas reikšmingas F kriterijus (Significance F) (žr. 4 lentelę). Kada F kriterijaus reikšmė mažesnė už 0,05, galima tvirtinti, kad rodiklis priklausomybei reikalingas, jei reikšmė didesnė už 0,05 daroma išvada, kad tarp šio veiksnio nėra tinkamos priklausomybės. Pagal regresinės analizės F kriterijų nustatyta, kad kreditų privačiam sektoriui likučių dydis priklauso nuo 5 iš 7 tiriamų makroekonominių veiksnių. Lentelėje matyti, kad priklausomybei reikšmingas BVP, infliacija, tiesioginės užsienio investicijos, darbo užmokestis ir vidutinė paskolų palūkanų norma.

4 lentelė. Kreditų privačiam sektoriui ir makroekonominių veiksnių priklausomybės rezultatai

Makroekonominis rodiklis	Significance F	Multiple R	R Square	R ²
BVP	0,000060110 < 0,05	0,9654037868	0,9320044716	0,9394
Nedarbo lygis	0,8959919657 > 0,05	0,0476546044	0,0022709613	nėra priklausomybės
Infliacija	0,0159332518 < 0,05	0,7327210396	0,5368801219	0,5387
Tiesioginės užsienio investicijos	0,0000558111 < 0,05	0,9391224828	0,8819510377	0,9592
Darbo užmokestis	0,0000000151 < 0,05	0,9923192748	0,9846975431	0,9929
Paskolų litais palūkanų norma	0,0116470599 < 0,05	0,7546455035	0,5694898360	0,7781
Einamosios sąskaitos deficitai proc. BVP	0,9081395473 > 0,05	0,0420677177	0,0017696929	nėra priklausomybės

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis atlikta regresine analize

Gautos makroekonominių veiksnių r reikšmės, turinčios priklausomybę kreditų privačiam sektoriui likučių dydžiui, įvertinamos pagal 5 lentelę. r reikšmės paaiškinimai: 1) **0** – rodo koreliacinio ryšio nebuvimą; 2) **-1** yra esant atvirkštinei tiesinei priklausomybei; 3) **+1** – esant tiesioginei tiesinei priklausomybei.

5 lentelė. Koreliacijos koeficiento (r reikšmės) vertinimas

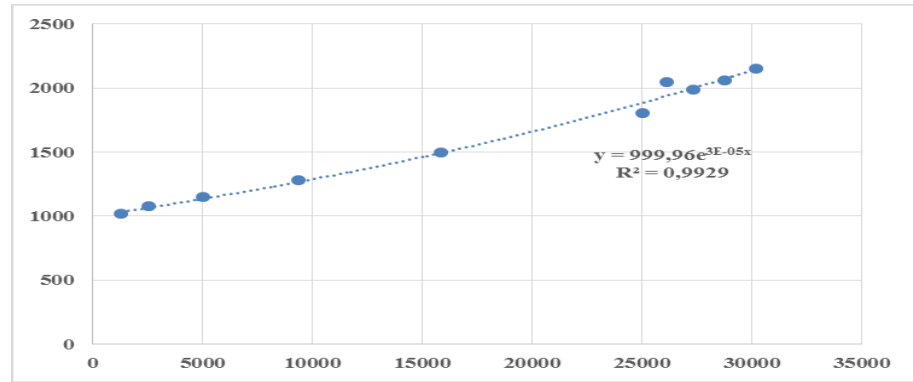
r reikšmė	Vertinimas
0,00–0,19	Labai silpnas tarpusavio ryšys
0,20–0,39	Silpnas ryšys
0,40–0,69	Vidutinis ryšys
0,70–0,89	Stiprus ryšys
0,90–1,00	Labai stiprus tarpusavio ryšys

Šaltinis: sudaryta pagal Pabedinskaitė, 2009

Tarp suteiktų paskolų privačiam sektoriui likučių ir 5 makroekonominių veiksnių nustatyta tiesioginė priklausomybė – egzistuoja stiprus glaudumo ryšys. Koreliacijos koeficiento reikšmės tenkina nelygybę $-1 \leq r \leq 1$. Kuo r reikšmė artimesnė vienetui, tuo stipresnė yra koreliacija (Pabedinskaitė, 2009). Duomenų tyrimui naudojant regresinę analizę, duomenų visumoje buvo ieškoma tiesės, kuri koordinatų ašyje per taškų debesį praeitų taip, kad vidutiniai atstumai nuo visų taškų iki tiesės būtų kiek galima mažesni.

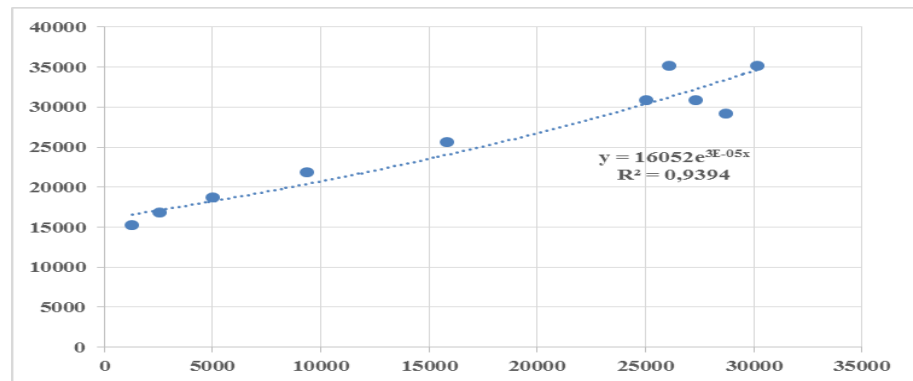
Makroekonominiai veiksniai pagal priklausomybės ryšio stiprumą:

1. **Darbo užmokestis** ($r = 0,9923$). Determinacijos koeficientas (R^2) parodo, jog suteiktų kreditų privačiam sektoriui likučių dydžio kitimas 99,29 proc. priklauso nuo darbo užmokesčio, o 0,71 proc. nuo kitų kintamųjų (žr. 21 pav.).

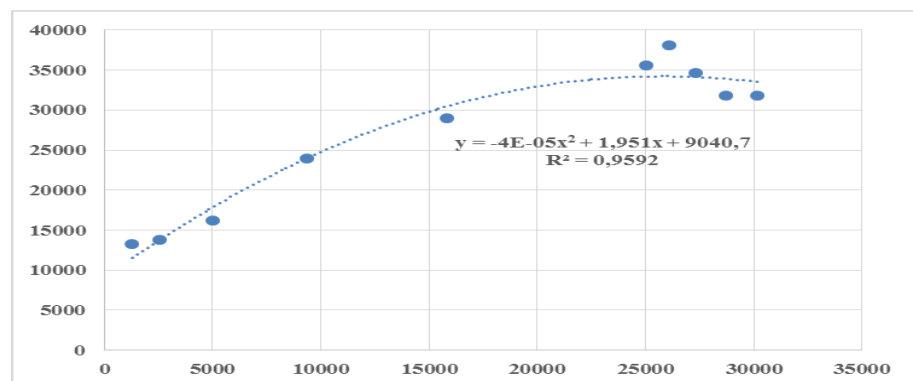
21 pav. Kreditų privačiam sektoriui ir darbo užmokesčio priklausomybė 2002-2011 m.

2. **BVP** ($r = 0,9654$). Determinacijos koeficientas (R^2) parodo, jog suteiktų kreditų privačiam sektoriui likučių dydžio kitimas 93,94 proc. priklauso nuo BVP, o 6,06 proc. nuo kitų kintamųjų (žr. 22 pav.).

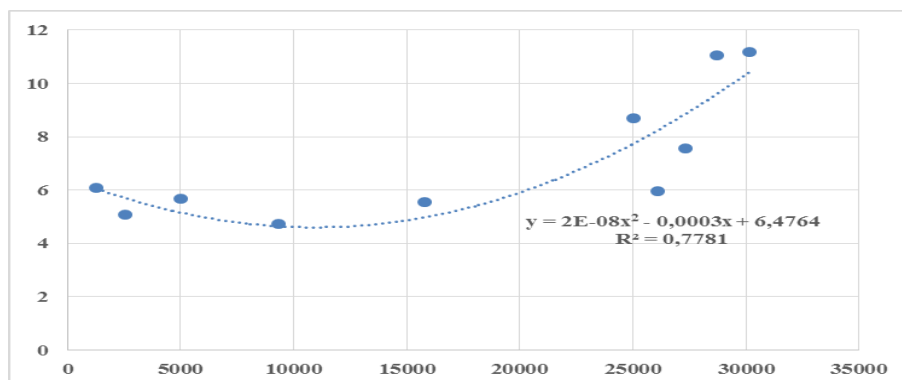
22 pav. Kreditų privačiam sektoriui ir BVP priklausomybė 2002-2011 m.

3. **Tiesioginės užsienio investicijos** ($r = 0,9391$). Determinacijos koeficientas (R^2) parodo, jog suteiktų kreditų privačiam sektoriui likučių dydžio kitimas 95,92 proc. priklauso nuo tiesioginių užsienio investicijų, o 4,08 proc. nuo kitų kintamųjų (žr. 23 pav.).

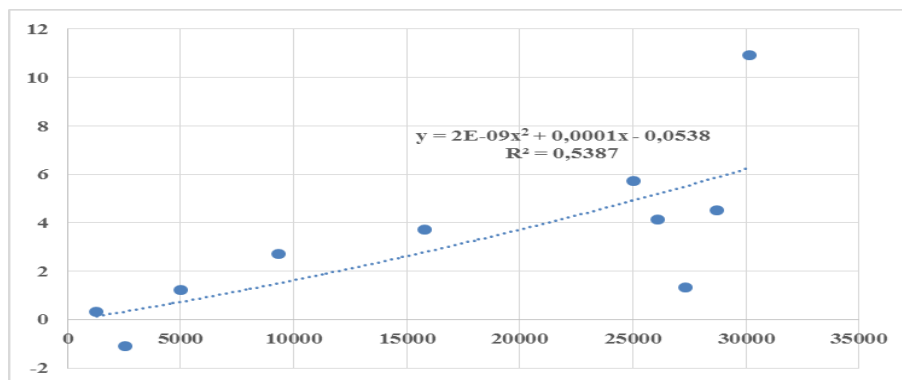
23 pav. Kreditų privačiam sektoriui ir tiesioginių užsienio investicijų priklausomybė 2002-2011 m.

4. **Vidutinė palūkanų norma** ($r = 0,7546$). Determinacijos koeficientas (R^2) parodo, jog suteiktų kreditų privačiam sektoriui likučių dydžio kitimas 77,81 proc. priklauso nuo vidutinės palūkanų normos, o 22,19 proc. nuo kitų kintamųjų (žr. 24 pav.).

24 pav. Kreditų privačiam sektoriui ir vidutinės palūkanų normos priklausomybė 2002-2011 m.

5. **Infliacija** ($r = 0,7327$). Determinacijos koeficientas (R^2) parodo, jog suteiktų kreditų privačiam sektoriui likučių dydžio kitimas 53,87 proc. priklauso nuo vidutinės palūkanų normos, o 46,13 proc. nuo kitų kintamųjų (žr. 25 pav.).

25 pav. Kreditų privačiam sektoriui ir infliacijos priklausomybė 2002-2011 m.

Atlikus kreditų privačiam sektoriui priklausomybės nuo makroekonominių veiksnių tyrimą nustatyta, kad paskolų privačiam sektoriui rinkos pokyčius veikia daugelis veiksnių. Didžiausią įtaką, pagal atliktą tyrimą, kreditų apimčiai turi darbo užmokesčio dydis, BVP, tiesioginės užsienio investicijos. Kiek mažiau palūkanų norma ir infliacija. Priklausomybės tarp kreditų privačiam sektoriui ir nedarbo lygio bei einamosios sąskaitos deficito tyrimo metu nenustatyta.

Remiantis LB numatytais Lietuvos ekonomikos raidos perspektyvomis, galima teigti, kad pasaulyje blogėjant lūkesčiams dėl ekonomikos augimo, prastesnių ekonominių perspektyvų tikimasi ir Lietuvoje: numatoma, BVP, 2012 m. padidėjęs 3,0 proc., kitamet didės ne ką daugiau – 3,1 proc. Dėl didelio pasaulio ūkio padėties neapibrėžtumo nedidės ir tiesioginės užsienio investicijos. Dėl išorės veiksnių metinė infliacija anksčiau mažėjo, o pastaruosiu metu – šiek tiek padidėjo. Daugiausia

tokius infliacijos pokyčius lėmė nuo pasaulinių rinkų tendencijų priklausomos maisto kainos. Staigus palūkanų normų didėjimas taip pat nenumatomas. Nors užimtųjų šalyje gausėja ir mažėja nedarbas, laisvų darbo vietų dabar mažiau nei prieš metus. Artimiausiu laikotarpiu, įsivyravus neapibrėžtumui dėl ūkio perspektyvų, padėtis darbo rinkoje turėtų keistis nuosaikiai. Tačiau pastebima, kad darbdaviai yra linkę daugiau darbuotojų samdyti ne visai darbo dienai. Tokią išvalgą iš dalies patvirtina ne tik krintantis laisvų darbo vietų lygis, bet ir nebemažtantis naujų bedarbių srautas. Tad akivaizdus darbo užmokesčio padidėjimo tikėtis neverta. Taip pat tiek būsimą savo finansinę padėtį, tiek šalies ekonomikos perspektyvą vartotojai vertina prasčiau nei prieš metus ar kelis mėnesius. Tai varžo paskatas vartoti, o taip pat ir skolintis.

Taigi, pagal kreditų privačiam sektoriui pokyčius įtakojančių makroekonominių rodiklių – BVP, tiesioginių užsienio investicijų, infliacijos, nedarbo lygio, darbo užmokesčio – prognozę galima teigti, kad privačiam sektoriui noras ir galimybės skolintis artimiausiu metu nedidės.

4.2. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamikos duomenų analizė ir prognozė

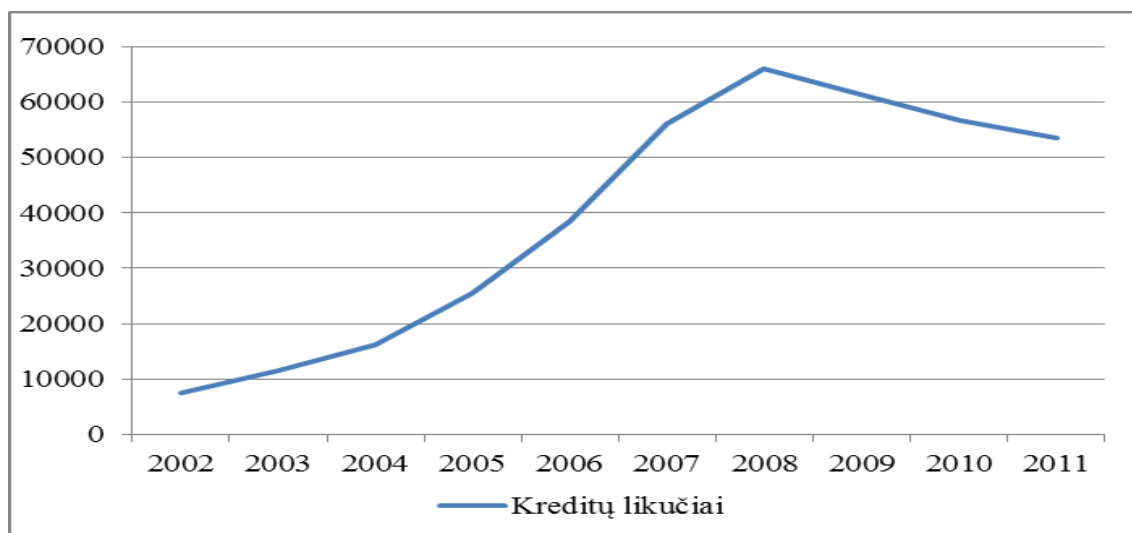
Duomenų analizė yra svarbi tiriamojo darbo dalis, kuri atskleidžia pagrindinius nagrinėjamų kintamųjų elgsenos bruožus. Tyrime analizuojami 2002 – 2011 m. kreditų privačiam sektoriui likučių metiniai duomenys, taikant dinamikos eilučių modelius. Siekiant iširti kreditų rinkos privačiam sektoriui būdingas kitimo tendencijas taikomi metodologijoje aprašyti metodai t. y. skaičiuojamas absoliutus padidėjimas, didėjimo koeficientas, didėjimo tempas, tempo padidėjimas kreditų rinkos prognozės, naudojant trendo funkcijas ir slenkamojo vidurkio metodą. Modelių prognozių tikslumas įvertinamas, gautas prognozes palyginant su žinomomis reikšmėmis.

6 lentelė. Kreditų* privačiam sektoriui rinkos dinamikos rodikliai 2002 - 2011 m.

Metai	y reikšmė, mln. Lt	Absoliutus padidėjimas, mln. Lt	Didėjimo koeficientas	Didėjimo tempas, proc.	Tempo padidėjimas, proc.
2002	7420				
2003	11620	4200	1,6	156,6	56,6
2004	16303	4683	1,4	140,3	40,3
2005	25454	9151	1,6	156,1	56,1
2006	38545	13091	1,5	151,4	51,4
2007	56024	17479	1,5	145,3	45,3
2008	66004	9980	1,2	117,8	17,8
2009	61314	-4690	0,9	92,9	-7,1
2010	56752	-4562	0,9	92,6	-7,4
2011	53530	-3222	0,9	94,3	-5,7

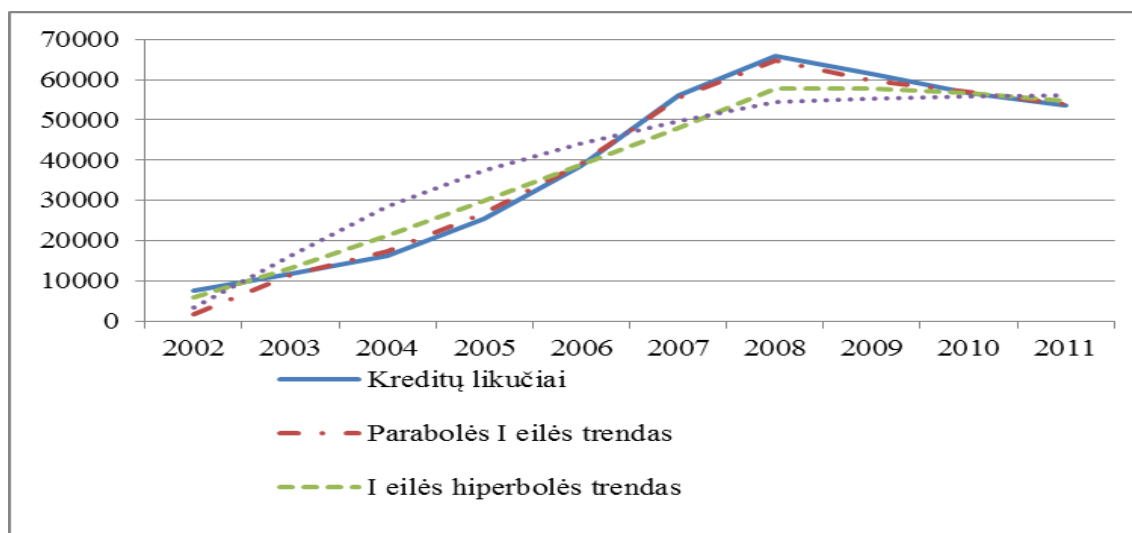
Kaip matyti iš 6 lentelės didžiausias privataus sektoriaus kreditų rinkos (lyginant kreditų likučius) buvo 2006 m., 2007 m., atitinkamai 13 091 ir 17 479 mln. Lt. Nagrinėjant didėjimo koeficiento, didėjimo tempo, bei tempo rodiklius matyti, kad 2003 – 2007 m. lyginant su ankstesniais

metais kiekvienais metais kreditų likučiai padidėdavo perpus. Tačiau situacija pasikeičia nuo 2008 m. kuomet nagrinėjami rodikliai ženkliai sumažėja. Lyginant 2008 m. ir 2011 m. galima išskirti tik tai, kad tempo padidėjimas padidėjo 1,4 proc. tačiau vis dar yra neigiamas. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad nuo 2002 iki 2008 m. privataus sektoriaus kreditų rinka didėjo, tačiau ekonominės krizės metu sumažėjusi iki 2011 m. neatsigavo.

26 pav. Kreditų* privačiam sektoriui rinkos dinamika 2002 - 2011 m., mln. Lt.

Iš kreditų likučių grafiko (žr. 26 pav.) matyti, kad šis rodiklis yra didėjantis, tačiau didėjimo tendencija nėra tiesinė. Iki 2002 m. paskolų likučių dydis beveik nesikeitė, o nuo nagrinėjamo laikotarpio pradžios t. y. nuo 2002 m. kreditų apimtys pradėjo didėti.

27 pav. Kreditų* privačiam sektoriui rinkos dinamikos 2002 - 2011 m., mln. Lt, parabolės I eilės trendo, I eilės hiperbolės trendo ir kombinuotos – logaritminės hiperbolinės grafikų palyginimas

Mokslinės literatūros analizėje buvo paminėta, kad šis momentas siejamas su kreditų bumo Lietuvoje pradžia, kuris, kaip matyti iš pateikto grafiko, yra ir kreditų privačiam sektoriui bumo

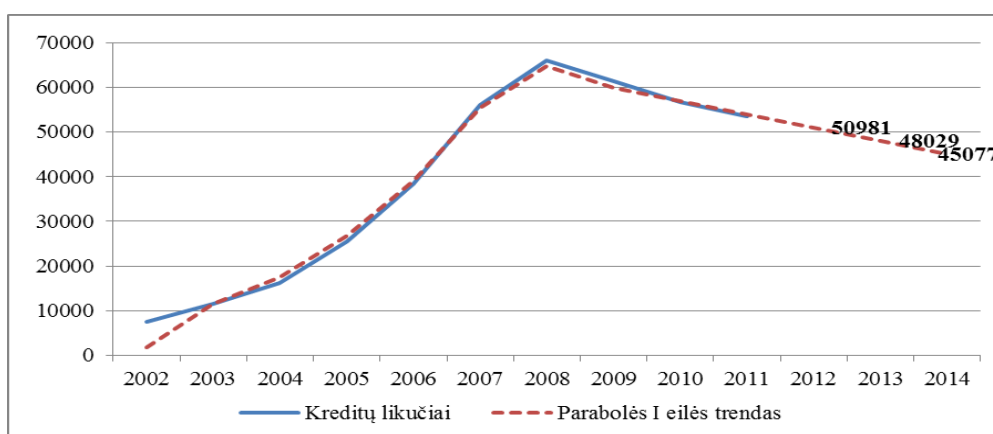
pradžią. O nuo 2008 m. kreditų apimtys privačiam sektoriui pradėjo mažėti, o tai siejama su pasaulinės ekonominės krizės pradžia. Siekiant įvertinti pagrindinę kreditų likučių kitimo tendenciją, bus bandoma išskirti tiksliausią prognozę skaičiuojantį trendą. Analizuojant privataus sektoriaus kreditų rinkos likučių ir trendų funkcijų grafikų palyginimą pateiktą 27 pav. matyti, kad parabolės I eilės trendas geriausiai apibūdina kreditų likučių kitimo tendencijas, o I eilės hiperbolės ir kombinuotos – logaritminės hiperbolinės trendai praktiškai negali būti naudojami kreditų likučių dinamikai nagrinėti.

Dažnai trendų funkcijos naudojamos prognozėms atlikti. Naudojantis šiame darbe aprašytu kreditų likučių skaičiavimo metodu remiantis trendų funkcijomis, galima įvertinti kreditų sandorių prognozes. Nagrinėjamu atveju yra žinomos tikslios 2009 - 2011 m. kreditų likučių reikšmės: 2009 m. – 61 314 mln. Lt, 2010 m. – 56 752 mln. Lt, 2011 m. – 53 530 mln. Lt. Pagal trendų funkcijų prognozes gauti tokie rezultatai:

- *parabolės I eilės trendo* atveju 2009 m. – 59 837 mln. Lt, 2010 m. – 56 885 mln. Lt, 2011 m. – 53 933 mln. Lt (paklaida 0,05132);
- *I eilės hiperbolės trendo* atveju 2009 m. – 57 656 mln. Lt, 2010 m. – 56 592 mln. Lt, 2011 m. – 54 742 mln. Lt (paklaida 0,118992);
- *kombinuotos – logaritminės hiperbolinės trendo* atveju 2009 m. – 55 396 mln. Lt, 2010 m. – 55 917 mln. Lt, 2011 m. – 56 060 mln. Lt (paklaida 0,386702).

Taigi tiksliausia prognozė gaunama parabolės I eilės trendu, tačiau iš esmės gautosios prognozės labai skiriasi nuo tikrųjų reikšmių. Trendo funkcijų pagalba apskaičiuotos prognozės galėtų būti pakankamai tikslios, jeigu kitimo dinamika prognozuojamu laikotarpiu būtų panaši kaip ir nagrinėjamu laikotarpiu, tačiau šiuo atveju kreditų rinkoje vyko dideli pokyčiai.

Ateinančių laikotarpiu kredito rinkoje nenumatomi dideli pokyčiai, todėl pasinaudosime parabolės I eilės trendo funkcija ir prognozuosim Lietuvos privataus sektoriaus kreditų rinkos dinamikos tendencijas 2012 – 2014 m. Žemiau pateikiamas 2012 – 2014 m. kreditų likučių prognozės grafinis atvaizdavimas (žr. 28 pav.).

28 pav. Kreditų privačiam sektoriui rinkos dinamikos 2002 - 2011 m., mln. Lt ir parabolės I eilės trendo grafikų palyginimas

Remiantis parabolės I eilės trendo prognoze 28 pav. matyti, kad privataus sektoriaus kreditų likučiai ir toliau mažės: 2012 m. iki 50 981 mln. Lt, 2013 m. – 48 029 mln. Lt ir 2014 m. – 45 077 mln. Lt (paklaida 0,01132).

2009 - 2011 m. gautos privataus sektoriaus kreditų rinkos prognozės skyrėsi nuo tikrųjų reikšmių, tad galima daryti išvadą, kad nagrinėjamu laikotarpiu dinamikos eilutė, neturi ryškaus trendo, tad tikslinga šią prognozę atlikti ir slenkamojo vidurkio metodu.

Slenkamojo vidurkio vidutinės kvadratinės paklaidos skaičiavimas dvejų ir trejų metų pagrindu pateiktas 1 priede. Slenkamojo vidurkio trejų metų pagrindu vidutinė kvadratinė paklaida žymiai didesnė už vidutinę kvadratinę paklaidą, kuri gauta slenkamąjį vidurkį skaičiuojant dvejų metų pagrindu. Iš to sprendžiame, kad dvejų metų slenkamasis vidurkis duoda prognozę, geriau atitinkančią realius duomenis. Todėl prognozuojamą 2012 m. privataus sektoriaus kreditų rinkos dinamiką, geriau imti lygų paskutinių dvejų metų vidurkiui, t.y. 55 141 mln. Lt (*žr. 7 priedą*).

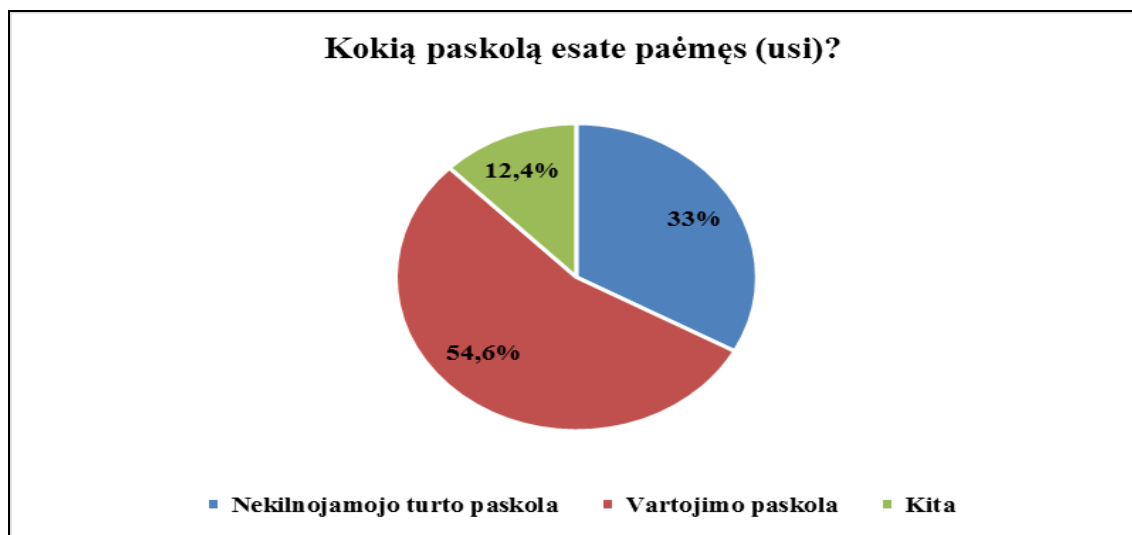
Apibendrinant gautus rezultatus galima padaryti tokias išvadas: 1) Tyrimui naudotų trendų prognozės skirtingos, o to priežastis - prognozuojamu laikotarpiu kreditų rinkoje vykę dideli pokyčiai; 2) nagrinėjamu laikotarpiu pagrindines kreditų likučių kitimo tendencijas geriausiai atspindi parabolės I eilės trendas; 3) Palyginus parabolės I eilės trendo ir slenkamojo vidurkio metodo prognozių rezultatus matyti, kad jie vienas nuo kito skiriasi, tam turi įtakos tai, kad kreditų rinkos dinamika yra veikiamą įvairių ekonominių veiksnių ir ją tiksliai prognozuoti yra sudėtinga.

4.3. Įsiskolinusių namų ūkių anketinės apklausos analizė

Tyrimo dalyvavo 405 namų ūkiai nuo 18 m. iki 45 m., kurie yra įsipareigoję įvairioms kredito įstaigoms. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad skolintis linkę, tiek vyrai, tiek moterys. Iš visų apklaustų respondentų 52,4 proc. moterų ir kiek mažiau vyrų – 47,6 proc. – yra paėmę paskolas. Tyrimo rezultatai didelių skirtumų, analizuojant skolinimosi ypatumus, sąlygas ir sunkumus Lietuvoje, tarp vyrų ir moterų neatskleidė, tad toliau aptariant rezultatus respondentai pagal lytis skirstomi nebus.

Pagal amžių ir išsilavinimą skolininkai pasiskirstė labai įvairiai, tačiau dominuoja 26 m. – 35 m. asmenys, turintys aukštąjį išsilavinimą bei 18 m. – 25 m. asmenys, nebaigę aukštojo mokslo. Svarbu paminėti ir tai, jog 65,9 proc. respondentų paėmusių paskolą šiuo metu dirba ir gauna pastovias pajamas. Taigi, galima vertinti, kad didžiosios dalies skolininkų vykdyti įsipareigojimus perspektyvos yra pakankamai teigiamos.

Atliktas tyrimas parodė, kad daugiausiai respondentų yra paėmę vartojimo paskolą (*žr. 29 pav.*). Jie sudaro daugiau nei pusę (54,6 proc.) visų įsiskolinusių ir tyrime dalyvavusių gyventojų.

29 pav. Populiariausių paskolų rūšys, proc.

Apklaustųjų paimtos vartojimo paskolos daugiausiai buvo skirtos vartojimo reikmėms (29,9 proc.) ir automobiliui ar buitinei technikai įsigyti (15,5 proc.). Pastarieji duomenys leidžia teigti, jog Lietuvos gyventojai palankiai vertina ir naudojami prekinės paskolos rūšimi – lizingu. 12,4 proc. respondentų taip pat nurodė, kad vartojimo paskolą ėmė namui ar butui remontuoti, įrengti. Šių paskolų poreikis sietinas su išsiplėtusia būsto paskolų rinka. Galiausiai vos keli procentai tyrime dalyvavusių ir vartojimo paskolą turinčių asmenų skolintus pinigus skyrė mokymo išlaidoms padengti (4,1 proc.), mokesčiams sumokėti (2,1 proc.) ar atostogoms finansuoti (1 proc.). 2,1 proc. respondentų nurodė, kad jų paskola buvo skirta žemės ūkio technikai įsigyti.

Atsižvelgiant į sudėtingą ekonominę situaciją šalyje tai, kad tik labai maža dalis apklaustųjų skolinosi lėšų pirmo būtinumo išlaidoms padengti (šiuo atveju mokesčiams), atskleidžia gyventojų supratimą apie išsipareigojimų svarbą ir leidžia teigiamai vertinti namų ūkių kreditavimo perspektyvas. Kita vertus, maža dalis respondentų paėmusių paskolą mokymo išlaidoms padengti ir žemės ūkio technikai įsigyti, rodo, kad namų ūkiai nelinke skolintų lėšų investuoti į pridėtinę vertę užtikrinančias sritis, šiuo atveju į žmogiškąjį kapitalą ar darbo įrankius.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad vartojimo paskolą daugiausiai yra paėmę jauni nuo 18 m. iki 25 m. amžiaus žmonės. Šios amžiaus grupės respondentai sudaro beveik pusę visų vartojimo paskolą paėmusių apklaustųjų. Mažiausiai – 8,1 proc. – vartojimo paskolą yra paėmę nuo 36 m. iki 45 m. amžiaus respondentai.

Skirstant skolininkus pagal išsilavinimą matyti, kad daugiausiai vartojimo paskolą yra paėmę aukštąjį išsilavinimą turintys gyventojai, jie sudaro 60,2 proc. skolininkų. Tuo tarpu nebaigę aukštojo mokslo ir vartojimo paskolą paėmusių asmenų dalis – 27,4 proc., aukštesnįjį (profesinį) išsilavinimą – 10 proc., o vidurinį - 12,4 proc.

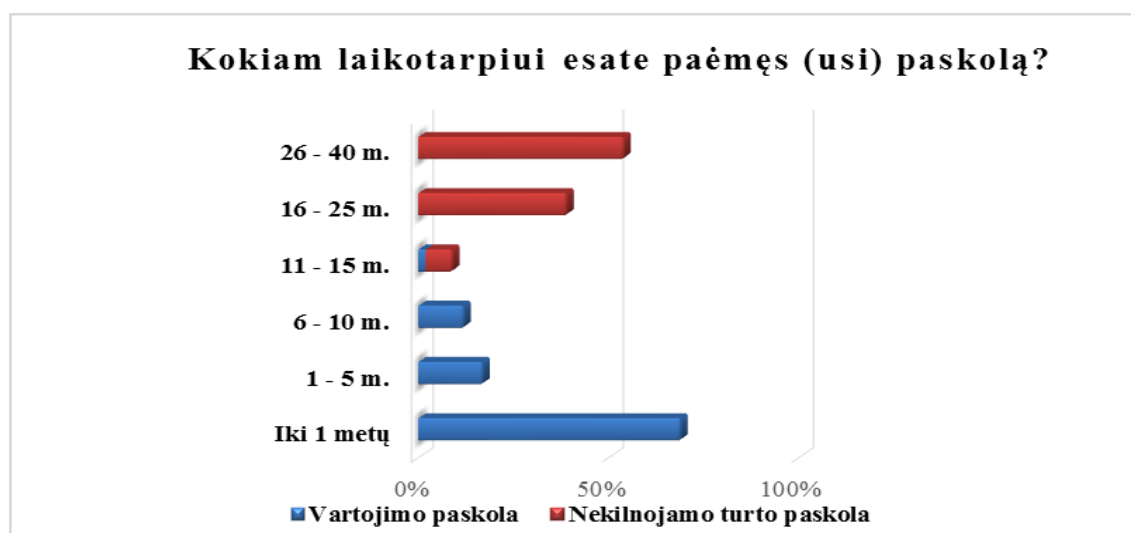
Dauguma respondentų, turinčių vartojimo paskolą (73,2 proc.) dirba ir gauna pastovias pajamas, kurios labai skiriasi, tačiau galima išskirti grupę asmenų, kurių vidutinės mėnesio pajamos tenkančios

vienam šeimos nariui sudaro nuo 700 iki 1000 Lt, nes būtent šiai grupei priklausantys skolininkai yra paėmę daugiausiai vartojimo paskolų.

Nekilnojamojo turto paskolą turi 33 proc. tyrime dalyvavusių respondentų. Šios rūšies paskolą gyventojai ėmė butui, namui pirkti ar statyti. Nagrinėjant šią paskolų grupę pagal skolininkų socialinę struktūrą, matosi ryški tendencija – daugiausiai paėmusių paskolą yra nuo 26 m. iki 35 m. (73 proc.), turintys aukštąjį išsilavinimą (79 proc.) bei šiuo metu dirbantys ir gaunantys pastovias pajamas (89 proc.). Tačiau respondentų pajamos, tenkančios vienam šeimos nariui, skiriasi: 31 proc. apklaustų ir būsto paskolą turinčių gyventojų atsakė, kad vidutiniškai vienam šeimos nariui per mėnesį tenka daugiau nei 2000 Lt, 28 proc. moterų atsakė, kad vienam šeimos nariui tenka nuo 1500 iki 2000 Lt, 25 proc. - nuo 1000 iki 1500 Lt ir galiausiai 16 proc. apklaustųjų nurodė, kad vienam šeimos nariui per mėnesį tenka nuo 300 iki 500 Lt. Taigi atsižvelgiant į tai, kad bankai sugriežtino pajamų, tenkančių vienam šeimos nariui atskaičiavus visus įsipareigojimus, reikalavimus, su įsipareigojimo įvykdymo sunkumais gali susidurti 16 proc. respondentų.

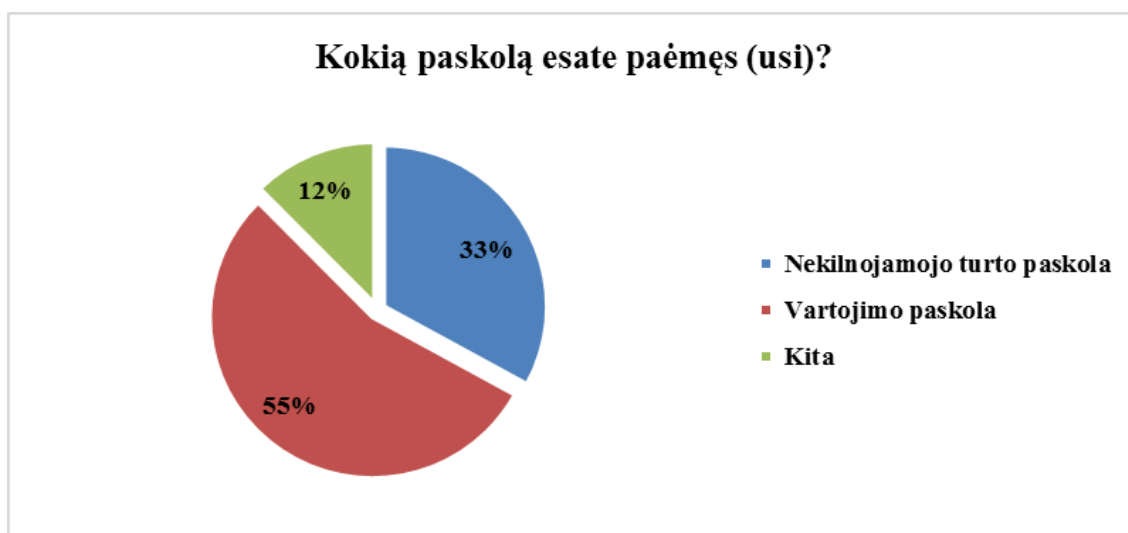
Daugiausiai vartojimo paskolų respondentai yra paėmę nuo 1 iki 5 metų laikotarpiui (69 proc.). Šis laikotarpis yra populiariausias, nes jis dažniausiai taikomas įsigyjant buitinę techniką ir kitas prekes išperkamosios nuomos būdu. 17 proc. apklaustųjų vartojimo paskolas paėmė iki 1 m. laikotarpiui ir 12 proc. – 11 - 15 m. laikotarpiui. Mažiausiai – tik 2 proc. tyrime dalyvavusių gyventojų – vartojimo paskolas paėmė 6 – 10 m. laikotarpiui.

54 proc. visų nekilnojamo turto paskolą turinčių respondentų pasirinko 26 - 40 m. paskolos grąžinimo laikotarpį. 39 proc. apklaustųjų paskolą įsipareigojo grąžinti per 16 - 25 m. Kadangi nuo paskolos grąžinimo laikotarpio priklauso mėnesio įmokos kredito įstaigai suma, gyventojų apsisprendimas rinktis ilgesnį paskolos grąžinimo terminą yra savaime suprantamas. Taigi 20 paveiksle matyti, kad trumpesnę negu 16 metų būsto paskolos grąžinimo laikotarpį pasirinko labai maža dalis respondentų (7 proc.) (žr. 30 pav.).

30 pav. Namų ūkių turimos paskolos pagal trukmę, proc.

Daugiausiai vartojimo paskolų respondentai yra paėmę iki 5 000 Lt vertės (62 proc.). 21 proc. apklaustųjų vartojimo paskolas paėmę už 5 001 - 20 000 Lt sumą ir 17 proc. – 20 001 - 50 000 Lt. Kur kas didesnės paskolų sumos vyrauja nekilnojamo turto rinkoje (žr. 31 pav.). Net 78,4 proc. respondentų nekilnojamo turto paskolas ėmė didesnes už 100 000 Lt sumą. O 50 001 - 100 000 Lt skolintų lėšų prireikė 6 kartus mažesniai tyrime dalyvavusių respondentų skaičiui t.y. 13 proc. Likusieji 8,6 proc. apklaustųjų iš kredito įstaigų pasiskolino 20 001 - 50 000 Lt.

31 pav. Paskolų pasiskirstymas, proc.

Tyrimas taip pat atskleidė, kad net 63,4 proc. kredito įstaigoms įsipareigojusių gyventojų yra pasirinkę anuitetinį grąžinimo būdą. Daugiausiai tokiu būdu grąžinamos vartojimo paskolos. 3,7 proc. respondentų vartojimo paskolą grąžins vienkartinio įnašu. O grąžinant būsto paskolą gyventojai renkasi ir anuiteto, ir linijinį grąžinimo būdą, bet jie vienodai populiarūs, atitinkamai 52,3 proc. ir 47,7 proc.

Atliktas tyrimas leido įvertinti, kokia valiuta gyventojai yra paėmę daugiausiai paskolų. Nors pagal 2011 m. statistinius duomenis paskolų portfelis eurais buvo didesnis negu litais, respondentų atsakymai parodė šiek tiek priešingą tendenciją.

Remiantis tyrimu, gyventojų paėmusių paskolą litais buvo 63,4 proc., o tuo tarpu eurais – 36,6 proc. Tai siejama su gana didele respondentų paėmusių vartojimo paskolą dalimi, nes jos dažniausiai suteikiamos litais. O būsto paskolų portfelyje pastaraisiais metais dominavo eurai. Tai patvirtino ir atliktas tyrimas – 65,4 proc. apklaustų asmenų būsto paskolą yra paėmę eurais. Litais būsto paskolą turi 34,6 proc. respondentų.

Tyrimas taip pat parodė, kokia dalis įsiskolinusių gyventojų paskolas yra paėmę fiksuotomis ir kintamomis palūkanų normomis. 42,7 proc. visų paskolą paėmusių gyventojų yra pasirinkę fiksuotas palūkanų normas, o 30,5 proc. - kintamas. Didesnė fiksuotų palūkanų normos dalis yra dėl to, kad dauguma apklaustųjų yra paėmę vartojimo paskolas, o kai kurios iš jų yra išduodamos su iš anksto nustatyta fiksuota palūkanų norma. Taigi net 90,3 proc. vartojimo paskolų yra išduotos su fiksuota

palūkanų norma, o likusi su kintama palūkanų norma. Tačiau sunku pastarąjį rodiklį įvertinti objektyviai, kadangi net 26,8 proc. respondentų nežino, kokias paskolos palūkanas yra pasirinkę.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad gyventojai paėmę būsto paskolą, pirmenybę teikė kintamoms palūkanų normoms, kurios yra ženkliai mažesnės už fiksuotas, tačiau gana rizikingos dėl bazinės palūkanų normos svyravimų. Kintamas palūkanas yra pasirinkę 62,5 proc. būsto paskolą turinčių respondentų, o fiksuotas beveik du kartus mažiau – 34,3 proc. respondentų.

Augant tarpbankinėms palūkanų normoms dalis kintamomis palūkanų normomis paskolas paėmę namų ūkiai susidurtų su nemokumo problema. Tai neigiamai paveiktų kredito įstaigų sistemą. Todėl kredito įstaigos reikalauja, kad gyventojai imantys ilgalaikę, didelę paskolą, užtikrintų jos grąžinimą tam tikra priemone.

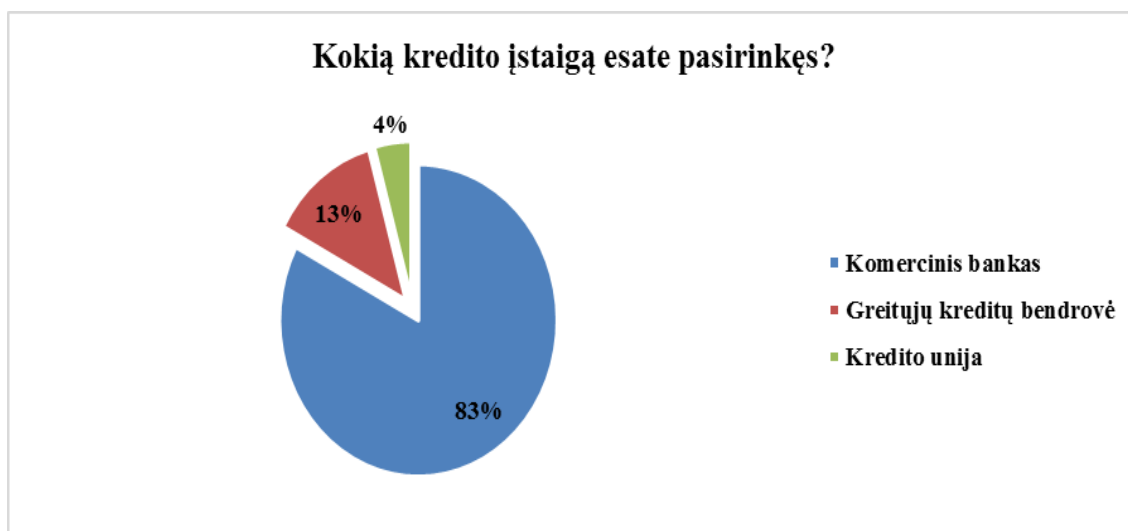
32 pav. Paskolos grąžinimą užtikrinančios priemonės, proc.

Taigi tyrimo rezultatai parodė, kad net 64,9 proc. skolininkų paskolos grąžinimą kredito įstaigai užtikrina tam tikra priemone, nors net 35,1 proc. nenaudoja jokios paskolos grąžinimą užtikrinančios priemonės. Kaip matyti 22 paveiksle populiariausia paskolos grąžinimą užtikrinanti priemonė – nekilnojamojo turto įkeitimas, ją naudoja 37,1 proc. visų apklaustų skolininkų. Antra pagal populiarumą priemonė – draudimas (11,3 proc.), toliau – laidavimas (5,2 proc.), kilnojamojo turto įkeitimas (7,2 proc.) ir garantija (4,1 proc.) (žr. 32 pav.).

Nekilnojamojo turto įkeitimu teigia besinaudojantys 81 proc. būsto paskolą paėmusių respondentų. Kita dalis gyventojų būsto paskolos grąžinimą užtikrina naudodami draudimą (13,7 proc.) ir laidavimą (5,3 proc.). Kai kurie gyventojai naudoja kelias priemones, pavyzdžiui, nekilnojamojo turto įkeitimą ir draudimą.

Tyrimo rezultatai patvirtino, kad daugiausiai gyventojų imdami paskolą pirmenybę teikia komerciniams bankams, o ne kitoms kredito įstaigoms. 23 paveiksle matyti, kad net 82,8 proc. respondentų naudojami bankų paslaugomis. 12,9 proc. respondentų naudojami greitųjų vartojimo kreditų

bendrovių (dažniausiai turintys vidurinį išsilavinimą) ir tik 4,3 proc. kredito unijų paslaugomis. Tai rodo, kad kredito unijos yra nepajėgios konkuruoti su šalies bankais.

33 pav. Populiariausios kredito įstaigos, proc.

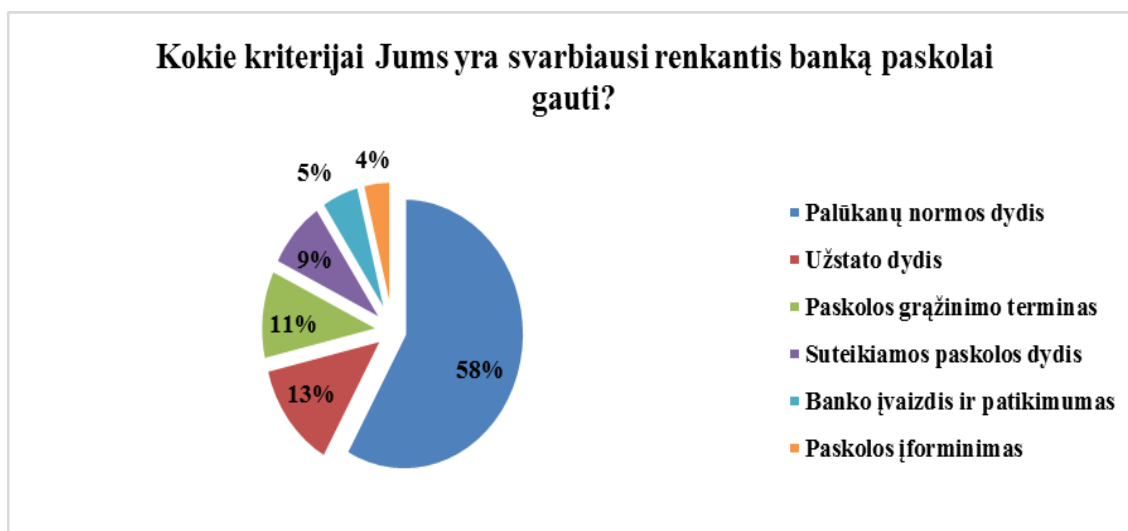
Didžiausi Lietuvos komerciniai bankai – SEB, „Swedbank“ ir „DnB Nord“ – dominavo banke paėmusių paskolą respondentų klausimo, kuriame buvo prašoma nurodyti kredito įstaigos pavadinimą, atsakymuose. Remiantis tyrimu, 3 minėti bankai užima net 84,4 proc. paskolų namų ūkiams rinkos (Swedbank – 32,5 proc., SEB – 27,3 proc., DnB Nord - 24,7 proc.). Žymiai mažiau apklaustųjų ėmusių paskolą banke rinkosi SNORA, Citadele ir Ūkio banką, atitinkamai 9,1 proc., 3,9 proc. ir 2,6 proc.

Tyrimas taip pat atskleidė, kad pasirinkdami kredito įstaigą gyventojai labiausiai atsižvelgia į tai, kokie palūkanų normos dydžiai vyrauja vienoje ar kitoje kredito įstaigoje (žr. 34 pav.). Taigi palūkanų normų dydį svarbiausiu veiksniumi renkantis kredito įstaigą nurodė didžioji dalis tyrimo dalyvių – 58,1 proc. Antras pagal svarbumą veiksnys, kuris lemia gyventojų apsisprendimą dėl kredito įstaigos pasirinkimo, yra užstato dydis, jį nurodo 13,2 proc. respondentų. Tyrimo dalyviams renkantis kredito įstaigą taip pat svarbus paskolos gražinimo terminas bei suteikiamos paskolos dydis, juos atitinkamai nurodė 10,9 proc. ir 8,5 proc. apklaustųjų.

Kredito įstaigos įvaizdis ir patikimumas bei paskolos išdavimo proceso sudėtingumas, remiantis tyrimu, nėra labai reikšmingas gyventojų apsisprendimui dėl kreditoriaus pasirinkimo. Tik 5,4 proc. respondentų rinktusi kredito įstaigą pagal jos įvaizdį ir vos 3,9 proc. atsižvelgtų į proceso sudėtingumą.

Išanalizavus anketos duomenis paaiškėjo, kad didesnė dalis (59,8 proc.) paskolas paėmusių namų ūkių nesusiduria su sunkumais gražindami paskola. Tačiau likę 40,2 proc. respondentų vis dėl to patiria tam tikrus sunkumus, susijusius su paskolos gražinimu. 45,1 proc. respondentų teigia, kad gražinant paskolą jiems reikalinga pagalba. Beveik pusė, nurodžiusių pagalbos reikalingumą, pirmenybę teikia algos pakėlimui (48,6 proc.). Perpus mažiau (24,3 proc.) mano, kad užtektų konsultacinės pagalbos

kaip susitvarkyti esamą situaciją, o 18,9 proc. reikalinga finansinė pagalba (dar viena paskola), 8,1 proc. – darbo suradimas.

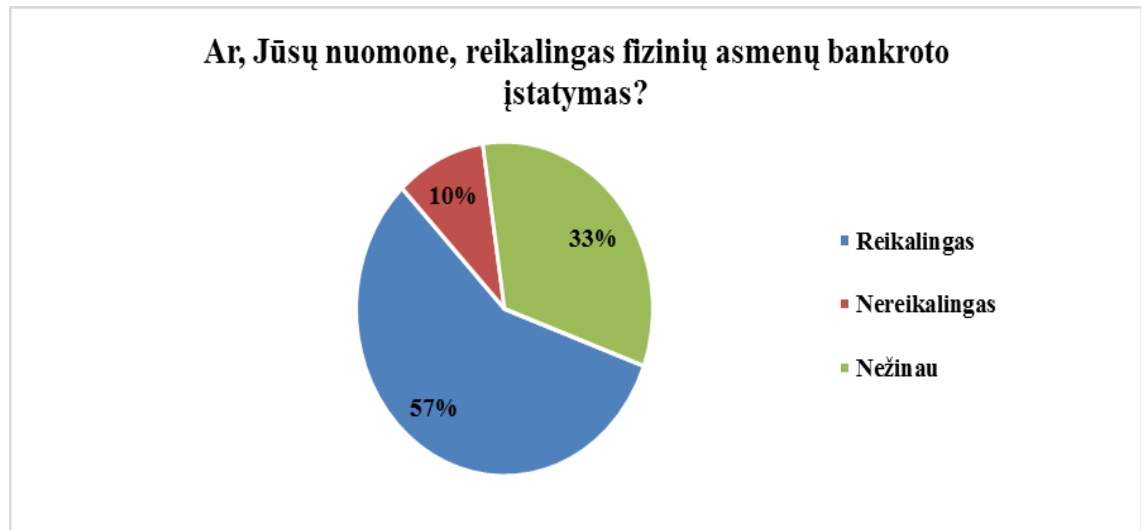
34 pav. Populiariausi kriterijai renkantis kredito įstaigą paskolai gauti, proc.

Namų ūkiai, kurie susiduria su tam tikrais paskolos gražinimo sunkumais, dažnai bando pakeisti paskolos sutarties sąlygas. Iš apklaustųjų respondentų 23,1 proc. yra keitę paskolos sutarties sąlygas. Pagrindinės to priežastys, kurias jie nurodė yra valiutos keitimas iš litų į eurus, „palūkanų lubų“ nustatymas, paskolos gražinimo laikotarpio pailginimas ir kt. Taip pat 11,5 proc. apklaustųjų namų ūkių dar nekeitė, bet ketina keisti paskolos sutarties sąlygas, o 30,8 proc. bandė keisti sutarties sąlygas, bet siūlomos sąlygos jų netenkino. Svarbu paminėti ir tai, jog net 29,3 proc. gyventojų nežino, ar jų paskolos sutarties sąlygos numato galimybę jas keisti. Tai parodo, kad žmonės ne itin atsakingai žiūri į prisiimamus įsipareigojimus, neatidžiai skaito sutarties sąlygas.

Bet vis dėlto net 72 proc. apklaustųjų teigia, kad prieš priimant sprendimą skolintis kredito įstaiga suteikė pakankamai aiškia, tikslią ir suprantamą informaciją. 28 proc. teigia, kad informacija nebuvo pakankamai suprantama, nes ypač sutartyse su kredito įstaigomis buvo sunkiai suprantamų ir painių sakinių. Tačiau nors didesnei daliai informacija ir yra aiški tik 30,5 proc. respondentų savo pasirinktos kredito įstaigos siūlomas paskolos suteikimo ir gražinimo sąlygas vertina gerai, didesnė dalis (64,6 proc.) pasirinko neutralų atsakymą ir minėtas sąlygas vertina nei gerai, nei blogai. O 4,9 proc. pasirinktos kredito įstaigos paskolos suteikimo ir gražinimo sąlygas vertina blogai.

Nepaisant to, net 65,9 proc. apklaustųjų teigia, kad jiems pakanka informacijos apie kreditų įstaigų teikiamas paskolas ir jų suteikimo bei gražinimo sąlygas. 25,6 proc. respondentų teigia, kad jiems informacijos trūksta. Labiausiai informacijos trūksta asmenims, kurie yra paėmę vartojimo paskolas. Todėl akivaizdu, kad 2011 balandžio 4 d. įsigaliojęs vartojimo kredito įstatymas yra itin reikalingas. O likę 8,5 proc. šiuo klausimu neturi nuomonės.

Pasak 57,3 proc. (žr. 35 pav.) tyrime dalyvavusių gyventojų fizinių asmenų bankroto įstatymas yra reikalingas. Jų nuomone, tai būtų pagalba žmonėms, kurie yra praradę viltį ir dėl išsiskolinimo nebemato galimybės dirbti legaliai, taip pat toks įstatymas skatintų žmones imtis rizikingesnės veiklos, o tai skatintų verslumą. Gyventojai taip pat mano, kad išgaliojus tokiam įstatymui būtų užtikrinta lygybė tarp juridinių ir fizinių asmenų. 9,8 proc. apklaustųjų mano, kad toks įstatymas nėra reikalingas, nes priimti išipareigojimai turi būti vykdomi t.y. gražinamos skolos, o priėmus tokį įstatymą padidėtų skolinimosi kaina.

35 pav. Fizinių asmenų bankroto įstatymo reikalingumas, proc.

Net 32,9 proc. respondentų nežino ar toks įstatymas reikalingas, nes nežino koks jo tikslas, nesidomėjo tokiu įstatymu ar išvis nėra apie tokį girdėję. Tai būtų galima paaiškinti tuo, kad, kaip jau minėta, didžiosios dalies apklaustųjų perspektyvos vykdyti išipareigojimus yra pakankamai teigiamos, tad jie ir nesidomi ką reiktų daryti susidūrus su nemokumo problema ir nežino apie tokio įstatymo esmę apie kurį pastaruosius mėnesius įvairiuose informacijos šaltiniuose yra pakankamai daug informacijos.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dauguma tyrime dalyvavusių respondentų yra paėmę vartojimo paskolas 1 – 5 m. laikotarpiui iki 5 000 Lt, dažniausiai skirtas vartojimo reikmėms, automobiliui ar buitiniai technikai įsigyti. Skolintis pinigus mokymo reikmėms yra linkusi maža dalis respondentų, o tai liudija, kad namų ūkių paskolų portfelis yra orientuotas į vartojimą, o ne į investicijas ir tai iš dalies įtakoja ekonominį disbalansą. Kiek mažiau namų ūkių paskolų portfelyje dominuoja nekilnojamo turto paskolos suteiktos 26 – 40 m. laikotarpiui virš 100 000 Lt.

Tyrimo rezultatai patvirtino, kad daugiausiai namų ūkių rinkdamiesi kredito įstaigą pirmenybę teikia komerciniams bankams, o tarp pasirinktų bankų dažniausiai vyrauja skandinaviško kapitalo, didžiausią rinkos dalį Lietuvoje užimantys bankai tokie kaip Swedbank, SEB, DnB Nord. Pakankamai didelė dalis, palyginus su kredito unijomis, respondentų naudojami greitųjų vartojimo kreditų bendrovių teikiamomis paskolomis. Tad kredito unijos yra nepajėgios konkuruoti su šalies bankais. Apklaustieji

nurodo, kad kredito įstaigą pirmiausia renkasi pagal palūkanų normos dydį. Mažiau svarbus užstato dydis bei paskolos gražinimo terminas.

Apibendrinus tyrimo duomenis, galima teigti, kad namų ūkių perspektyvos vykdyti įsipareigojimus kredito įstaigoms yra teigiamos. Didesnė dalis respondentų teigia nesusiduriantys su sunkumais gražindami paskolas. Kiti veiksniai, kurie liudija apie teigiamas skolininkų perspektyvas gražinti paskolą yra pakankamos pajamos, tenkančios vienam šeimos nariui bei paskolos gražinimo užtikrinimo priemonių naudojimas. Tačiau susirūpinimą kelia tai, kad nekilnojamo turto paskolas gyventojai yra linkę imti eurais ir kintamomis palūkanomis. Tarpbankinių palūkanų ir valiutos kurso svyravimui atvejais tai sukeltų nemokumo riziką. Nors remiantis statistiniais duomenimis nemokių skolininkų daugėja, paskolos sutarties sąlygas keitė palyginus nedidelė respondentų dalis.

Dauguma respondentų teigia, kad jiems pakanka informacijos apie kreditų įstaigų teikiamas paskolas bei jų suteikimo ir gražinimo sąlygas. O prieš priimant sprendimą skolintis, apklaustųjų nuomone, kredito įstaiga suteikė pakankamai aiškia, tikslią ir suprantamą informaciją. Daugelis respondentų pritaria fizinių asmenų bankroto įstatymo įsigaliojimui ir jo reikšmę vertina teigiamai.

IŠVADOS

Kreditas arba paskola yra reglamentuoti ekonominiai-piniginiai santykiai, susiję su fizinių ir juridinių asmenų laikinai laisvų lėšų kaupimu ir jų teikimu remiantis gražintinumo, atlygintinumo ir kitais principais. Kreditinius santykius reglamentuoja LR įstatymai, CK ir kiti teisės aktai.

Kredito funkcionavimas yra reikšmingas ir mikroekonominiams, ir makroekonominiams procesams. Kredito pagalba yra perskirstomas kapitalas tarp ūkio šakų, veikiama ūkio struktūra ir jos pokyčiai. Kreditas suteikia galimybę įmonėms paspartinti gamybą, o fiziniams asmenims - padidinti vartojimą būsimų pajamų sąskaita. Tačiau greitesnis nei įprasta kredito apimčių augimas sukelia skolinimosi „bumą“, o šis – finansinį „burbulą“ arba tiesiog krizę. Krizė gali sukelti daugybę finansų sistemos problemų.

Didėjanti konkurencija tarp bankų skatina kuo geriau patenkinti klientų poreikius, ieškant vis naujų kreditavimo formų. LB išskiria 3 skolininkų grupes: valdžia, finansiniai tarpininkai ir didžiausias skolininkas – privatus sektorius. Pastarajam sektoriui priskiriami namų ūkiai, kuriems dažniausiai suteikiamos paskolos vartojimui finansuoti ar būstui įsigyti, bei nefinansinės korporacijos.

Kredito įstaigų sistemos plėtra Lietuvoje sudarė palankias sąlygas kredito pasiūlos augimui. Komercinių bankų, kurie šalyje užima didžiausia paskolų rinkos dalį, raidą sąlygojo tokie veiksniai kaip užbaigtas bankų privatizavimo procesas, užsienio kapitalo didėjimas, konkurencijos stiprėjimas, technologinių naujovių diegimas, dalyvavimas bendroje ES erdvėje, šalies ūkio gyvybingumas. Tačiau pasaulyje pasireiškę finansų sistemos sutrikimai ir šalių apėmęs ekonominis sąstingis sulėtino bankų plėtrą. Sumažėjus konkurencijai tarp kredito davėjų, susidarė palankios sąlygos plėstis smulkesnėms kredito įstaigoms – kredito unijoms. Tačiau atliktas sociologinis fizinių asmenų tyrimas parodė, kad kredito unijų reikšmė vis dar yra labai maža. Nepaisant to, ekonomikos nuosmukis sudarė palankias galimybes atsirasti ir plėtoti naujiems paskolų rinkos dalyviams – greitųjų vartojimo kreditų bendrovėms.

Paskolų rinkai įtaką taip pat gali daryti Centriniai bankai ribodami išduodamų paskolų srautus arba administruodami palūkanų normas. Tačiau Lietuvoje veikia valiutų valdybos mechanizmas, kuris riboja tiesioginius reguliavimo metodus. Taigi LB paskolų pasiūlą reguliuoja netiesioginiais metodais, t.y. nustatydamas kredito įstaigoms riziką ribojančius normatyvus ir privalomas atsargas nuo jų skolinių įsipareigojimų. Šios priemonės negali daryti itin reikšmingo poveikio kredito cirkuliacijai šalyje ir užtikrinti kredito įstaigų sistemos stabilumo.

Lietuvos kredito įstaigos teigiamai įvertinusios šalies ūkio gyvybingumą nuo 2002 m. pradėjo aktyviai teikti paskolas, ypač privačiam sektoriui. 2006 m. pasklidę pirmieji išpėjimai apie galimą šalies ūkio perkaitimą liko neįvertinti, toliau paskolų portfelis privačiam sektoriui sparčiai didėjo. Tačiau 2008 m. Lietuvos ekonomika ėmė vėsti. Dėl sugriežtintų skolinimo sąlygų sumažėjęs finansavimas turėjo neigiamos įtakos ir nefinansinėms korporacijoms, ir namų ūkiams. Didėjo bankrotų skaičius,

didėjo nedarbas, mažėjo atlyginimai. Valstybės valdžiai pakilimo metu nesukaupusi rezervų ėmė skolintis finansų rinkose taip didindamos valstybės skolą.

Išanalizavus privataus sektoriaus paskolų rinkos 2002 – 2011 m. statistinius duomenis išryškėjo paskolų portfelio augimo tendencijos ir pagrindinės to priežastys. Paskolų privačiam sektoriui portfelio augimą daugiausiai sąlygojo išaugęs namų ūkių skolinimasis. Kredito įstaigų konkurencija, dėl užsienio kapitalo dominavimo pigesni kredito ištekliai, naujų rinkos dalyvių atsiradimas, kreditavimo galimybių įvairovė ir kiti veiksniai lėmė išaugusią kredito pasiūlą. O paklausą skatino teigiami lūkesčiai dėl ateities perspektyvų, mažėjančios palūkanos, nekilnojamojo turto rinkos augimas, palankesnės skolinimosi sąlygos, valstybės lengvatos ir t.t. Kadangi skolintos lėšos daugiausiai buvo nukreiptos į vidaus vartojimą, tai didino infliaciją, kuri lėmė sumažėjusias skolininkų galimybes vykdyti įsipareigojimus. Išaugus pradelstų skolų skaičiui bankai patyrė nuostolių ir žymiai sumažino išduodamų paskolų srautus. O tai sulėtino šalies ūkio atsigavimą.

Pagal kreditų privačiam sektoriui pokyčius įtakojančių makroekonominių rodiklių – BVP, tiesioginių užsienio investicijų, infliacijos, nedarbo lygio, darbo užmokesčio – prognozę galima teigti, kad privataus sektoriaus noras ir galimybės skolintis artimiausiu metu neaktyvės ir nesparsės.

Išanalizavus atlikto tyrimo duomenis paaiškėjo, kad dažniausiai namų ūkiai ima vartojimo ir nekilnojamo turto paskolas. Daugelio gyventojų perspektyvos vykdyti įsipareigojimus kredito įstaigoms yra teigiamos, nes nurodytos gaunamos pajamos tenkančios vienam šeimos nariui – pakankamos, aktyviai naudojamos paskolos grąžinimą užtikrinančios priemonės. O ir daugelis nesusiduria su sunkumais grąžindami paskolas. Deja, nekilnojamo turto paskolas gyventojai yra linkę imti eurais ir kintamomis palūkanomis. Tarpbankinių palūkanų ir valiutos kurso svyravimui atvejais tai sukeltų nemokumo riziką.

REKOMENDACIJOS

Valstybinėms institucijoms

- Įsteigti instituciją, kuri nuolat sektų šalies finansų sistemos stabilumo rodiklius ir esant reikalui būtų pasirengę imtis atitinkamų veiksmų.
- Siekiant stabilumo būsto paskolų rinkoje turėtų būti priimtas nekilnojamojo turto mokesčio įstatymas. Tai padėtų išvengti spekuliacinių procesų, kurie ypač neigiamai veikia turto kainų pokyčius ir kelia didelę grėsmę paskolų portfelio kokybei.
- Fizinį asmenų bankrotų įstatymą priimti su galimybe pasirinkti. Jei asmuo imantis paskolą nori turėti galimybę bankrutuoti privalėtų mokėti didesnę skolinimosi kainą. Tuo tarpu nenorintis tokios galimybės mokėtų mažesnę palūkanų normą. Tokiu būdu ne visiems norintiems gauti paskolą būtų pakelta rizikos kartelė dėl kurios padidėtų skolinimosi kaina.

Lietuvos bankui

- Reikėtų keisti 6 mėn. VILIBOR indekso nustatymo metodiką, nes šiuo metu tai – ne rinkos palūkanų norma, tokiam terminui bankai vieni iš kitų nesiskolina jau kelerius metus.
- Atsižvelgiant į valiutų valdybos mechanizmą, dėl kurio negalima kontroliuoti pinigų srautų, turėtų būti nustatyti griežtesni kapitalo pakankamumo reikalavimai toms kredito įstaigoms, kurios skolina eurus. Tai natūraliai sumažintų bankų poreikį skolintis iš užsienio rinkų ir sąlygotų infliacijos tempų sulėtėjimą.

Kredito įstaigoms

- Didinti indėlių palūkanų normas, nes pritraukus daugiau indėlių, sumažėtų jų priklausomybė nuo užsienio kapitalo.
- Greitųjų vartojimo kreditų bendrovėms ypač atidžiai vertinti klientų mokumą, bendradarbiauti su atitinkamomis užsienio institucijomis ieškant įsiskolinusių ir išvykusių asmenų.
- Siekiant išlaikyti finansų sistemos stabilumą ilgalaikės paskolos, pavyzdžiui būsto paskolos, kurios yra susijusios su didele rizika, turėtų būti išduodamos fiksuotomis palūkanų normomis.

Subjektams, imantiems paskolas

- Asmenys imantys paskolas turėtų atsakingiau vertinti prisiimamų įsipareigojimų riziką, atsižvelgdami į veiklos perspektyvas ir pajamų stabilumo garantijas ateityje.
- Atidžiau skaityti ir vertinti paskolos sutartį.
- Paskolas imti ta valiuta, kuria gauna pajamas, tai padės išvengti didesnės nemokumo rizikos nuvertėjusius valiutai.

LITERATŪRA

Dokumentai

1. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva iš dalies pakeičianti Direktyvą 2000/12/EB dėl kredito įstaigų veiklos pradėjimo ir vykdymo 2000/28/EB, 2000 m. rugsėjo 18 d., OL L 275, 2000 10 27, 37 p.
2. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2008/48/EB 2008 m. balandžio 23 d. Dėl vartojimo kredito sutarčių ir panaikinanti Tarybos Direktyvą 87/102/EEB, OL 133, 2008 05 22, 66 p.
3. *Lietuvos Respublikos Lietuvos banko įstatymas* (patvirtintas 1994 m. gruodžio 1 d. Nr. I-678). *Valstybės žinios* 1994, Nr. 99-1957 [žiūrėta 2012 spalio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=362766&p_query=&p_tr2=>>.
4. *Lietuvos Respublikos Lito patikimumo įstatymas* (patvirtintas 1994 kovo 17 d. Nr. I-407). *Valstybės žinios* 1994, Nr. 24-378. [žiūrėta 2013 m. spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=130305&p_query=&p_tr2=>>.
5. *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume, Nr. KONST). *Valstybės žinios* 1992, Nr. 33-1014 [žiūrėta 2012 lapkričio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=274999&p_query=&p_tr2=>>.
6. *Lietuvos Respublikos Kredito unijų įstatymas* (patvirtintas 1995 m. vasario 21 d. Nr. I-796). *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 26-578 [žiūrėta 2012 spalio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=363453&p_query=&p_tr2=>>.
7. *Lietuvos Respublikos Bankų įstatymas* (patvirtintas 2004 m. kovo 30 d. Nr. IX-2085). *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 54-1832 [žiūrėta 2012 lapkričio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=230458>>.
8. *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas* (patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262) [žiūrėta 2012 spalio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=3904>>.
9. *Lietuvos Respublikos Finansinio tvarumo įstatymas* (patvirtintas 2009 m. liepos 22 d. Nr. XI-393), *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 93-3985 [žiūrėta 2012 spalio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=350407&p_query=&p_tr2=>>.
10. *Lietuvos Respublikos Fizinųjų asmenų bankroto įstatymas* [žiūrėta 2012 lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=326&p_query=&p_tr=>>.
11. Lietuvos Respublikos Lietuvos banko nutarimas „Dėl abejotinių aktyvų vertinimo, grupavimo, ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo“ (patvirtintas 2003 m. kovo 20 d., Nr. 15). [žiūrėta 2012 spalio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/valdyb_nutar_15_1>>.

12. Lietuvos Respublikos Vartojimo kredito įstatymas (patvirtintas 2010 m. gruodžio 23 d.) *Valstybės žinios*, 2011, XI-1253. [žiūrėta 2012 lapkričio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=390016&p_query=&p_tr2=>>.

13. Lietuvos Respublikos Seimo biudžeto ir finansų komiteto posėdžio protokolas (2010 m. gegužės 17 d. Nr.109-P-23). [žiūrėta 2012 lapkričio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6200&p_d=99895&p_k=1>>.

Monografijos, mokymo priemonės

14. Albrechtas J. Finansai ir mokesčiai. Mokymo priemonė. Vilnius: Vilniaus kooperacijos kolegija, 2003, 20 p.

15. Aleknevičienė V. Finansai ir Kreditas. Vilnius: Enciklopedija, 2005, 258 p. ISBN 9986-433-35-5.

16. Bartkus E., Buškevičiūtė E. Finansų institucijos ir finansų rinkos (Lietuvos sąlygos ir užsienio patirtis), Kaunas: Technologija, 2004, 110 p.

17. Buckiūnienė O. Valstybės ir tarptautiniai finansai. Mokomoji knyga. Vilnius, 2005, 96 p. ISBN 9955-519-49-5.

18. Krikštolaitis R., Ekonometrika. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.] Prieiga per Internetą: <<http://msk.vdu.lt/ricardas/Pavasaris/index2.htm>>.

19. Jakeliūnas S. Lietuvos krizės anatomija. Vilnius: Spaudos praktika, 2010, 247 p. ISBN 978-609-427-022-2/

20. Jasienė M., Staroselskaja J. Lietuvos bankų konkurencingumas ir banko pasirinkimas, Pinigų studijos, 2011/12, Vilnius: Lietuvos bankas, 2012, 21 p. ISSN 1648-8970, 104 p.

21. Jurevičienė D., Čeponytė Z. ir kt. Finansinių paslaugų vadovas. Vilnius, 2009, 128 p. ISBN 978-9955-783-03-9.

22. T. Mayer T., Duesenberry J. S. Aliber R. Z. Pinigai, bankai ir ekonomika. Vilnius, Alma littera 1995. 639 p.

23. Martinkus B., Žilinskas V. J. Ekonomikos pagrindai. Vadovėlis. Kaunas: Technologija, 2008, 671 – 688 p. ISBN 978-9955-24-546-8.

24. Mituzienė R. Finansų pagrindai. Mokomoji knyga. Šiauliai: Leidybos centras, 2005, 178 p. ISBN 9955-643-11-0.

25. Navickas V. Europos Sąjungos rinkų ypatumai. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija, 2003, 184 p. ISBN 9955-09-353-6.

26. Račkauskas A., Ekonometrijos įvadas. [žiūrėta 2012 m. spalio 23 d.] Prieiga per Internetą: <<http://www.mif.vu.lt/katedros/eka/Ek-apz.pdf>>.

27. Rutkauskas A. V., Sūdžius V., Mackevičius V. Verslo finansai: sistema, struktūra ir elementai. Vilnius: Vilniaus: Technika, 2008, 271 p. ISBN 9986-19-825-9.
28. Rutkauskas A. V., Sūdžius V., Mackevičius V. Verslo finansų principai ir praktika. Vilnius: Vilniaus: Technika, 2009, 328 p.
29. Smalenskas G. Finansai. Mokomoji knyga. Vilnius: Homo liber, 2007, 54-56, 134 - 194 p. ISBN 9955-449-67-5.
30. Šadžius L. Lietuvos komercinių bankų raida ir integracija į Europos Sąjungos finansų sistemą (1988 – 2004 m.). Monografija. Vilnius: Mokslo aidai, 2005, 513 p. ISBN 9955-591-20-X.
31. Terleckas V. Pinigų apyvarta ir kreditas. Vadovėlis, Vilnius: Mintis, 1988, 140 p. ISBN 5-417-00048-5
32. Von Mises L. The Theory of Money and Credit: New Haven: Yale University Press, 1953. 261 – 406 p.
33. Von Mises L. The Of The Economic Crises. And Other Essays Before And After The Great Depression.

Moksliniai straipsniai

34. Cottarelli C., dell'Ariccia G., Vladkova – Hollar I. Early Birds, Late Risers, and Sleeping Beauties: Bank Credit Growth to the Private Sector in Central and Eastern Europe and the Balkans. IMF Working Paper 03/213, 2003, 64 p.
35. Debelle G., Macroeconomic Implications of Rising Household Debt. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 23 d.] Prieiga per Internetą: <<http://www.bis.org/publ/work153.pdf>>.
36. Dudzevičiūtė G. Kredito įstaigų sektoriaus vystymasis Lietuvos ūkyje: poveikis ekonomikos augimui. Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius: technika, 2006, 20 p.
37. Egert B., Backe P., Zumer T. Credit Growth in Central and Eastern Europe – new (over) shooting starts?. Working Paper series 687, ECB, 2006, 39 p.
38. Elmer P.J., Seelig S.A., Insolvency, Trigger Events, and Consumer Risk Posture in the Theory of Single-family Mortgage Default. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 23 d.] Prieiga per Internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=126168>.
39. Gourinchas P. O., Valdes R., Landerretche O. Lending Booms: Latin America and the World. Nacional bureau of economic research, 2001, 60 p.
40. Kopecke R. W. Valiutų valdybos: praeities ar ateities pinigų politikos režimas? Pinigų studijos, 2000/2, Vilnius: Lietuvos bankas, 2000, 21 p.
41. Leipus R., Norvaiša R. Finansų rinkos teorijų apžvalga, 2003, p. 49
42. Pautola N., Backe P. Valiutų valdybos Vidurio ir Rytų Europoje: praeitis ir ateities perspektyvos. Pinigų studijos, 1998/3, Vilnius: Lietuvos bankas, 1998, 39 – 47 p.

43. Ramanauskas. T. Bankų kredito didėjimas makroekonominiu požiūriu. Pinigų studijos. Vilnius: Lietuvos bankas, 2005, 78 – 97 p.

44. Reinhart C., Calvo G., Leiderman L., Capital Infows and Real Exchange Rate [žiūrėta 2012 m. lapkričio 11 d.] Prieiga per Internetą: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/2138485?uid=2&uid=4&sid=21101500131161>>

45. Nieto F., The Determinants of Household Credit in Spain. [žiūrėta 2012 m. kovo 23 d.] Prieiga per Internetą: <<http://www.bde.es/informes/be/docs/dt0716e.pdf>>.

46. Schuman R. Europe and the global financial crisis. Taking Stock of the eu's polycy response, 2011, 29 p.

47. Ramanauskas T. Apie perteklinio išiskolinimo sindromą ir socialiai atsakingą bankininkystę [žiūrėta 2012 m. spalio 13 d.] Prieiga per internetą: <<http://sites.google.com/site/finansai123/straipsnis-11>>.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Šlapelytė J. Kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčių tendencijos/ Ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. R. Dužinskas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2012. – 96 p.

Magistro baigiamojo darbo pirmoje dalyje analizuojama įvairių autorių vartojama kredito samprata, aptariamos pagrindinės teisės normos reglamentuojančios kreditinius santykius bei teoriniu aspektu nagrinėjamas kredito būtinumas, siekiant ekonominio augimo, ir jo įtaka verslo ciklų svyravimams. Pagal pasirinktus kriterijus aptariamos Lietuvos kreditų rinkoje esančios paskolų rūšys, nagrinėjamos Lietuvos finansinės institucijos, jų plėtra, Lietuvos banko vaidmuo reguliuojant paskolų rinką. Antroje dalyje vertinamos priežastys, skatinusios iki 2007 m. kasmet didėjusius, vėliau sumažėjusius privataus sektoriaus paskolų srautus, nagrinėjami privataus sektoriaus paskolų rinkos pokyčiai bei 2002 – 2011 m. Lietuvos makroekonominė situacija, lėmusi paskolų privačiam sektoriui rinkos pokyčius. Trečioje dalyje pristatoma atliekamo kreditų privačiam sektoriui, įtakojusių veiksnių, įsiskolinusių namų ūkių ypatumų ir kreditų privačiam sektoriui rinkos prognozės artimiausiu metu tyrimo metodologija. Ketvirtoji dalis skirta atlikto kreditų privačiam sektoriui ir makroekonominių veiksnių priklausomybės, skolinimosi perspektyvų artimiausiu metu bei įsiskolinusių namų ūkių tyrimo analizei.

Pagrindiniai žodžiai: kreditų rinką, privatus sektorius, namų ūkiai, nefinansinės korporacijos.

Šlapelytė J. Tendencies of changes in credit market for private sector/ Master's Work in Economics magistro. Supervisor doc. dr. R. Dužinskas. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2012. – 96 p.

First part of Master's final work covers an analysis of credit concept usage by the various authors, legal basis, used for credit relations regulation and the theoretical point at issues of credit demand for economic growth and its impact on fluctuations of business cycle. According to the chosen criteria Lithuania credit market and types of given loans are analyzed and classified. Also there is analysis made on the Bank of Lithuania's role in the regulation of credit market. Second part looks at the issues of continuous credit market stimulation until 2007. The 2002 - 2011 Lithuanian macroeconomic situation and its impact on private credit market development, including lending to the private sector is evaluated. In the third part methodology for economic survey (analysis) of indebted households characteristics and credit to the private sector market forecast is presented (introduced). The fourth chapter covers a credit study analysis of the private sector and macroeconomic factors addiction, borrowing prospects for the near future and indebted households.

Key Words: credit market, households, non-financial corporations.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Šlapelytė J. Kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčių tendencijos/ Finansų ir mokesčių magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. R. Dužinskas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2012. – 96 p.

Iš pradžių spartus paskolų privačiam sektoriui augimas buvo siejamas su šalies ūkio raida ir ekonominio potencialo didėjimu. Tačiau kreditu skatinamas ūkio augimas daugiausiai lėmė vidaus paklausos pokyčius, o tai sąlygojo ekonominį disbalansą: šalyje pasireiškė infliacija, mažėjo ūkio konkurencingumas ir aktyvumas, o gyventojai ir verslo subjektai susidūrė su išsipareigojimų vykdymo problema. Tai skatino kredito įstaigas mažinti išduodamų paskolų srautus. Atsižvelgiant į tai, kad šalies ūkio struktūra yra itin priklausoma nuo išorinių finansavimo šaltinių, paskolų normavimas sąlygojo neigiamas ekonomikos augimo perspektyvas.

Paskolų portfelio pokyčiams daugiau dėmesio skiriama užsienio mokslininkų darbuose. Pirmieji išaugusią paskolų privačiam sektoriui rinką, pereinamosios ekonomikos šalyse, susirūpino *Carlo Cittarelli Giovanni Dell'Ariccia, Ivanna Vladkova-Hollar (2003)*. Autoriai išanalizavo paskolų augimo tendencijas šalyse ir nurodė galimas jų pasekmes finansiniam stabilumui. Vėliau sparčiai augančios paskolų rinkos priežastis ir su tuo susijusias problemas analizavo kiti mokslininkai (*Becke, Zumer 2005; Egert 2006; Zdzienina 2009*). Kredito didėjimo ir verslo ciklų svyravimų ryšį savo moksliniuose darbuose aiškino austrų ekonomikos mokyklos atstovas *Liudwig Von Mises, 1953*.

Tyrimo problema. Pernelyg spartus kreditų privačiam sektoriui augimas, turėjęs reikšmingos įtakos ūkio nesubalansuotumui ir ekonominiam nuosmukiui, turi neigiamos įtakos privataus sektoriaus lūkesčiams skolintis.

Darbo objektas – kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčiai.

Darbo tikslas - išsiaiškinti Lietuvos kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčius lėmusius veiksniai, įvertinti privataus sektoriaus skolinimosi bruožus 2002 – 2011 m. bei numatyti kredito rinkos tendencijas artimiausiu metu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti kredito sąvoką ir nurodyti pagrindinius kreditinių santykių reglamentavimo aspektus bei įvertinti kredito reikšmę ekonominiams procesams;
2. Išnagrinėti Lietuvos kreditų sistemą, įvertinant kokią poveikį kreditų rinkai turi Lietuvos bankas ir pateikti Lietuvos rinkoje esančių paskolų klasifikaciją;
3. Išanalizuoti privataus sektoriaus skolinimosi pokyčius, nurodant pagrindines tendencijas bei jas sąlygojančius veiksniai bei išsiaiškinti įsiskolinusių namų ūkių skolinimosi ypatybes;
4. Suformuluoti kredito rinkos pokyčių tendencijas artimiausiu metu.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisės aktų analizė, finansinių - statistinių duomenų analizė, dinamikos eilučių analizė, regresinė analizė, slenkamojo vidurkio metodas, sociologinis tyrimas.

Darbo struktūra. Pirmoje dalyje analizuojama įvairių autorių vartojama kredito samprata, aptariamos pagrindinės teisės normos reglamentuojančios kreditinius santykius bei teoriniu aspektu nagrinėjamas kredito būtinumas, siekiant ekonominio augimo, ir jo įtaka verslo ciklų svyravimams. Pagal pasirinktus kriterijus aptariamos Lietuvos kreditų rinkoje esančios paskolų rūšys, nagrinėjamos Lietuvos finansinės institucijos, jų plėtra, Lietuvos banko vaidmuo reguliuojant paskolų rinką. Antroje dalyje vertinamos priežastys, skatinusios iki 2007 m. kasmet didėjusius, vėliau sumažėjusius privataus sektoriaus paskolų srautus, nagrinėjami privataus sektoriaus paskolų rinkos pokyčiai bei 2002 – 2011 m. Lietuvos makroekonominė situacija, lėmusi paskolų privačiam sektoriui rinkos pokyčius. Trečioje dalyje pristatoma atliekamo kreditų privačiam sektoriui, įtakojusių veiksnių, išsiskolinusių namų ūkių ypatumų ir kreditų privačiam sektoriui rinkos prognozės artimiausiu metu tyrimo metodologija. Ketvirtoji dalis skirta atlikto kreditų privačiam sektoriui ir makroekonominių veiksnių priklausomybės, skolinimosi perspektyvų artimiausiu metu bei išsiskolinusių namų ūkių, tyrimo analizei.

Tyrimo naujumas ir reikšmingumas. Pagal kreditų privačiam sektoriui pokyčius įtakojančių makroekonominių rodiklių – BVP, tiesioginių užsienio investicijų, infliacijos, nedarbo lygio, darbo užmokesčio – prognozę galima teigti, kad privataus sektoriaus noras ir galimybės skolintis artimiausiu metu neaktyvės ir nespirtės.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Šlapelytė J. Tendencies of changes in credit market for private sector/ Master's Work in Economics magistro. Supervisor doc. dr. R. Dužinskas. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2012. – 96 p.

In the beginning fast growing credit market for private sector was associated with stable growth of the country economic development and economic potential. However disproportionate growth of credit market influenced the economic imbalance – high inflation rates and low competitiveness of the economy. Residents and businesses faced with the common problem of implementing liabilities to banks. This situation forced the banks to reduce credit flow to the market. According to fact, that country's structure of economy is highly dependant on external sources of financing, loan rationing caused negative impact of economic growth.

Changes of loan portfolio are more focused on by foreign scientists. First initiators of survey of transition countries credit market for private sector were *Carlo Cittarelli Giovanni Dell'Ariceia, Ivanna Vladkova-Hollar (2003)*. These authors analyzed the tendencies of loan growth in countries and indicated possible implications for their financial stability. Rapidly growing loan market and reason of this occurrence also was studied by other researchers (*Becke, Zumer 2005; Egert 2006; Zdzenina 2009*). Credit growth importance to business cycles fluctuations were explained by the representative of the Austrian School of Economics, Ludwig von Mises, 1953.

The problem. Too rapid credit growth to the private sector, which had a significant impact on the economic imbalances and the economic downturn have a negative impact on private sector borrowing expectations.

The object - changes of credit market to the private sector.

The objective - to find out influencing factors for Lithuania's credit market to the private sector, borrowing traits of private sector 2002 - 2011 m., and trends of the credit market for the near future.

Objectives:

1. To define the concept of credit and credit relationships to identify key aspects of regulation and assessment of the credit for the economic processes;
2. To examine Lithuanian credit system considering the impact of the Bank of Lithuania to the credit market and submit Lithuanian market loan classification;
3. To analyze changes in private sector borrowing, including the main trends and factors influencing them and find out indebted households borrowing properties;
4. To formulate near future trends changes of the credit market.

The methods: analysis of scientific literature, analysis of Lithuania and the European Union legislation, financial - statistical analysis, dynamic series analysis method, regression analysis, method of moving average, a sociological study.

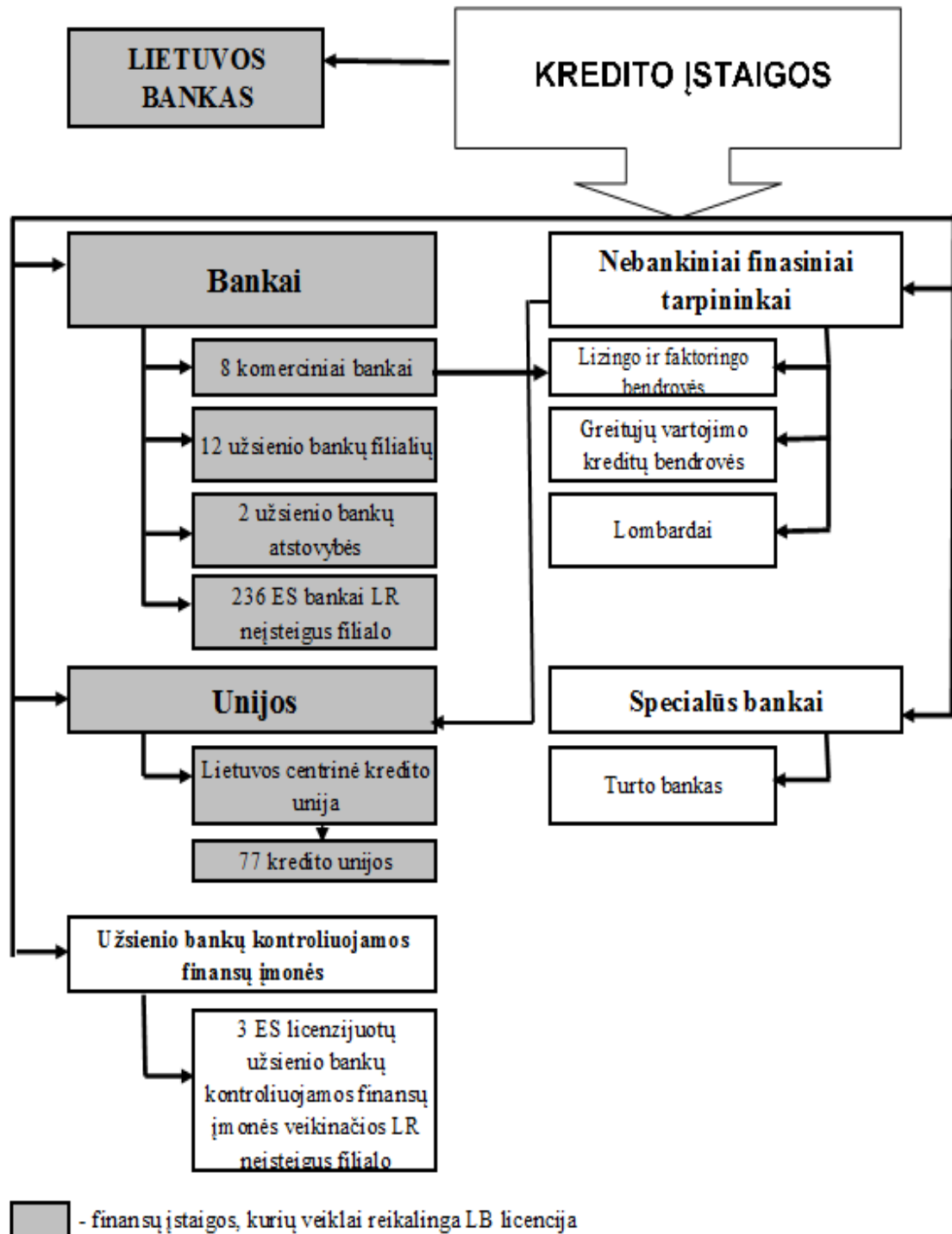
The structure. First part of Master's final work covers an analysis of credit concept usage by the various authors, legal basis, used for credit relations regulation and the theoretical point at issues of credit demand for economic growth and its impact on fluctuations of business cycle. According to the chosen criteria Lithuania credit market and types of given loans are analyzed and classified. Also there is analysis made on the Bank of Lithuania's role in the regulation of credit market. Second part looks at the issues of continuous credit market stimulation until 2007. The 2002 - 2011 Lithuanian macroeconomic situation and its impact on private credit market development, including lending to the private sector is evaluated. In the third part methodology for economic survey (analysis) of indebted households characteristics and credit to the private sector market forecast is presented (introduced). The fourth chapter covers a credit study analysis of the private sector and macroeconomic factors addition, borrowing prospects for the near future and indebted households.

The novelty and importance. According to analyze of macroeconomic indicators, which makes significant impact to the credit market to the private sector (GDP, foreign direct investment, inflation and unemployment rate, wage level), willingness and ability to borrow in near future should stay low.

PRIEDAI

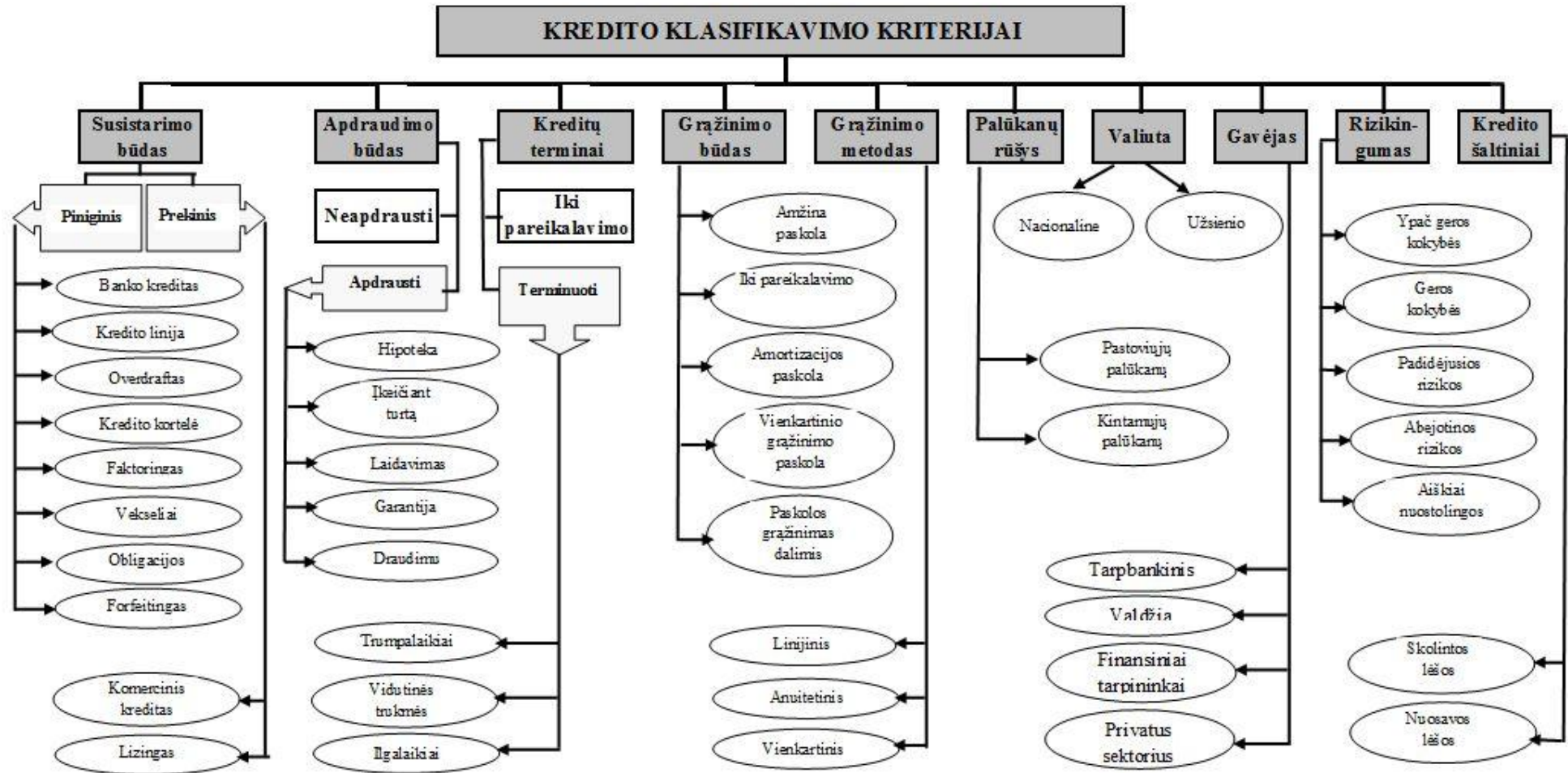
1 PRIEDAS

LIETUVOS KREDITO ĮSTAIGŲ SISTEMA 2012 m.

2 PRIEDAS

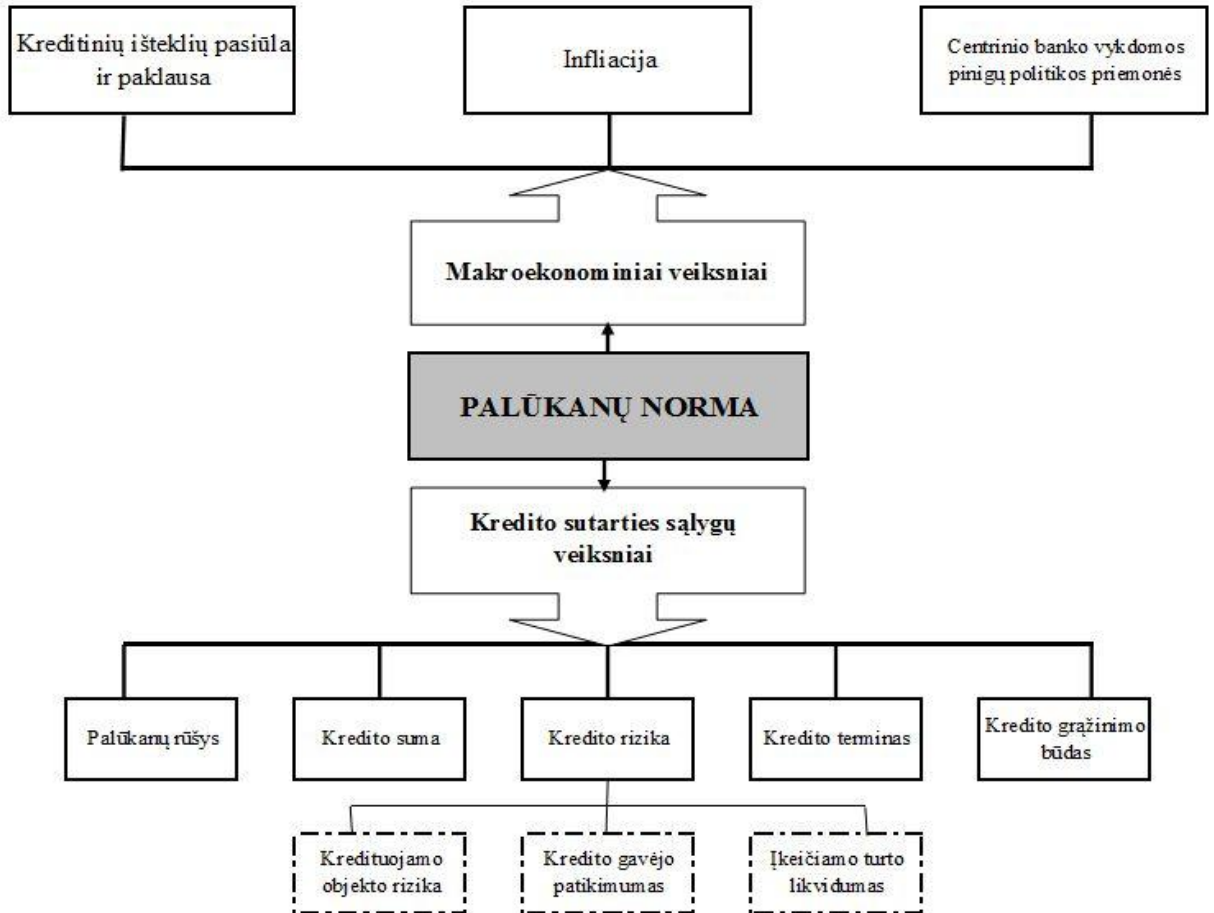
KREDITO KLASIFIKAVIMO KRITERIJAI IR RŪŠYS

Sudaryta autorės remiantis V. Aleknavičiene (2005)

3 PRIEDAS

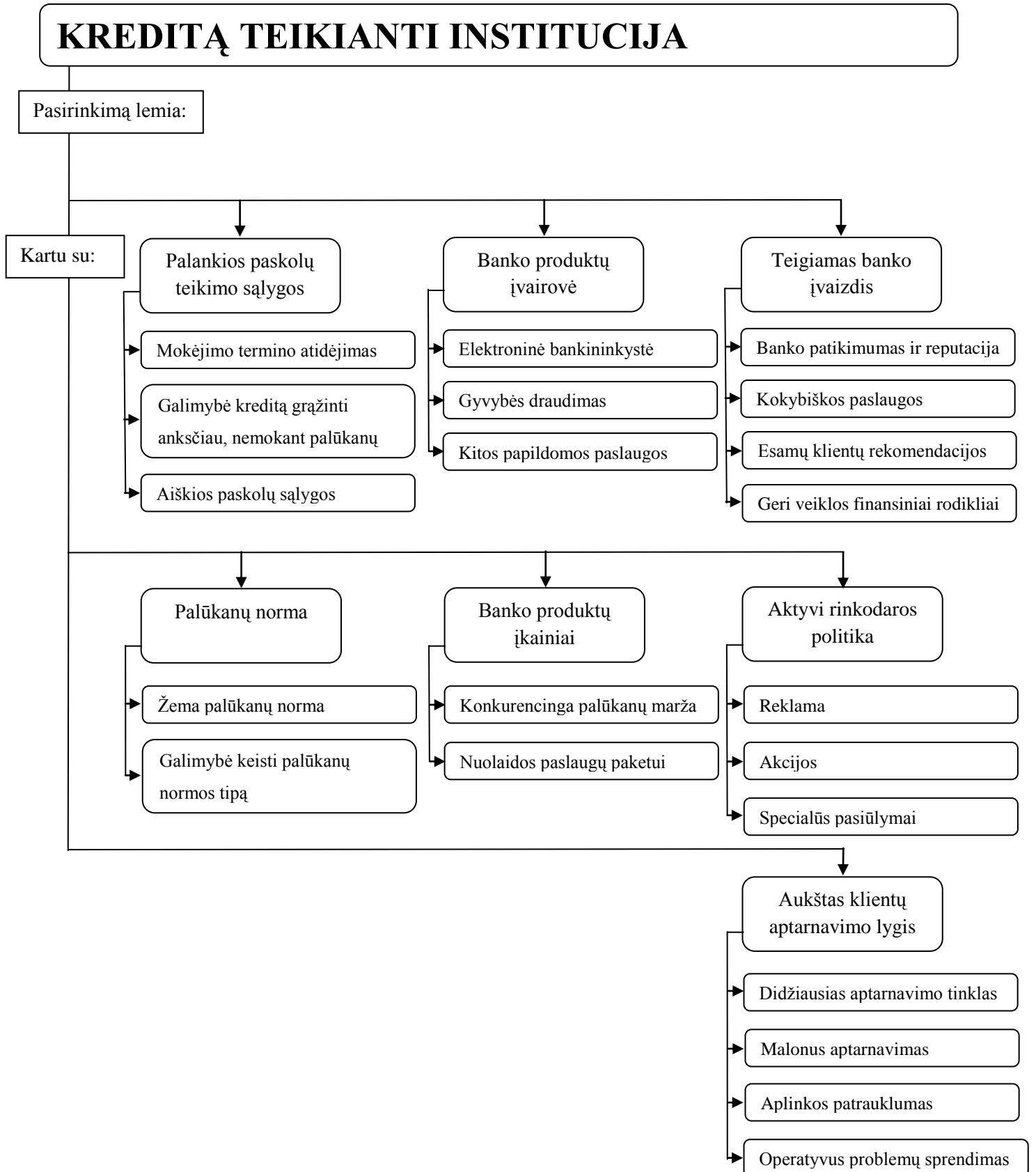
PALŪKANŲ NORMAI ĮTAKĄ DARANTYS VEIKSNIAI

Sudaryta autorės remiantis V. Aleknavičiene (2005)

4 PRIEDAS

KREDITINĖS INSTITUCIJOS PASIRINKIMO KRITERIJAI

5 PRIEDAS

**NEFINANSINIŲ KORPORACIJŲ PASKOLŲ PORTFELIO
POKYČIAI PAGAL EKONOMINĖS VEIKLOS RŪŠIS**

VEIKLOS RŪŠIS	Metai								Vidutiniškai 2004-2011 m.
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Ekonominės veiklos rūšys	69.61	62.27	49.13	40.32	43.2	38.88	39.09	39.68	47.77
Nekilnojamasis turtas	10.46	12.4	14.46	16.82	18.37	20.2	19.43	19	16.4
Apdirbamoji pramonė	18.68	15.8	11.94	9.91	10.7	10.27	9.73	9.73	12.1
Didmeninė ir mažmeninė prekyba	17.53	12.9	12.76	10.68	10.72	9.66	9.1	9.3	11.6
Finansinis tarpininkavimas	11.05	14.6	7.3	5.48	6.28	3.99	5	5.4	7.4
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	6.37	4.16	2.53	2.23	1.85	1.94	2	2.5	2.9
Statyba	3.09	3.9	5.74	4.1	3.8	3.12	3.2	3.2	3.8
Transportas, sandėliavimas, ryšiai	2.6	2.56	2.52	2.24	2.47	2.55	2.5	2.5	2.5
Viešasis valdymas ir gynyba	4.47	3.31	1.45	1.27	2.1	2.22	2.4	2.4	2.5
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė	2.03	2.03	1.91	1.74	2.09	1.94	1.9	2	2.0
Viešbučiai, restoranai	1.64	1.53	1.59	1.4	1.57	1.69	1.63	1.4	1.6
Kasyba ir karjerų eksploatavimas	0.22	0.15	0.1	0.09	0.15	0.16	0.23	0.15	0.2
Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	0.78	0.49	0.31	0.28	0.22	0.25	0.3	0.3	0.3
Švietimas	0.09	0.05	0.03	0.02	0.32	0.06	0.1	0.1	0.1
Žuvininkystė	0.13	0.09	0.05	0.03	0.03	0.02	0	0	0.0
Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	0.93	0.7	0.9	0.85	0.9	1.01	1	1	0.9
Paskolos nepriskirtos ekonominei veiklai	19.93	25.75	36.41	42.88	38.43	40.91	41.3	41.5	35.9

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis LB duomenimis

6 PRIEDAS

Gerbiamas Respondente,

Mykolo Romerio universiteto II kurso studentė Judita Šlapelytė atlieka tyrimą tema „Skolinimosi sąlygų ypatumai Lietuvoje“. **Tyrimo tikslas** – išsiaiškinti įvairioms kredito įstaigoms išsiskolinusių namų ūkių skolinimosi ypatumus, požiūrį į skolinimo sąlygas bei įvertinti sunkumus, kurie patiriami vykdant išsipareigojimus.

Tad jei esate **paėmęs (-usi)** kokią nors **paskolą** būsiu dėkinga, jeigu skirsite savo brangaus laiko ir atidžiai užpildysite šią anketą. Anketa anoniminė, todėl tikiuosi, kad Jūsų nuoširdūs atsakymai padės gauti objektyvius tyrimo rezultatus, kurie bus panaudoti rašant bakalauro baigiamąjį darbą „Kreditų privačiam sektoriui rinkos pokyčių tendencijos“.

ANKETA

„Skolinimosi ypatumai, sąlygos ir sunkumai Lietuvoje“

1. Ar esate paėmęs(-usi) paskolą?

- Taip
- Ne

2. Kokią kredito įstaigą(-as) esate pasirinkęs(-usi)? (Galimi keli atsakymo variantai)

- Banką
- Kredito uniją
- Greitųjų vartojimo kreditų bendrovę
- Kita (įrašykite) _____

3. Įrašykite kredito įstaigos(-ų), kurią(-as) esate pasirinkę pavadinimą(-us):

4. Kokią (-as) paskolą (-as) esate paėmęs(-usi)? (Galimi keli atsakymų variantai)

- Nekilnojamojo turto (būsto) paskolą
- Vartojimo paskolą (tame tarpe ir lizingą)
- Kita (įrašykite) _____

5. Jūsų paimta paskola(-os) skirta(-os): (Galimi keli atsakymų variantai)

- Namui, butui pirkti ar statyti
- Namui, butui remontuoti ar įrengti
- Mokymo išlaidoms padengti
- Vartojimo reikmėms įsigyti
- Automobiliui, buitinei technikai įsigyti
- Gydyto išlaidoms padengti
- Mokesčiams sumokėti
- Atostogoms
- Kita (įrašykite) _____

6. Kokio dydžio paskolą(-as) ėmėte?

- iki 5 000 Lt
- iki 20 000 Lt
- 20 001 – 50 000 Lt
- 50 001 – 100 000 Lt
- 100 001 ir daugiau

7. Kokią(-as) iš šių paskolos(-ų) grąžinimo užtikrinimo priemonių naudojate? (Galimi keli atsakymų variantai)

- Laidavimas
- Garantija
- Nekilnojamo turto įkeitimas
- Kilnojamo turto įkeitimas
- Vertybinių popierių įkeitimas
- Draudimas
- Kita (įrašykite) _____
- Nenaudoju jokios priemonės

8. Kokiam laikotarpiui esate paėmęs(-usi) paskolą(-as)?

- Iki 1 metų
- 1 - 5 metų
- 6 - 10 metų
- 11 - 15 metų
- 16 - 25 metų
- 26 - 40 metų

9. Kokį paskolos gražinimo būdą esate pasirinkęs(-usi)?

- Anuiteto (visą paskolos gražinimo laiką mokamos vienodo dydžio įmokas)
- Linijinį (paskola gražinama vienodomis dalimis, o palūkanos kiekvieną mėnesį mokamos nuo paskolos likučio)
- Vienkartinio įnašo
- Kita (*įrašykite*) _____

10. Kokia valiuta esate paėmęs(-usi) paskolą(-as)?

- Litais
- Eurais
- JAV doleriais
- Kita (*įrašykite*) _____

11. Kokią(-ias) paskolos(-ų) palūkanų normą(-as) esate pasirinkęs(-usi)?

- Fiksuotas
- Kintamas
- Nežinau

12. Kokie kriterijai Jums yra svarbiausi renkantis banką paskolai gauti? (Galimi keli atsakymų variantai)

- Palūkanų normos dydis
- Galimybė gauti kuo didesnę sumą
- Paskolos gražinimo terminas
- Banko įvaizdis ir patikimumas
- Paskolos administravimas (kuo greičiau, kuo mažiau dokumentų yra reikalinga)
- Užstato dydis
- Kita (*įrašykite*) _____

13. Ar susidūrėte(-iate) su sunkumais gražindami paskolą?

- Taip
- Ne

14. Ar gražinant paskolą Jums reikalinga pagalba?

- Taip
- Ne (*Pereikite prie 16 kl.*)

15. Kokia pagalba Jums būtų reikalinga?

- Finansinė (paskola)
- Konsultacijos ir pagalba, kaip susitvarkyti esamą situaciją
- Darbo suradimas
- Atlyginimo pakėlimas
- Kita (*įrašykite*) _____

16. Ar Jūsų paskolos(-ų) sutartis su kredito įstaiga(-omis) numato galimybę keisti sutarties sąlygas?

- Taip
- Ne (*Pereikite prie 19 kl.*)
- Nežinau (*Pereikite prie 19 kl.*)

17. Ar esate keitęs(-usi) paskolos(-ų) sutarties(-čių) sąlygas?

- Taip
- Ketinu tai padaryti
- Bandžiau, bet siūlomos sąlygos netenkino
- Ne (*Pereikite prie 19 kl.*)

18. Įvardinkite priežastis kodėl keitėte ar ketinate keisti paskolos(-ų) sutarties(-čių) sąlygas:

19. Kaip vertinate savo pasirinktos kredito įstaigos siūlomas paskolos suteikimo ir gražinimo sąlygas?

- Labai gerai
- Gerai
- Nei gerai, nei blogai
- Blogai
- Labai blogai

20. Ar prieš priimant sprendimą skolintis pinigus kredito įstaiga Jums suteikė pakankamai aiškia, tikslią ir suprantamą informaciją?

- Taip (*Pereikite prie 22 kl.*)
- Ne

21. Kodėl suteikta informacija, Jūsų nuomone, nebuvo aiški, tiksli ar suprantama?

22. Ar, Jūsų nuomone, pakanka informacijos apie kreditų įstaigų teikiamas paskolas ir jų suteikimo bei gražinimo sąlygas?

- Taip, pakanka
- Ne, nepakanka
- Neturiu nuomonės

23. Ar, Jūsų nuomone, reikalingas fizinių asmenų bankroto įstatymas? (*Pabaikite labiausiai tinkantį sakinį*)

- Taip, nes _____
- Ne, nes _____
- Nežinau, nes _____

24. Jūsų lytis:

- Vyras
- Moteris

25. Jūsų amžius:

- 18 - 25 m.
- 26 - 35 m.
- 36 - 45 m.
- Daugiau nei 45 m.

26. Jūsų išsilavinimas:

- Vidurinis
- Aukštesnysis / Profesinis
- Nebaigtas aukštasis
- Aukštasis

27. Jūsų užsiėmimas šiuo metu:

- Šiuo metu dirbu ir gaunu pastovias pajamas
- Šiuo metu dirbu, bet gaunu nepastovias pajamas (pvz., honorarą, pajamas pagal autorinę sutartį ir kt.)
- Bedarbis (-ė)
- Namų šeimininkas (-ė)
- Pensininkas (-ė)
- Studentas (-ė)

28. Vidutinės mėnesio pajamos, tenkančios vienam šeimos nariui:

- Iki 300 Lt
- 300 - 500 Lt
- 500 - 700 Lt
- 700 - 1000 Lt
- 1000 - 1500 Lt
- 1500 - 2000 Lt
- 2000Lt ir daugiau

NUOŠIRDŽIAI DĖKOJU UŽ JŪSŲ ATSAKYMUS!

7 PRIEDAS

Slenkamasis vidurkis dvejų metų pagrindu

Metai	y reikšmė	Progozė	Paklaida	Paklaidos kvadratas
2002	7420			
2003	11620			
2004	16303	9520	6783	46009089
2005	25454	13962	11493	132077556,3
2006	38545	20879	17667	312105222,3
2007	56024	32000	24025	577176600,3
2008	66004	47285	18720	350419680,3
2009	61314	61014	300	90000
2010	56752	63659	-6907	47706649
2011	53530	59033	-5503	30283009
			Viso:	1495867806

Vidutinė kvadratinė paklaida $1\,495\,867\,806/8 = 186\,983\,475,8$

Prognozuojama y reikšmė – **55 141 mln. Lt.**

Slenkamasis vidurkis trejų metų pagrindu

Metai	y reikšmė	Progozė	Paklaida	Paklaidos kvadratas
2002	7420			
2003	11620			
2004	16303			
2005	25454	11781	13673	186950929
2006	38545	17792	20753	430673173,8
2007	56024	26767	29257	855952544,4
2008	66004	40008	25996	675809346,8
2009	61314	53524	7790	60678906,78
2010	56752	61114	-4362	19027044
2011	53530	61357	-7827	61256711,11
			Viso:	2290348656

Vidutinė kvadratinė paklaida $2\,290\,348\,656/7 = 327\,192\,665,1$

Prognozuojama y reikšmė – **57 199 mln. Lt.**